

Bereczki Elemér:

A parasztság tudat és életmód változása a fel-  
szabadulás óta Békés megyében.

/Doktori értekezés/

A témát adta: JATE Filozófiai  
Tanszéke.



## A parasztság tudat- és életmód változása a felszabadulás óta Békés megyében.

### Bevezetés.

A parasztság társadalmi helyzete, történelmi szerepe megítélése a forradalmi munkásmozgalomban állandóan felszínre szereplő téma. A kérdés gyakorlati, politikai és elméleti jelentőségét fejezi ki az a tény, hogy a szövetségi politika, ezen belül a munkás-paraszti szövetség létrehozása és tartós biztosítása a szocialista forradalmi folyamat általános érvényű törvénye. Ezt a szükségszerűséget joggal hangsúlyozza az 1957-es moszkvai tanácskozásról kiadott dokumentum is.

A szövetségi viszony, így a munkás-paraszt szövetség gyakorlati megvalósulása mindig függ a szövetségben résztvevő csoportok érdekeitől, az erőviszonyoktól; attól az erő-  
től, amellyel az egyes szövetségesek rendelkeznek, s a célok elérését, a megvalósulás módját ezek a tényezők meghatározzák, befolyásolják.

A társadalmi jelenségek csakugy, mint a természetiek, az állandó változás állapotában vannak, változnak és átalakulnak



a társadalom különböző csoportjai, változnak az erőviszonyok, megvalósulnak a célok és új célok keletkeznek. Éppen ezért a részek között kialakult viszonyok, a struktúra, a kapcsolatrendszer mindig átmeneti, relatív, s ebből fakad, hogy újból és újból fel kell tárni, le kell írni a társadalmi viszonyokat, még akkor is, ha a nagyon elvont és leegyszerűsített szemléletben az egyes mozzanatok ugyanazok és a köztük lévő viszonyok vonala, jellemzője sem változott. Ilyen dolog a munkás-paraszt szövetség kérdése is.

Mind a munkáosztály, mind a parasztság jelentős változásokon ment át szocialista társadalmi fejlődésünk harminc éves története során. Ezen változásokat a megismerési folyamatban nyomon kell követni, állandóan ki kell fejezni ahhoz, hogy a jelenségekről kialakult ismereteink során kezdeményezett és megvalósított gyakorlati politika a valóságos viszonyokkal, az objektív társadalmi helyzettel adekvát legyen. A nem kellően megalapozott, s nem pontos, a nem igaz ismeretek tévuttra vihetik, vagy negative módosíthatják, befolyásolhatják legszebb társadalmi céljaink megvalósulását, lassíthatják a kommunizmus megvalósításának ütemét. Ez a valóságos helyzet kényszerít bennünket társadalmunk politikai alapviszonya rendszeres feltárására, a helyzet ismételt értékelésére.

Bár a párt kongresszusai, dokumentumai rendszeresen ellenőrzik társadalmunk ezen viszonyát is, elemzik mindkét, a társadalmilag leglényegesebb elem, a munkáosztály és a parasztság helyzetét, mégis időről időre szárnyra kapnak torz nézetek, az



értékeléstől eltérő, külön állásfoglalások mind a közvéleményben, mind szakmai berkekben. Ezek a különvélemények tulajdonképpen látánszen megjérdőjelezik a kongresszusi határozatok igaz voltát, s ezen keresztül most már nemcsak elméleti, megismerési problémaként jelentkeznek, hanem közvetve, mint az aktuális politikai viszonyok megkérdőjelezése is.

Egyes vélemények szerint a parasztság tényleges társadalmi szerepe a dokumentumokban statisztikailag is kifejezett arányoknál lényegesen nagyobb, hogy azok a nagy változások, amelyek a parasztság életében lezajlottak, befejeződtek s a meglévő viszonyok tartós konzerválódására lehet és kell számítani; ez helyenként elég durván jelenik meg a tanyasi parasztság jövőjét megítélő véleményekben. Más vélemények szerint a paraszti élet belső változásait meghatározó társadalmi törvényszerűségek egyre gyorsuló ütemben változtatják meg a parasztságot, s a parasztság, mint osztály, közeli megszűnését jósolják a mezőgazdasági termelés, így a termelészövetkezeti gazdálkodás technikai fel tételei rohamos, nagy ütemű megváltozása alapján. A vélemények szélsőségesen eltérő válaszokat adnak olyan kérdésekre is, mint pl: ki él jobban, a munkásosztály vagy a parasztság? Ki járul hozzá nagyobb mértékben a nemzeti jövedelem termeléséhez? stb. Mindegyik szélsőséges véleményt vissza kell utasítani, de ahhoz, hogy azokat megfelelő módon visszautasíthassuk, a párt kongresszusi elvi jellegű megállapításait, határozatait irányadóként véve le kell írni a mai magyar parasztságot; mindenoldalú tulajdonságai komplex feltárásával ki kell alakítani reális képét, hogy a munkásosztályon belül is a mai parasztság képe jelenjék meg a korábbi időszakból bennük maradt, korábbi viszonyokat kifejező paraszti képpel szemben és helyett; s fel



kell tární ezt azért is, hogy a parasztság pontosabban, lényegesebben és perspektivikusabban ismerhesse meg önmagát is.

A témakör a szocialista társadalmi valóságunkra irányuló társadalomtudományi kutatások szerves része, jelentős területe. E dolgozat nem vállalkozhat a problémakör komplex kifejtésére, csupán a téma egy-két mozzanatáról tesz néhány megállapítást a Békés megyei tapasztalatok alapján.



### Néhány előfeltevés.

A dolgozatban a parasztság tudati és életmódbeli jellemzőinek változásáról lesz szó. Ahhoz, hogy a vizsgált terület, a parasztság tulajdonágai mindenki számára egyértelművé válhassanak, ugyanazt jelenthessék, szükséges, hogy a dolgozatban szereplő központi fogalmak jelentését megadjuk. Ezek a következők: parasztság; tudat; életmód, illetve a téma kifejtésének, e valóságdarab feltárásának néhány problémáját előre bocsássuk.

1/ A parasztság fogalma külön nem szerepelt az utóbbi években olyan önálló vizsgálat tárgyaként, mint például a munkásosztály fogalma, melyről Blaskovics János készített vitaalapot képező tanulmányt s ezen vita alapján született meg a munkásosztály fogalmáról egy olyan állásfoglalás, amely pártunk elvi politikájának az ott elfogadott módon alapfogalma.

A parasztság fogalma is történelmileg változó tartalmu kategória, s leírásánál az adott történelmi viszonyokat figyelembe kell venni. A parasztság kifejezés tartalma ma sem egyértelmű és hogy ez mennyire így van, azt mutatja használata. Egyszer munkás-paraszt szövetségről beszélünk, máskor a szocialista termelőszövetkezeti parasztságról, mintha a kettő között tartalmi különbség lenne, s azért különítjük el egyiket



a másiktól jelzők, tulajdonságok sokaságának felsorolásával. Nincs nálunk két parasztság, a parasztság, mint osztály, csak mint a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útján már jelentős fejlődést elért termelészövetkezeti parasztság létezik.

A parasztság fogalma gyakran azonos a közvéleményben a mezőgazdasági jellegű munkát végzők körével, nem egyszer ezen belül is leszűkül azon dolgozók körére, akik növényápolással, állatgondozással foglalkoznak közvetlenül s már a /termelészövetkezetben/ dolgozó gépi, technikai berendezéseket működtetőket is kívül rekesztik a parasztság körén, legáltalánosabban a munkásosztályhoz sorolva őket. A közvélemény tehát gyakran összekavarja egy-egy fogalom tartalmát adó különböző tulajdonságok értékrendjét s másodlagos, kevésbé lényeges, de az adott jelenséget ténylegesen jellemző tulajdonsággal akarja minőségét kifejezni s így van ez a parasztság fogalma esetén is.

Akad és nem is ritkán, különösen a parasztság körében, a kifejezésnek pejorativ tartalmat tulajdonítók csoportja, akik sértésként veszik a termelészövetkezeti tagok parasztként való megnevezését, s ebből adódik pl, hogy számukra a munkás-parasztszövetség, a tudati szinten legalábbis tartalmilag nem jelent semmit.

Ezek a felfogások azt mutatják, hogy a marxizmus-leninizmusnak az osztályokról szóló elméleti tanítása még sokak számára idegen; nem elég ismert, s ezért sokszor alapvető dolgok lényegének ismerete hiányában csak az agitációval, illetve a közvetlen érdekeivel, céljaival, az érdekeltségeken keresztül befolyásoltan teszik, amit helyesen tesznek.



A dolgozatban a parasztság kategória tartalmát a lenini osztálydefiníció alapján határozzuk meg, a "Béke és szocializmus" II. prágai szerkesztőségi vitája tanúsága szerint a marxista-leninista pártok, a kommunista pártok az osztály tartalmát, a társadalom osztályviszonyait a lenini meghatározás alapján használják. Lenin "A nagy kezdeményezés" című munkájában, a marxista materialista történetfelfogás alapján fogalmazza meg az osztályok definícióját, mely szerint "osztályoknak az emberek olyan nagy csoportjait nevezik, amelyek a társadalmi termelés történelmi rendszerében elfoglalt helyük, a termelési eszközökhöz való /nagyrészt törvényekben szabályozott és rögzített/ viszonyuk, a munka társadalmi szervezetében játszott szerepük, következésképpen a társadalmi javak rendelkezésükre álló részének megszerzési módjai és nagysága tekintetében különböznek egymástól. Az osztályok az emberek olyan csoportjai, amelyek közül az egyik eltulajdoníthatja a másik munkáját, annak következtében, hogy a társadalmi gazdaság adott rendszerében különböző a helyzetük." /Lenin Művei 29. k. Szikra kiadás, Bp. 1953. 428. old./

Az osztályhoz való tartozás legfőbb kritériuma, mint legfőbb társadalmi struktúra képző elem, a termelési eszközökhöz való viszony a tulajdonviszony, s minden más jellemző csak ezáltal meghatározottan játszhat és játszik szerepet az osztályok életében. A munkamegosztás, a mezőgazdasági jellegű munkavégzés tehát nem osztálykritérium, sem most nem az, sem korábban nem volt és nem lehetett az. Ezt világosan bizonyítja az a nagyszerű elemzés is, amelyet a falusi, mezőgazdasági jellegű vidékek, területek osztályviszonyainak elemzése során adott



Lenin "A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" című művében. Bebizonyította, hogy a kapitalizmus fejlődése érinti a mezőgazdaságot is és a mezőgazdasági termelés tőkés átalakulása során a parasztság belső differenciálódása eredményeként megjelennek új rétegek a parasztságon belül, majd fokozatosan elvesztve paraszti jegyüket, az egyik pólus mint a burzsoázia falusi bázisa jelenik meg, a másik végletben pedig a falusi proletariátus. Lenin a következők között mindezt így írja le: "Amikor a vagyontalan parasztságot a falusi proletariátushoz számítjuk, ezzel nem mondunk semmi újat. Ezt a kifejezést már nem egyszer sok író használta s csak a naivodnyik közgazdászok beszélnek makacsul általában parasztságról, mint valami antikapitalista tömegről, szemet hunyva azon, hogy a parasztság nagy része már egészen határozott helyet foglal el a kapitalista termelés általános rendszerében, mégpedig a mezőgazdasági és ipari bér munkások helyét! /Lenin művei 3. k. Szikra kiadó Bp. 1956. 175. old./ A parasztság fogalmát tehát tévesen használják azok, akik a mezőgazdasági termelésben dolgozókat mind e fogalom alá vonják. Ez a különbségtétel nagyon fontos és jelentős a munkáosztály fogradalmi harcában, mivel az agrárproletariátus, a mezőgazdasági munkásság a munkáosztály szerves része, falusi bázisa, amelyen keresztül a munkás-paraszt szövetség, mint az osztályharc politikai alapja a szocialista forradalomban még szilárdabb, erősebb és szorosabb lehet.

A lenini elemzés során feltárt viszonyok lényeges vonatkozásaiban jellemezték a felszabadulás előtti magyarországi agrárnépességet is, a parasztságból kivált falusi, mezőgaz-



dasági proletariátus nagy száma különösen erőteljesen jellemezte a Viharsarok népét, amelynek része Békés megye is.

Az 1930-as népszámlálási adatok alapján az alábbi jellemző statisztikai összeállítást közli Féja Géza "Viharsarok" c. könyvében /Magvető, Bp, 1957. 108. old./ a Viharsarok népességén belül az agrárproletariátus számáról:

| Megye<br>önálló<br>város | Napszámosok |           | Gazdasági családok |           | Kubikosok |           |
|--------------------------|-------------|-----------|--------------------|-----------|-----------|-----------|
|                          | kereső      | eltartott | kereső             | eltartott | kereső    | eltartott |
| Békés                    | 29.138      | 39.150    | 10.260             | 13.670    | 1.365     | 2.747     |
| Csanád                   | 18.323      | 23.253    | 6.421              | 10.379    | 68        | 120       |
| Csongrád                 | 12.373      | 14.840    | 4.495              | 5.214     | 2.967     | 6.521     |
| Hmrvhely                 | 4.755       | 6.218     | 1.913              | 1.536     | 100       | 125       |
| Szeged                   | 4.924       | 5.901     | 1.086              | 507       | 157       | 231       |

E néhány számadat is bizonyítja, hogy e tájon, különösen Békés megyében az agrárproletariátus a lakosság jelentős részét képviseli, több, mint 20 %-a, őket már nem lehet a parasztsághoz sorolni. Most elfogadva azt a megállapítást, hogy sokakra jellemző az átmenő állapot és emiatt nem lehet merev választóvonalat húzni az egyes osztályok és rétegek között, nem lehet elfogadni a parasztság fogalmának olyan tartalmu kiszélesítését, amelybe az agrárproletariátus is beletartozik. Berend T. Iván - Szuhay Miklós így fogalmaznak például "A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944." című műükben /Kossuth Kiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973. 328. old./ "A kispolgári paraszti rétegek körében már nagy számmal találtunk



félproletár elemeket. A társadalom osztályai között nincs abszolút választóvonal. A parasztság, de egyben a kizsákmányolt proletár osztály legszámosabb rétegét az agrárproletariátus /a szerzők kiemelése/ képezte." Így túl szabados a rétegek és osztályok viszonyának kezelése, az átmenetiségeket és határeseteket összemossák olyan területekkel, amelyek határai és jellemzői világosak és egyértelműek objektív, lényegi tulajdonságaik és jellemző vonásaik alapján.

A parasztság fogalom használat nemcsak a felszabadulás előtti magyar társadalmi viszonyok jellemzése során nem konzekvens, hanem mai társadalmi állapotunk, a mai struktúra jellemzése során sem. A "parasztság" kifejezéssel azonos tartalommal használják - helytelenül - az "agrártársadalom" kifejezést; /lásd Kunszabó Ferenc: Termelő és termelés című cikke, Valóság, 1975. 7. sz. 48. old./ nem beszélve arról, hogy a "társadalom" kifejezés ilyen szóhasználatokban még külön is pongyolaságra utal, lévén a társadalom kifejezés tartalma még szűkebb értelemben is azonos a társadalmi-gazdasági alakulat fogalmával. Ha elfogadjuk is az "agrártársadalom" kifejezést, ez többet foglal magában tartalmilag, mint a "parasztság" kifejezés, mivel az, mármint az agrártársadalom, magában foglalja a mai magyar társadalom mindazon csoportjait és tagjait, akik mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak, s ebben megint a munkamegosztás lép előtérbe, s így feloldja a paraszti lét leglényegibb meghatározó jegyét, minőségét adó tulajdonságát.

Az agrárnépesség ma a tulajdonviszonyok alapján különböző típusu termelési eszközökkel egyesíti munkaerejét,



s eszerint különböző, eltérő, más jellegű helyet foglal el a társadalmi strukturában: munkás, paraszt, kisárutermelő. E kategóriák bármilyen formájú összekeverése, egymás melletti használata a tényleges társadalmi viszonyok, az osztályhelyzet téves megítéléséhez, ezen keresztül helytelen gyakorlathoz, politikai következményekhez vezet.

A marxizmus-leninizmus szellemében, a történelmi materializmus következetes alkalmazása alapján, a lenini osztálykritériumok figyelembevételével a dolgozatban a parasztság kifejezés a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozó /vagy dolgozott, de ma már nyugdíjas/ mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagokat jelenti. A statisztikai adatok nem foglalják magukban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben alkalmazottként dolgozókat, mivel ők nem tagok, nem tulajdonosok, így a gazdálkodásban játszott szerepük is eltérő a tagok szerepétől. Ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozókról arányaiban is helyes képet kapjunk, a dolgozatban használt adatokban nem szerepelnek a nyugdíjasok adatai, hiszen a tényleges mai állapotnál jóval alacsonyabb tudatszinten áll a termelőszövetkezetek nyugdíjas tagsága; anélkül igaz az, hogy lebecsülnénk éppen a nyugdíjas tagok kiemelkedő szerepét, politikai szilárdságukat és hitüket abban, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom jelenti a magyar parasztság számára is a biztos, egyre magasabb szintű megélhetés útját, a felemelkedést s amelyben éppen ők nemcsak hittek, hanem szívós, kitartó, nem egyszer áldozatos munkával alapozták meg a mai sikereket.

A parasztság, mint osztály, belülről differenciált. A



dolgozatban igyekszünk figyelembe venni legjellemzőbb rétegjegyeit, s azok alapján a tudati oldal differenciált képét megadni, ahol erre mód és lehetőség kínálkozik.

2/ A címben a parasztság tudati változását jeleztük témaként. A dolgozatban a tudati jelenségek egy szűkebb körét tehetjük vizsgálat tárgyává még a parasztságra leszűkítve is. Azt igyekszünk felvázolni, hogy milyen feltételekkel rendelkezik a parasztság ahhoz, milyen ismeretek vannak birtokában ahhoz, hogy mind a természeti, mind a társadalmi viszonyokkal adekvált legyen. Mennyire képes arra, hogy a mai legfejlettebb szintet elérje, hogyan viszonyul ahhoz, illetve az elmúlt harminc éves szocialista fejlődés során milyen főbb változások történtek e területen; milyen sajátosságai vannak a fejlődésnek, mely éppen a parasztság elmaradott, megfélemlített, félrevezetett, az uralkodó osztály által kialakított torz képek helyett a jelenlegi állapotot eredményezték. Azt vizsgáljuk, hogy mitette lehetővé, hogyan történhetett meg, hogy a "csajkarendszer"-től félfő parasztság ma igényli a termelőszövetkezetekben is, a közös alap rovására is a szociális ellátás fejlesztését, többek között az üzemi étkeztetés megszervezését. Arról a változásról szeretnénk írni, amely a paraszti szubjektumban végbement, mintegy az objektív feltételek megváltozása eredményeként és okaként, hiszen ezen objektív változások a parasztság tevékeny, társadalom és természet formáló és átalakító munkája következményeként is jött létre. Ebből a komplex folyamatból a paraszti ember önmaga-megváltozása jelenti a vizsgáldás tárgyát szűkebben, mert nyilvánvalóan nem lehet figyelmen kívül



hagyni az objektív, külső környezeti tényezők néhány mozanatának vizsgálatát sem, hogy értelmezni tudjuk a szubjektumban végbement változásokat, illetve, hogy egyes mozzanatokban miért nincs változás.

Konkrétabban tehát a tudat változások vizsgálata azt jelenti, hogy megnézzük az iskolai végzettség, a szakmai végzettség, a politikai képzettség változását a mezőgazdasági termelészövetkezeti dolgozók különböző rétegeiben, a gazdasági szervezetben vertikálisan és horizontálisan, illetve néhány világnézeti, politikai kérdésben elfoglalt álláspont és gyakorlati magatartás változását, elsősorban az erkölcsi viszonyok változását, mint az ujtipusu, kommunista ember jellemzőinek fokozatos megjelenését, mai állapotát. A jellemző jegyeket, melyek olyanok, mint korunk átmeneti jellegéből adódó ellentmondásosságát, esetenként szélsőségesen egymásnak ellentmondó tartalmu tulajdonságok együttlétézését, s ezek megoldását jelentő főbb tendenciákat törekszünk felvázolni.

3/ A szocializmus építésének sikerei eredményeként jelentősen megjavultak a társadalom életének anyagi, gazdasági feltételei is, mint ahogy az élet egyéb szociális feltételei is azzal együtt. Az új körülmények között a korábbi társadalmi élet szűköse anyagi, gazdasági lehetőségei, fogyasztásnak a társadalom nagy többsége számára minimálisra való leszorítása miatt kialakult szemlélet, az életmód felfogása már gátló tényezője társadalmi fejlődésünknek, nem optimális az a célrendszer, amely motiválja a munkát és nem optimális az így kialakult társadalmi fogyasztás sem. Ez egyre inkább nyilvánvaló. Ez a gond



és probléma fogalmazódik meg az MSZMP XI. kongresszusán elfogadott Programnyilatkozatban is: "El kell érni, hogy a javuló anyagi feltételekkel szocialista módon éljünk. Ezért egész társadalmunk fejlődésének egyik kulcskérdése és nélkülözhetetlen feltétele a tudati viszonyok gyorsabb, erőteljesebb változása, a szocialista erkölcs és életmód általánossá válása." /A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth Könyvkiadó, 1975. 512. old./

Az itt idézett megállapítás tartalmát elfogadva nem lehet teljes mértékben elfogadni az objektív társadalmi feltételek, a fogyasztási lehetőségek szintjéről kialakult azon véleményyt, mely szerint "ma nálunk az étkezést, mint megoldott életszinvonalbeli problémát és mint megoldott szükségletet szokás kezelni." Ez ma még koránt sincs így. A népesség jelentős százaléka még ma is azért dolgozik, hogy egyék. Szükségleteik célja, tartalma, sőt legfőbb élvezetük az evés. E jelenség több okkal magyarázható: először is, még nincs messze az étkezés élménye, közvetlen tapasztalata, azért van az, hogy magában a jóllakás már kielégít, /ez is csak részben igaz, BE/ másrészt a jövedelmek és az árstruktúra olyan, - magasak az ipari cikkek árai - hogy sok család jövedelméből nem jut sokkal többre, mint arra, hogy jól vőzzenek és jól egyenek, harmadrészt ha a jövedelmek meg is ugranak, az igények és a választási lehetőségek nem bővülnek ezzel szoros ütemben./"Zárójelentés a Békés megyében folytatott életmódkutatásról." Losonczi Ágnes "Bevezetés"-ből, Bp. 1975. 4-5. old./



Ha összehasonlítjuk a Losonczi Ágnesnek ezt az állásfoglalását és társadalmi valóságunkat az életmódról kialakított értékrendjével, mellyel az életmód jellemzőin akarja kifejezni a társadalom fejlettségi színvonalát, mindjárt nyilvánvalóvá válik, hogy a jelenlegi társadalmi szintről, életmódjának jellemzőiről tett sommás megállapítása nem fed, nem fejezi ki társadalmi valóságunkat. A fejlettség mutatójaként leírt értékrend önmagában elfogadható. Eszerint: "Ha egy közösségben az evés a legfontosabb, leginkább hangsúlyozott érték és szükséglet, akkor az vagy azt jelenti, hogy ez a közösség még nemrég az étkezés, az élelmezés problémájával küszködött, vagy, hogy még ma sem tart ott, hogy a vegetatív primer életfenntartó szükségleteken túl tudjon lépni. A ruházkodás előtérbe kerülése mindenképpen a növekvő iparosodás és egy kialakuló jólét jele, ahol a közvetlen létfenntartó elemi gondokon túl, már bizonyos külsőségekre is adhatnak, figyelhetnek. A lakás problémája a fejlődő városok, az urbanizáció bizonyos fokán kerül előtérbe, s végül az autó, telek, stb. igényekre ott kerül sor, ahol az összes elemi létfeltételek megszerzése már megoldottnak mondható. Jellegzetesen modern, jóléti szükséglet, a kimozdulás, világlátás, kitekintés igénye, az utazás. Mindegyik állapot más és más társadalmi és egyedi életmódot jelez, másfoku szükségletek társadalmi és egyéni állapotát mutatja, ...mint a termelési és elosztási szintek világos jellemzőit." /Uo. 4.old./ Ha az értéktáblázatot, a fejlettségi szint mutatóját elemzési alapként elfogadjuk, azt találjuk, hogy következtetésként a párt kongresszusi megitélése a helyes, miszerint életmódunk sajátos, sürgős megoldásra váró ellentmondása az életmód szubjektív és objektív feltéte-



lei közötti összhang hiánya, a szubjektív elemek értékének devalváltsága, az optimális viszonyoknak a tudati tényezők kellő hiánya miatti eltorzultsága.

Tehát, amikor a dolgozatban az életmód változásáról, állapotának megítéléséről, a jellemző pozitív és negatív tulajdonságokról, azok változási tendenciái értékeléséről lesz szó, a társadalmilag adott objektív anyagi és szellemi feltételeihez, mint lehetőségekhez való komplex viszonyról beszélünk. Egy-két ténylegesen jelenlévő elem negatív szerepének túltul-  
zása olyan társadalmi gyakorlati tevékenységre ösztönözhet, amely mint feladat, már idejétmúlt, ténylegesen már túlhaladott, megoldott.



A parasztság tudati jellemzői a felszabadulás előtt.

A harminc évvel ezelőtti állapot majdnem azonos a megye egészét jellemző tudati állapottal, mivel a megye lakosainak több, mint 70 %-a a mezőgazdaságban végzett munkájából él, országosan 50,8 %-a a megye határozottan agrárjellegű, a közvélemény mint az ország éléstárát tartja számon, ez a felfogás - bár a viszonyok már jelentősen megváltoztak - még mindig tartja magát, nem egyszer kedvezőtlenül befolyásolva a külső szemlélőben a megyéről kialakult képet.

A megye agrárjellege szétszórt tanyákon, külterületen lakik a megye lakosainak jelentős hányada. 1930-ban pl. még a lakosság 36,69 %-a /adatokat lásd Dr. Becsei József: A felszabadulás utáni urbanizálódás Békés megyében. In: Tanulmányok...1975. 71. old./ rányomja bélyegét a lakosság, ezen belül a zömében a parasztsághoz tartozó lakosság tudati, műveltségi színvonalára, életmódjára. Sajátos helyzet, hogy a külterületi, tanyasi lakosság zöme éppen a parasztsághoz tartozik.

A paraszti gazdálkodás zárt körben, a társaktól lényegében elszigetelve történik, így a tőkés gazdálkodással létrejövő, megjelenő, termelést segítő technikai berendezések és technológiai eljárások egyrészt nem jutnak el hozzájuk,



másrészt, ha el is jutnak ismeretként, információként, a paraszti gazdaságok szűk keretei miatt a gazdálkodási egységek, paraszti gazdaságok nem alkalmasak az új technika optimális felhasználására, illetve harmadszor, a paraszti gazdaságok tőkeszegénysége, bizonytalan gazdasági ereje nem teszi lehetővé a bár hatékonyabb de drágán beszerezhető új technika megvásárolását, alkalmazását. A paraszti gazdálkodás szűk lehetőségi köréről és bizonytalanságáról Marx így írt: "Igaz, hogy például a paraszt a maga kis parcellájára sok munkát fordít. De elszigetelt munkát, olyan munkát, amely meg van fosztva a termelékenység objektív - társadalmi és anyagi- feltételeitől. E körülmény azt eredményezi, hogy a valódi tőkés bérlők elsajátíthatják a többletprofit egy részét /A tőke III. könyv, Marx-Engels művei 25. kötet, Bp. 1974. 642. old./ A bizonytalanság forrása a paraszti gazdaságok szegénysége, ahogy Marx írja: "...az, hogy a kistermelő megtartja vagy elveszti-e termelési feltételeit, ezernyi véletlentől függ és minden ilyen véletlen, illetve veszteség elszegényedést jelent, olyan mozzanattá lesz, amelyben az élőszó uzsorás megkapaszkodhat. Elég, ha a kisparasznak megdöglik a tehene, máris köptelenné válik arra, hogy újratermelését a régi szinten megint megkezdje. Ezzel az uzsora karmaiba kerül s ha egyszer oda került, soha többé nem szabadul." /Uo. 570. old./

A paraszti gazdálkodás anyagi-tárgyi feltételei, a gazdálkodás módja az évek során alig vagy egyáltalán nem változik, a termelés - fogyasztás azonos szinten ismétli önmagát. Ez viszont azt jelenti, hogy az ezen viszonyok között élő parasztok ismeretei sem bővülnek, s a parasztság életmódjában, életvite-



leben megmarad a zárt szűk világ, a falu vagy a tanya hagyományai, szokásai sötétséggel és félelmekkel teli világában. Ezért lehet hiteles forrásként kutatni egy nép multja, életmódja évszázadokkal előbbi formája után a paraszti társadalmi környezetben, s mindez bármily örvendetes is a néprajzot kutatók, a történészek számára, mégiscsak arról van szó, hogy a társadalom egészén belüli elmaradottsággal állunk szemben, amelynek felszámolása minden nosztalgia ellenére, a társadalom egésze legfőbb törekvése.

Az analfabétizmus, az iskolázatlanság leginkább a parasztságot jellemzi. A hagyományos gazdálkodást, a gazdálkodáshoz szükséges ismereteket a felnövekvő nemzedék a felnőtt nemzedék mellett dolgozva és tapasztalatoknak szájhagyomány alapján való továbbadása alapján sajátítja el. A paraszti gazdálkodás szerkezete, belső munkamegosztása különben is olyan, hogy benne mindegyik generáció megtalálja a maga sajátos munkahelyét, bár ez nemenként valamelyest differenciálódik. Így a közszemléletben sokáig tartja magát az a téves nézet, hogy a paraszti gazdálkodáshoz, a paraszti munkához nincs szükség tanulásra, iskolába járásra, nem kell tanulni, mármint a közoktatás rendszerében. Az iskolai oktatási rendszer országos kiépítésével, sőt közvetlenül a felszabadulás előtti években a nyolcosztályos iskolarendszer megteremtésével lehetőség nyílt viszonylag magas szintű ismeretek általános elsajátítására. A jellemző az volt, - bár az iskolába járásnak sok család esetében, különösen télen az anyagi feltételei nem voltak meg - hogy a parasztok gyerekei befejezték az írás és az olvasás megtanulása után a tanulást, s legjobb esetben a negyedik osztályt ha elvégezték, mert otthon a parasztgazdaságban



szükség volt munkájukra, máerészt ez a gazdálkodási szint nem is igényelte a magasabb szintű tudást, - mint például az ipari munka, melynek társadalmi szintű fejlődése kötelezően hozza magával az ipari munkára való alkalmasság megszervezésének lehetőségét biztosítását, az általános képzés megszervezését és mind magasabb szintű megvalósítását. Akkor, amikor állami eszközökkel, pénzbüntetéssel is szorgalmazták a paraszti gyerekek iskolába járását, a szülők zöme kifizette a büntetést inkább, mintsem iskolába járassa gyermekét. Szükség is volt rá gazdaságában, de ami ennél lényegesebb, legalábbis a mi esetünkben, hogy nem is látta értelmét a tanulásnak, mert nem tudta kamatoztatni az iskolában szerzett tudást a megélhetéséért végzett munkában.

Mivel a megye lakosságának az országosnál jóval nagyobb része tartozik a parasztsághoz, szükségszerűen és érthetően más jellemzőiben is jóval alacsonyabb szinten áll, mint az országos átlag. Egyetértéssel idézzük a következő megállapítást: "A felszabadulás előtt Békés megye gazdasági színvonalát, valamint a lakosság életkörülményeit, egészségügyi és kulturális ellátottságát tekintve egyaránt az ország legelmaradottabb területeihez tartozott." /Dr. Krajkó Gyula: Békés megye népessége. In: Békés megye gazdasági földrajza, Békéscsaba, 1974. 223. old./

Az országos állapotokhoz viszonyított jóval rosszabb megélhetési feltételek, az agrárproletariátus, a szegény-parasztság magas részaránya és együttlétezése a megye hatalmas földbirtokaival ad néhány jellemző tudati, világnézeti



állásfoglalásbeli sajátosságot a Békés megyei parasztságnak. Ezek a sajátosságok hosszú történelmi múltjukban, a török hódoltság megszűnése utáni telepítési mozgalmakban gyökereznek, időnként felelősödnek, s olyankor országra szóló hirre tesznek szert, s amely így lerakódva és összeállva úgy jelenik meg, amit mint tartalmat, viharsaroknak szoktak nevezni. A "Viharsarok" földrajzilag is elég jól körülhatárolható része az országnak, sajátos egység, azonban ennek az egységnek jellemzője a területen lakók történelmi, társadalmi hagyományából, világnézeti, politikai magatartásából rakódott össze. Ez a sajátos történelmi múlt ma is élő, ható politikai jellemzője, ma is határozott és egyértelmű haladó, pozitív, politikai tartalmat hordoz a "Viharsarok" kifejezése, amelyet az egész ország ismer és elismer.

A "Viharsarok" politikai tartalma hosszú történelmi fejlődés során alakult ki, politikai magatartásban megjelenő sajátossága, így az életmód része, jelenti: hogy a török hódoltság megszűnése után e területre Harnacker báró, aki e püszta gazdátlan és csak elszórtan lakott területet kapta a Habsburg-háznak tett jószolgálataiért, a telepesek számára engedélyezte a szabad vallásgyakorlást, s így, hogy választott új vallásukat szabadon gyakorolhassák, hogy a katolikus egyház vallási elnyomásától szabaduljanak, épp ezek a vallási ellenállók települtek le a megyében s ami szabadságuk tényleges mértékét is, de lehetőségének illúzióját minden esetre növelte hogy az áttelepültek az új helyen való megmaradáshoz nemcsak anyagi, gazdasági segítséget kaptak, hanem három évre felmentés minden jobbágyi teher, kötelezettség teljesítése alól. Ennek



az átmeneti, illuzórikus szabadságnak a későbbi elvesztése, a földesuri korlátozások, önkény fokozódása, erősödése során vissza-visszatérő mozzanatként megjelenik a megyére jellemző forradalmi megmozdulásokban. Az ellenzékiiség, az elszemvedett sérelmek orvoslásának követelése, a forradalmi megmozdulásokban való aktív és tömeges részvétel jellemzője a megye agrárproletárjainak és parasztjainak. Ez eredményezi az orosházi, békéscsabai, az endrődi forradalmi megmozdulásokat, hogy csak néhányat említsünk a nevezetesebbek közül, ami ezen a tájon lezajlott.

A megye agrárnépességének az a tulajdonsága, melyet a viharsarok kifejezés takar, nagyon fontos mozzanata a felszabadulással induló Békés megyei társadalmi változásoknak. Ez a politikai előzmény, az agrárproletárok és parasztok forradalmi érzékenysége és aktivitása él majd tovább a földreformon keresztül a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásában és sok ellentmondás leküzdése eredményeként való felvirágzásában. Felszinesnek tűnik éppen ezért az alábbi kijelentés, s látszólagosnak a helyzetmegítélés, vagy legjobb esetben is Békés megyét, a Váharsarkot ez nem jellemzi: "A parasztság, de egyben a kizsákmányolt proletár osztály legszámosabb rétegét az agrárproletariátus képezte. /Lám, hogyan mosódik itt is el az osztály és réteg közötti tartalmi különbség. BE./ A jelzett időpontban /1930-ban, BE./ számuk kereken 220.000 családra rugott. Bár talán az egész magyar társadalom legelnyomottabb rétege volt, éppen rendkívüli kiszolgáltatottsága, ami - különösen a fehérterror idején - kiméretlen megfélemlítéssel járt és a nagybirtokhoz tapadása, valamint osz-



tályos társaikkal szemben élvezett munkabiztonsága és nem utolsósorban rendkívüli elszigeteltsége könnyebben elnyomhatóvá, kevésbé harcossá, a kilátástalanság és félelem révén a szolgalelkűség vonásaival átítatottá tette ezt a réteget." /Berend T. Iván - Szuhay Miklós: i.m.328. old./ Molnár Pálné és Szekeres Béla "Adalékok a békéscsabai munkásmozgalom két világháború közötti történetéhez" című tanulmányaikban /In: Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba, 1970. 285-306. old./ részletesen is és sok tényadattal dokumentálva bizonyítják a parasztok és agrárproletárok részvételét a megye munkásmozgalmában, a városi és vidéki megmozdulások közötti szoros kapcsolatokat és együttműködést. Földművesek, parasztok és agrárproletár napszámosok, a legális és illegális munkásmozgalom részesei és vezetői. Endrődön, Gyulaváriban, Nagyszénáson, Dobozon és sok helyen másutt is a megyében működtek a forradalmi mozgalom legális és illegális szervezetei. Az 1944. április 3-i letartóztatások során került internálótáborba csupán Békéscsabáról Ábrahám Mátyás földműves, Darida János napszámos, Kolczarovszki János földműves, Szpiszák Pál napszámos, Lakatos György napszámos, összesen 95 baloldali személyt hurcoltak el Békés megyéből politikai meggyőződésük miatt. /Békés megyei Levéltár, Békés vm. főispáni iratok, 429/1945./

Élő a Viharsarok parasztságában és agrárproletariátusában a forradalmi harc, a feudális-földbirtokos rendszer megváltoztatásának szelleme.

A társadalmi változások során az agrárproletariátus és szegényparasztság egyaránt földhöz akar jutni, a nagybirtokok felosztását kívánja. Ezt fejezte ki Áchim L. András pártjának,



a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártnak a programja is, melyben követelik előbb a tízezer holdon felüli nagybirtok felosztását /lásd: Paraszt Ujság, 1906. április 8. Mit akarunk?/ majd nem sokkal később az ezer holdon felüli birtokok felosztását tűzik ki célul. /lásd: Paraszt ujság, 1908. június 14. Pártkongresszus./ Az Áchim L. András által vezetett parasztmozgalom elképzelése "...hogyan ezek a birtokok az állam tulajdonába kerüljenek. Az állam olcsó haszonbér mellett kis parcellákban bocsássa ezeket a földeket a földre, illetőleg a kenyérre szoruló nép használatára." /Lásd Országgyűlési Értesítő. A Budapesti Közlöny 1906. évi július 21-i 168. számának melléklete. Határozati Javaslat, 20./ Az ideál tehát, hogy kis parcellákban földhöz, ezen keresztül biztos megélhetéshez jusson a parasztság és az agrárproletariátus.

De hogyan gazdálkodjanak a parasztok, ha megkapják a parcellákat, illetve hogyan gazdálkodjanak azok a parasztok, akik már rendelkeznek több-kevesebb földterülettel? Erre feleletként különböző elképzelésekkel találkozunk a felszabadulás előtti parasztsághál, ezeket az elképzeléseket, mint meglévőket, és élőket fejezték ki a népi írók, a parasztság sorsának alakulását aggódo figyelemmel kísérő falukutatók. Az e tájon élő, ható elképzelések fogalmazódtak meg Főja Géza, Szabó Pál, Erdei Ferenc munkásságában, jól ismerték e tájat, e táj szülöttei, maguk is, illetve e táj hívatott kutatói voltak ők.

Közös jellemzőjük, hogy a jövő gazdálkodási módja meg-



fogalmazásához, nyíltan bevallva vagy kimondatlanul, a nyugati tőkés mezőgazdasági termelés kisüzemi, de belterjes formájának megvalósítását, a holland, a belga, a francia példát állítják a magyar parasztság elé követendő példaként. Ugyanakkor különbségeket is találunk elképzeléseik között.

A népi író Szabó Pál és Péja Géza az egyénileg gazdálkodó, belterjesen megművelt kisbirtokot állítja a jövő képeként az olvasó elé. Ez az elgondolás a Békés megyei tanyás parasztság egy része előtt vonzó, követendő ideálként jelent meg. Erről olvashatunk Szabó Pál "Lakodalom", "Keresztelő", "Bölcső" című regény-trilógiájában, melyet később "Talpalatnyi föld" címmel ismert meg a közönség, s hasonló ideált állít követendőként Péja Géza is, amikor így vélekedik: "A Körös lecsapolási láznak köszönhetjük, hogy a sivatag rége úti fel a fejét és a szikes és szikesedő területek terjedelme egyre nő, de ma már hódítani kezd a kert s ha a folyamat tovább siet, lassanként átalakul a síkság képe. A Körös vidékén kéznél fekszik a lehetőség, az öntözés itten minden nagyobb anyagi áldozatok nélkül is megvalósítható, s keretei kiterjeszthetők. Kertekkel és célirányos erdősitéssel az Alföld "perifériájából" Magyarország egyik legtermőbb kulturáját teremthetnők meg...A feladat az volna, hogy a nagy természeti adottságok segítségével kultúrájákat fejlesszünk." /Vihar-sarok, Magvető Könyvkiadó, Bp. 1957. 27-28. old./ Ha nem is lehet a szerző könyvében lévő minden elgondolással, következtetéssel egészen egyetérteni, az itt jelzett elképzelés olyan gondolat, amely a parasztság földszerzési vágyát erősíti s mint olyan, aktív tudati tényezője lesz a felszabadulást



követő nagy változásnak, a földosztással megvalósuló új, paraszti honfoglalásnak.

A fenti jövő képe mellett élt a parasztságban más jövő képe is, amelyben a szövetkezeti fejlődési út, a szövetkezeti gazdálkodás körvonalai bontakoztak ki. A szociáldemokrata munkásmozgalom programjában szerepelt a szövetkezeti, társas gazdálkodás gondolata, s szerte Európában jönnek is létre szövetkezeti gazdaságok, amelyek a magyar elképzelések példaképeiként is élnek a felszabadulás előtt. Magyarországon először az 1880. májusában létrejött Magyarországi Általános Munkáspárt programjában találkozunk a szövetkezetek létrehozása szükségességének hangoztatásával: "A program...állást foglal továbbá amellett, hogy az állami és községi kézben lévő birtokokat és ipari javakat állami ellenőrzés mellett munkás termelőtársulatoknak adják át használatra" /A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Első kötet, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 26. old./

A szövetkezeti mozgalom gondolatát alulról és felülről egyaránt istápolják. A felülről jött, szorgalmazott és támogatott szövetkezés egyik megnyilvánulása az ugynevezett Hanga Szövetkezet, mely elsősorban kereskedelmi tevékenységet folytat, elsősorban falusi, mezőgazdasági jellegű környezetben. Ehhez hasonló, támogatott és segített szövetkezeti forma a Gazda Szövetkezet, amely már inkább a nagyobb gépek és eszközök beszerzésére és hasznosítására jött létre. És találkozunk olyan szövetkezeti formával is, mint például a makói hagymatermelő szövetkezet, mely már komplex termelői társulás.



A termelőszövetkezeti mozgalom nagy szószólója, maga is aktív szereplője és részese Erdei Ferenc, az alföldi nép életének, törekvésének kiváló ismerője, a paraszti élet megváltoztatásáért, az új, szocialista szövetkezeti parasztság megteremtéséért folytatott forradalmi harc kiemelkedő ismerője. Erdei Ferenc, mint gyakorló szövetkezeti tag, a lenini szövetkezeti elgondolások ismerője, a Nyugat-Európa szövetkezeti mozgalmát gondosan tanulmányozott szakember publicistikájával, tudományos munkásságával szerzett tapasztalatainak közreadásával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás gondolata is ismert legyen az érdeklődőbb paraszti környezetben. Ezek mind élő előfeltételei a földosztás utáni szövetkezeti gazdálkodás létrejöttének, ezekhez nyulik vissza a Sarkad-feketeéri szövetkezet megalakulása is.

Bár a paraszti gazdálkodás zárt, szűk keretek között folyik, ugyanakkor a mezőgazdasági munkától még sem idegen a kollektivitás gondolata. A mezőgazdasági munkák során a munkások bandákba szerveződve vagy napszámosként is nagy csoportokban végzik munkájukat, ismerik a kollektív munkát, azok előnyeit, értékeit. Ezek a tulajdonságok jellemzik az agrárproletariátus legfejlettebb rétegét, a "világotjárt" kubikost is. Az individualizmusra, egoizmusra építő társadalmi feltételek között sem lehet kiirtani, minden törekvés ellenére sem a munka teremtette kollektivitást. Nem véletlen, hogy az agrárszocialista mozgalmak, a sztrájkok, a bérharcolak leggyakoribb kezdeményezői és legszívósabb résztvevői ezek a kollektívák, munkacsoportok, bandák voltak.



A fent jelzett néhány tudati jellemző olyan pozitív sajátosság, amelyekben a harminc éves fejlődés a nagy társadalmi átalakulásokhoz, ezen belül is a parasztság életében végbement két nagy forradalmi átváltozáshoz jelezték az utat, teremtték meg az előfeltételeket.

Nem lenne teljes a kép, ha vázlatosan, címszavakban legalábbis nem jellemeznénk a világnézeti, tudati oldal azon mozzanatait, amelyek mint negatív történelmi tények voltak jelen a megye paraszti lakosságának életében, amely nélkül nem érthetnénk meg napjaink néhány aktuális világnézeti, ideológiai problémáját, nevelési feladatát sem. Ezeket a negatív tényezőket is csak úgy érthetjük meg, ha utalunk azokra a történelmi mozzanatokra, mint a jelenségek háttérére, amelyek azokat létrehozták.

Az első helyre kívánczik, hogy a megye lakossága soknemzetiségű. Ez jórészt a török hódoltság utáni telepítések eredménye. Ez a történelmi helyzet azt eredményezte, hogy az uralkodó osztály, különösen az ellenforradalmi Horthy-rendszer idején könnyen talált jó táptalajt a különböző nemzetiségiak szembeállításával a nacionalizmusra, hogy ezzel is elterelje a figyelmet a társadalom egyéb bajairól, illetve ezzel magyarázza a bajokat. A nacionalista, sovinszta hangulatot jelentősen felszította a trianoni szerződésben kijelölt határok módosítása a bécsi döntésekben, a felvidék és Erdély, valamint a délvidék egy részének visszacsatolása, a bevonulások. Ez annál is érzékenyebben érintette a megye lakosságát, mivel Erdély a megyével határos, valamint jelentős a román és a



szlovák nemzetiségi részaránya, és bár nem jelentős a számuk, élnek itt délszlávok is, s a tett politikai intézkedések kiélezték a nemzetiségek ellentétét. Ezt szolgálta a rendszer ideológiai, világnézeti nevelése is. Különösen ott jelent meg élesen a nemzetiségek közti ellentét, ahol több nemzetiség élt együtt, ezen belül is a németek is lakta településeken /Gyula, Mezőberény, Flek/. A német lakosság egy része csatlakozik a fasiszta Németország politikai, ideológiai törekvéseihez, vezetők szoros kapcsolatot tartanak fenn kezdetben illegálisan, de a hatalom által megtűrten a németországi fasiszta szervezetekkel és itthon, a megyében is hasonló szervezkedések folynak, amelyek majd a Volksbund megalkulásához vezetnek. E mozgalom vezetői elsősorban a gazdag parasztok voltak. A nacionalista gyűlölködés a megyében is összecsap a zsidóellenességben és itt csúcsosodik. /Lásd Farkas József: A világgazdasági válság végétől a község felszabadulásáig. /1934-1944. október 5./ In: Mezőberény, története. 1. k. Mezőberény Nagyközség tanácsának kiadása, Mezőberény, 1973./

A nacionalista, sovinszta törekvések eluralkodása, amelynek szélsőségei már láthatóan vesztes háború ellenére a nyilaskeresztes mozgalomig eljutnak, nyílt kommunista és szovjetellenes politikát eredményeznek. Ez a tudatos törekvés nem marad hatástalanul, különösen a parasztság egyes rétegei körében, mivel a rendszer földdel ismeri el a hősi tetteket, földet ígér, címet ígér s a kiozott vitézi címek és földek megteszik a maguk hatását. A demagógiával felkorbácsolt érzelmek a háború kezdeti szakaszán a hivatalos, az uralkodó osztály érdekeit képviselő politikát szolgálják.



A megye nemcsak soknemzetiségű, hanem sok vallású is. Bár az igaz, hogy a talapítések során igyekeztek úgy telepíteni a lakosságot, hogy az egy valláshoz tartozzók, ez nem teljesen sikerült. Reformátusok, evangélikusok, katolikusok, görögkeletiek és még sok más kisebb vallás hívei lakják a megyét, s a vallásos hovatartozás, a sajátos vallási kötöttségeken túl politikai viszonyt is kifejez. Ez akkor érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a Horthy-rendszerben megvalósított telepítésekénél csak a katolikus lakosságot vették számításba. Ez a vallásos alapon folyó diszkrimináció további szociális feszültségek forrása lett, különösen a megye északi, reformátusok lakta vidékén, ahol a helyi reformátusok közül, a helyi agrárproletárok közül senki nem jutott földhöz, gazdasági felszereléshez, házhoz, csupán a megye katolikus vallású szlovákjai. A vallási felekezetekhez való tartozás megnyilvánult a lakosság területi elhelyezkedésében ott is, ahol több felekezethez tartozó lakosság élt a településen, s ez az elkülönültség vagyoni és politikai különbségekkel párosulva, inzultusokig menő, tettelegességig fajuló ellentétekhez vezetett. Az északi részeken lévő falvak református lakta településeink gyűlölség tárgya lett az, aki katolikus vallású volt, nem is fogadta be a falu, s ritkán tudott hosszabb időre ott letelepedni, kivéve a jegyzőket, a községházán dolgozó előljárókat, akiket erőszakkal raktak a lakosság nyakára.

A parasztságot jellemzi a mélyen beivódott vallásos tudat. A paraszti élet bizonytalansága, a számára még érthet-



len természeti tényezőktől való nagyfoku függése miatt jó táptalajra találunk a parasztság életében a vallásos nézetek. Ehhez természetesen hozzájárult az is, hogy a vallás, a valláshoz kapcsolódó szertartások és ünnepségek rendszere is közvetlenül a mezőgazdasági tevékenységek rendszeréhez, periodicitásához kapcsolódik. A vallásos hit mellett és vele együtt a tudatban keveredve együttélnek a misztikus, babonás félelmeken alapuló népi szokások, amelyek jellemzője a hagyományok általános sajátossága, a konzervativizmus, a változástól, az újtól való félelem.

A paraszti, falusi élet jellemzője még, hogy a parasztság belülről is erősen differenciált, különböző rétegei, általában vagyonuk nagysága szerint jól elkülönültek egymástól. Ez megjelent az "alvég" - "felvég" viszonyaként, de megjelent más formában is, mint például a baráti kapcsolatok alakulása; házasságkötések, családalapítás; a szabadidő eltöltése, a szórakozás. Ez a szinte kasztvá merevedő kapcsolatrendszer mélyen élt a parasztságban, tragédiák nélkül ritkán lehetett áttörni. Ez is szerepet játszik mint gátló tényező a szocialista forradalmi változások menetében.

A paraszti gazdálkodás tartalmából, a benne meggyűlölt lényegi viszonyból következik a parasztság nagyfoku egoizmusa, önzése, a harácsolás, a bizonytalan életfeltételek helyett a lehető legbiztonságosabb feltételek megteremtése önmaga számára. Ezért egyéni érdekeinek mások rovására történő megvalósítása is természetesennek tűnik számára. Ez együttjár azszal is, hogy önmagát és családját is hasonló viszonyok kü-



zött tartja. A szerzés gondolata máig tartó jellemzője a parasztságnak. Ennek egyik durva megnyilvánulása volt a felszabadulás előtti válgáros években a Tiszántúlon jellemző, Békés megyében is fellelhető arzénos üg. Ezt a tényt Réja Géza így értelmezi: "A külön élet utáni vágy itten csakis vad, harácsoló ösztönök alakjában törhet ki." /lásd: im. 173. old./ Az önzés, a harácsolás, a szerzés vad indulatokba folytotta még a baráti és családi kapcsolatokat is, a magyar parasztság önemésztő élniakarása volt ez, amely kiuttalansággal párosult s megjelent ezekben az eseményekben.

A parasztság műveltségi szintje, iskolázottsága is a legalacsonyabb, ez jelenik meg a "paraszt" kifejezés pejorativ tartalmában, vagy a paraszti munkához szükséges műveltség szintjét minősítő olyan kijelentésekben, hogy ha valaki nem tanul, "jó lesz parasztnak", "elmegy kanásznak," annak így is megteszi.

A felszabadulás előtti statisztikák nem adnak reális képet a lakosságról, ezen belül a parasztság műveltségi szintjéről. A békés megyei közoktatási- és közművelődési helyzetről szóló tanulmányok /lásd: Békés vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának Évkönyvei - 1929. 1934, 1939. Békés Vármegye Szerk. Márkus György, Bp. - Cegléd, 1936./ az 1945. előtti időben kevés statisztikai adattal dolgoznak, s akkor is a Horthy-korszakban kifejtett tevékenység adatait, mint a kor pozitív eredményeit veszik számba, kevés az olyan viszonyítási szám, amely az ott jelzett eredményeket az egészhez viszonyítva reálisan értékeli.



hetővé tenné az adott viszonyokat. Ennek ellenére sajátos dicsekvő, örömteli hangulatuk ellenére néhány helyen ezek a kor hivatalos állásfoglalását kifejező leírások is szolgáltatnak olyan adalékokat, amelyeket a megye egészét jellemző más adatokkal összevetve, némi képet kaphatunk a realitásokról e területen.

Ha az okként felsorolt jellemző tulajdonságokkal, tényezőkkel nem is érthetünk egyet, ha nem fogadhatjuk is el, hogy az analfabétizmus annál nagyobb, minél messzebb van az adott lakosság a vasuttól, - hisz a lakosság vasuttal való távolsága különböző gazdasági és politikai viszonyok függvénye - az alábbi felsorolás hiú képet ad a megye lakosságának iskolázottsági viszonyairól: "...az analfabéták száma azokon a helyeken a legnagyobb, ahol a lakosság jó része nem a belterületen lakik, hanem tanyákon. Így a nagy külterületű Endrődön 15 %, Békéssámszonban 16 %, Csorváson 17 %, - rendkívül nagy százalékat mutat. Látjuk, hogy több az analfabéták százalékszámát azokon a helyeken, amelyek a fő vasutvonaltól jobban félreesnek, /Füzessgyarmat 14 %, Szeghalom 14 %, Vésztő 14 %, Gyula 16 %./ Ez a körülmény még az olyan helyeken is észrevehető, ahol a külterület aránylag nem olyan nagy, így Békés községben 12 %, míg a fő vasutvonalon lévő Oroszán és Gyomán 10 %, Mezőberényben 10 %, Békéscsabán 8 % az analfabéták százalékszámát. A tulnyomórészt oláh lakosságú Kétegyháza az analfabéták száma 42 %-ra emelkedett."

Lásd: dr. Bibó István: Békés vármegye kulturális állapota  
In: Békés Vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának Évkönyve. MCMXXXIV. Szerk. Tahtó József,



Gyula, 55.old./

Az okkeregés tévedéseit elvetve kiderül a megye lakosságának alacsony iskolázottsági szintje, s ha figyelembe vesszük a statisztikailag vázolt képet, érdekes és jellemző sajátossággént jelenik meg, hogy ott jóval magasabb az iskolázatlanok, az analfabéták száma, ahol magasabb az agrárnépesség és a parasztság részaránya, s fordítva, magasabb azon települések és lakóhelyek lakosságának iskolázottsági szintje, százalékban is kifejezhetően, ahol nagyobb az iparosok vagy az ipari üzemekben dolgozók és más rétegek részaránya. Lásd: Békéscsaba, Orosháza, Mezőberény. Ebből következik, hogy a parasztság iskolázottsága az összlakosság iskolázottságánál jóval alacsonyabb szintű, rontja az összlakosság ezirányu statisztikáját.

Békés megyének az 1930-as népszámlálási adatok szerint - a régi megyei közigazgatási területen - 330.636 lakosa volt. /Lásd: Békés vármegye, Felelős szerkesztő Márkus György Bp. - Cegléd, 1936. 47. old./ A lakosság műveltségi viszonyai változtatására indított analfabéta tanfolyamok hatására nem sok változás történt az összképben. Az 1933-34. tanévi beszámoló szerint 193 fő /164. férfi és 29 nő/ jelentkezett az analfabéta tanfolyamra, de csak 136 fő látogatta rendszeresen /124 férfi és 12 nő/ és végezte el eredményesen vizgázva. Ez a lakosság 0.04 %-a. Ilyen ütem mellett az analfabétizmus felszámolása illuzió, mely néhány lelkes művelődésügyi dolgozó őszinte törekvése ellenére sem hozhat megoldást.



Az analfabéta tanfolyamra jelentkezők foglalkozás szerinti összetétele is tükrözi, ha nem teljes pontossággal is a megye lakosságának reális összetétel szerinti differenciált műveltségi szintjét. Az 1933-34. évben analfabéta tanfolyamot végeztek foglalkozás szerinti összetétele a következő:

|               |     |
|---------------|-----|
| Katona        | 94  |
| Tisztviselő   | -   |
| Iparos        | 3   |
| Kereskedő     | 1   |
| Földműves     | 10  |
| Háztartásbeli | -   |
| Napszámos     | 28  |
| Gyári munkás  | -   |
| Egyéb         | -   |
| Összesen:     | 136 |

Az adatokat lásd: Békés vármegye Törvényhatósági Iskolánkülső Népnevelési Bizottságának Évkönyve MCMXXXIV. Szerk: Tantó József, Gyula, 111. old./ Ehhez hozzá kell tenni, hogy a társadalmi struktúra összetételéből, arányaiból következik, hogy a katonák nagyrésze is a parasztok, napszámosok, az agrárnépesség köréből kerül ki, ők a legalacsonyabban képzettek, iskolázottak. Ezen belül kevés utalás található a nők iskolázottsági szintjéről, csupán annyi, hogy a férfiakhoz viszonyítva alig számbavehető, a jelentkezők többsége kimaradt a tanfolyamról. Ez is utal a nők hátrányos társadalmi helyzetére.



Az analfabéta tanfolyamokat is csak a megye városai-  
ban és néhány nagyobb településen szervezik meg s a megye  
településeinek döntő többségén nem találkozunk a történel-  
mi hátrányok leküzdésének, a hiányok pótlásának törekvése-  
ivel sem. Ez olvasható le az alábbi táblázatból:

| Helység:   | Beírt |    | Kimaradt: |    | Elvégezte: |    |
|------------|-------|----|-----------|----|------------|----|
|            | férfi | nő | férfi     | nő | férfi      | nő |
| Kétegyháza | 17    | 2  | 2         | 2  | 15         |    |
| Nagyszénás | 9     | 11 | 6         | 6  | 3          | 5  |
| Oroszháza  | 23    | 10 | 6         | 3  | 17         | 7  |
| Békéscsaba | 69    | 6  | 10        | 6  | 59         | -  |
| Gyula      | 46    | -  | 16        | -  | 30         | -  |
| Összesen:  | 164   | 29 | 40        | 17 | 124        | 12 |

/Adatokat lásd: uo./ Az adott viszonyok között a nép művel-  
tségének emelése ténylegesen nem központi törekvése a magyar  
uralkodó osztályoknak még akkor sem, ha a társadalmi fejlő-  
dés, bár lassu üteme, szükségszerűen bővíti és tágítja a  
kereteket és lehetőségeket. A hivatalos álláspont, hogy ma-  
radjanak meg a magyarság ősi, belső tulajdonságai, azok leg-  
értékesebb jegyei, melyeket a paraszti magatartásban vélték  
megőrződni. Bizonyosságtételként még Arany Jánost is segítség-  
gül hívják, idézve sorait: /Lásd uo. 1.old./

"Szeresd a magyart, de ne faragd le - szóla,  
Erejét, formáját, durva kérgét róla,  
Mert mihaszna simább, ha jól megfaragják?  
Nehezebb eltörni a faragatlan fát."

/Toldi estéje, hatodik ének 28.versszak/



A meglévő tudatszint konzerválása, a parasztságnak a szellemi kultúrából való elzárása állami szintre emelt, állami szinten megvalósított törekvése volt a magyar uralkodó osztályoknak.

De nemcsak a felnőttek történelmi tudatbeli lemaradásának felszámolására nincs és nem is lehet az adott viszonyok között tartalmas törekvés, hanem az új, felnövekvő nemzedék alapképzése sincs megoldva. Bár 1923-ban elrendelik a kötelező tanévvégi beiskolázást, beiratkozást, ennek nincs sikere, mert mint az orosházi tapasztalatok mutatják, kevés és egyre csökkenő számban iratkoztatják be a gyerekeket az iskolába.

1923. júniusában 67 %-át, október 1-ig 83 %-át,

1928. júniusában 54 %-át, október 1-ig 92 %-át,

1933. júniusában 30 %-át, október 1-ig 92 %-át,

1938. júniusában 13 %-át, október 1-ig 92 %-át,

1943. júniusában nem volt, október 1-ig 87 %-át.

/Az adatokat közli: Elek László: A szellemi kultúra fejlődése /1744-1944./ In: Orosháza története, Orosháza, 1965. 859. old./ Ennek okát Kadossa Oszkár így foglalja össze: "...sok szegénysorsú szülőnek hiányzik az 1. pengő beiratási díj. /Időközben az 50 filléres beiratási díjat 1 Pengőre emelték f.i. Ezt a szegény tanulók és a menhelyes gyerekek nem fizették be. A béres gyermeke után a gazdának kellett fizetnie./ Különösen, ha több iskolás gyermeke van.



Azért sem iratja be a vizsgák után, hogy ősszel, a tanév megkezdésekor az elállított gyermeket szolgálat alatt ne lehessen kimutatni mulasztónak. Így szerencsés esetben, - ha a községi előljáróság idejében nem sürgeti őket a beiratásra, - egy, sőt két hónapot is elmulasztottak, ami bizony a tanító munkáját és a tanulók egyöntetű haladását a tanulásban nagyban hátráltatta. /Uo. 859. old./

A nehéz megélhetés szükségszerű kényszere nem engedte meg, hogy az állami hatalom szorgalmazása ellenére is rendszeresen iskolába járjanak a gyermekek, amikor a mezőgazdasági munkákban szükség volt a gyermekek munkaerejére, kereső kezére. A szegény gyerekek kora tavasztól késő őszig dolgoztak, liba- és disznópásztorok voltak. Ezt ismeri el az a tanfelügyelői rendelkezés is, amely szerint a felsőbb osztályokban és a továbbképző iskolákban "az évváró vizsgálat 1941. évi május 10-14-én megtartassék, mert a nehéz megélhetési viszonyok arra kényszerítik a szülőt, hogy gyermekét minél előbb elállítsa, ruhára valót keressen, élelmezéséről gondoskodják. Sok szülő saját gazdaságában akarja gyermekét alkalmazni." /Uo. 860. old./ A gyermeki munka így jelentősen hozzájárult a család anyagi életfeltételeinek megteremtéséhez. Egy 8-9 éves libapásztor gyermek márciustól októberig tartó munkájáért kapott teljes ellátást és két mázsa bazát, némi ruhaneműt, amivel jelentősen könnyítette családjá megélhetési gondjait, lévén mintegy 50 %-ig önellátó. A parasztság és agrárproletárok gyermekei számára tehát megrövidült a tanév, sokszor legalisan a felére, különösen a tanyasi iskolákban, így a társadalom más rétegei felnövekvő gene-



rációjához viszonyítottan is jelentős tudáshiányban és hátrányban volt és úgy lépett az önálló élet útjára. Ez az alacsony tudásszint eredményezi azt, hogy a faluról városra vándorló parasztok a városi élet perifériáira tudnak többnyire elhelyezkedni, megkapaszkodni, - cselédek, portások, kiszolgáló segédszemélyzet formájában.

Még rontja az eddig kialakult képet, ha figyelembe vesszük a meglévő iskolák túlszűfolttségét, alacsony felszereltségi szintjét, elhanyagolt állapotát. Kirivó példaként említhetjük meg, hogy 1931/32-ben a kiscsáki iskolában 101 mindennapos tanköteles tanult egy tanító irányítása alatt.

/Lásd: Békés vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának Évkönyve 1938. Szerk. Tantó József, Békéscsaba, 1938. 71. old./ Az 1928-ban készített felmérés szerint, amely az alsófoku oktatás lehetőségei bővítését is igen szűk keretek között jelölte meg, Szarvason 21, Békéscsabán 24, Békésen 14, Endrődön, Füzesgyarmaton 19-19, Gyulán 9, Gádoroson, Nagyszénáson, Orosházán 8-8 tanterem, illetve tanügyi iskolaépület felállítására lett volna szükség, hogy csak a jelentősebb települések némelyikét említsük. /Lásd Magyar népoktatás Budapest, 1928. 197. old./ A nevelők száma is nagyon kevés: Békéscsabán 93, Gyulán 53, Szarvason 49, Orosházán 47, Békésen 43, Endrődön 27, Füzesgyarmaton 11, Nagyszénáson 16, Gádoroson 11 elemi iskolai nevelő működött. /Uo. 297-300 old./

A társadalmi viszonyok adott rendszerében, a közoktatás ilyen alacsony színvonalu személyi és tárgyi feltételei



között nyilvánvaló következményként adódott, hogy 1930-ban alacsony a megye lakosságának iskolázottsági szintje: hogy az elemi iskola hat osztályával, illetve azon felüli iskolai végzettséggel a lakosság 34 %-a rendelkezett, az elemi iskola 1-4 osztályát végezte el 59 %-a, melyek egyrészének tudása az analfabéták tudásszintjén állt, s a lakosság többi része egyáltalán nem járt iskolába, teljesen analfabéta volt. S bár fentebb már kiemeltük, hogy az alacsony szintű iskolázottak zömét a megye parasztsága képviseli, hadd erősítsük ezt meg azzal, hogy a megye gimnáziumaiba járó tanulóinak mindössze 17 %-a volt kétkézi munkás /kisiparosok, kiskereskedők, parasztok/ szülők gyermeke, a többiek egyéb és szellemi tevékenységet folytató szülők gyermekei voltak, 83 % ez, holott a megyei szociális strukturában az arányok a számadatok éppen fordítottja. /Adatokat lásd: Deák Ferenc: Békés megye művelődésügyi fejlődése. In: A tanácsok Békés megyében 1950-1975. Békéscsaba, 1975. 118-121 old./

A mezőgazdaság számára szakmunkásképzés nem folyt a megyében gyakorlatilag, csupán középiskolai, technikumi szinten képeznek néhány osztályban szakembereket a mezőgazdaság számára. A mezőgazdasági termeléshez szükséges ismereteket a felnövekvő generáció a szájhagyomány, illetve kora gyermekkorától kezdődő gyakorlati tevékenysége, tapasztalata alapján szerzi meg.

Egyedül a világnézeti nevelést szervezi meg jól a rendszer, mely megjelenik az egyházak vallási-nevelési tevékenységében, másrészt a levante-mozgalom katonai, ideológiai



nevelők tevékenységében, eltorzítva a világ valóságos képét, torzképeket, hamis illuziókat táplálva be a felnövekvő paraszt fiatalokba. Erről a szintről indulnak a változások, ez az a bázis, amelyen értékelhető a megye parasztságának mai közgondolkodása, tudatszintje.



A felszabadulástól a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átszervezéséig.

1944. szeptember 23-a és október 8-a között Békés megye parasztsága elsőként köszönthette szabadságát hazánkban. Ez a nap s a megelőző hetek eseményei mozgósították a megye lefojtott, illegalitásban működő erőit, melyek a megszünt terror és életveszély után elsőként térve magukhoz programadóként, a válságos helyzet megoldásában vezetőként léptek fel. A kommunisták voltak a megújuló élet élenjárói. A megye közigazgatási vezetői elhagyták hivatalikat, pánikszerűen menekültek a szovjet csapatok elől. A nép őrizte egyedül szülőföldjét.

A lakosság, a 25 évig tartó fehérterror lelket bénító hatása alatt vegyes érzelmekkel fogadta a szovjet csapatokat. A kommunisták, a volt vöröskatonák, a szociáldemokrata és szervezett munkások többsége, az illegális kommunista mozgalommal kapcsolatban lévő földmunkás szervezetek vezetői, az agrárproletárok, a baloldali nézeteket valló értelmiségiek, antifasiszták azonban felszabadítóként fogadták a szovjet hadsereg bevonuló egységeit. Közülük kerültek ki a meginduló élet hatalmi, politikai vezetői, s vezetésük alatt indult el a demokratikus átalakulás, országosan is példát mutatva.

A változásokban kiemelkedő helyet foglalt el e korszak



ban Békés megyében a földosztás, a magyar parasztság, így meg-  
gyénk parasztságának második honfoglalása. Hazánk felszaba-  
dulása még be sem fejeződött, amikor az Ideiglenes Nemzeti  
Kormány nyilvánosságra hozta rendeletét a földreformról s  
törvényesen lehetőség nyílt a magyar parasztság, zsellé-  
rek, agrárproletárok és szegényparasztok számára, hogy föld-  
höz jussanak. Ez volt a magyar parasztság ezezéves vágya,  
ez az akarata, törekvése jelent meg az 1919-es Tanácsköz-  
társaság társadalmi változásaiban, s ezzel a vágyával élt  
demagóg módon vissza a Horthy-rendszer a Nagyatádi Szabó-  
féle földosztás során, hogy azzal maga mellé állítva a ma-  
gyar parasztságot leválassa azt, a munkásozstály oldaláról,  
hogy aláássa a forradalmi munkásmozgalomhoz fűződő reménye-  
it és kapcsolatait.

A parasztság első lépése a föld birtokba vétele terén  
Békés megyében az volt, hogy befejezte a földbirtokosok ál-  
tal itthagyt földön a nyári és őszi betakarítási munkákat,  
s anélkül, hogy a földbirtokviszonyokat jogilag, telekköny-  
vileg rendezték volna, megkezdtek a jövő évi termés előkészí-  
tését, a sántást, a vetést, s így termelt először önmagának  
a megye parasztsága önkényesen elfoglalva a földet, s ezután  
került sor a szervezett, jogilag is rendezett földosztásra, a  
föld birtokba vételére.

A földosztás a haladó, forradalmi erők hatalmas politi-  
kai győzelme is volt a társadalmi reakció erői felett, ugyan-  
akkor jelentősen megjavította a megye legszegényebb népének,



az agrárproletároknak és a szegényparaszságnak a létfeltételeit, már most aláhuzzuk, hogy javította, de nem oldotta meg problémájukat.

A földosztás jelentősen átalakította a megye társadalmi strukturáját. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint a mai Békés megye mezőgazdasági lakosságából önálló gazdálkodó:

|                                   |       |               |
|-----------------------------------|-------|---------------|
| 1000 kh-on felüli birtokos        |       | 346           |
| 1000 kh-on felüli bérlő           |       | 68            |
| 50-100 kh. között                 |       | 892           |
| 10-50 kh. között                  |       | 12.237        |
| 1-10 kh. között                   |       | 30.359        |
| 1 kat. holdon aluli               |       | 1.286         |
| Részes művelő                     |       | 1.828         |
| Kertész                           |       | 185           |
| <u>Egyéb</u>                      |       | <u>49</u>     |
| Összesen:                         |       | 47.250        |
| Segítő családtag                  | férfi | 18.450        |
|                                   | nő    | 12.717        |
| <u>Eltartott</u>                  |       | <u>88.306</u> |
| Összes önálló gazdaságban dolgozó |       |               |
| és élő lakosság:                  |       | 166.723       |

Hogy a mezőgazdaságban dolgozók tényleges változását jobban érzékelhessük, az önálló mezőgazdasági lakosság mellett számba kell venni a nem önálló mezőgazdasági lakosságot is:



|                   |           |        |
|-------------------|-----------|--------|
| Gazdasági cseléd: | kereső    | 16.439 |
|                   | eltartott | 25.084 |

Mezőgazdasági munkás:

|  |                  |               |
|--|------------------|---------------|
|  | Kereső           | 42.477        |
|  | <u>eltartott</u> | <u>56.595</u> |

Összes nem önálló gazdaságból

élő és eltartott: 140.595

Eszerint a megyében a mezőgazdaságból élők száma 307.318.

A statisztika tanúsága szerint igen nagy a megyében az agrárproletariátus száma, a parasztságon belül pedig a szegényparaszatok részaránya. Ez már utal arra, hogy a földosztás során keletkező igények nagyok, s mint a földosztás során kiderült, a rendelkezésre álló földterületből a szükségleteket nem lehetett kielégíteni, bár a korábban kialakított jogosultsági normákat fokozatosan csökkentették. Így állt elő az a helyzet, hogy az itt jelentkezett igényeket, - központi kezdeményezésre, - a dunántúli megyékbe való áttelepítéssel próbálták kielégíteni. Ezzel a lehetőséggel azonban csak 2.193 család élt, a kielégítetlen igényjogosultak kis része /lásd: Békés megyei levéltár, Földhivatal 40/1946-47./ A szegényparasztság egy része, s főleg a hadifogságban lévő fiatalok nem részesültek a földosztásból, s továbbra is jelentős munkaerő felesleg volt a megyében, amely majd később vagy a termelőszövetkezetekben, illetve az ország más területein szervezett ipari üzemekben vállalt munkát, részben ide vezethető vissza az elmúlt harminc év alatt végbement munkaerő elvándorlás, a megye lakossága abszolút számának csökkenése is.



A földosztás jelentősen átalakította a megye mezőgazdasági lakossági strukturáját, megszüntette a földbirtokos arisztokráciát, felszámolta a tőkés bérleti rendszerű gazdaságokat, csak a paraszti gazdaságokat hagyta meg /beleértve az adott mértékig a kulákságokat is,/ illetve új paraszti gazdaságokat hozott létre s az új és régi parasztgazdaságok száma 962.245-re emelkedett, ez több, mint kétszerese a felszabadulás előtti önálló gazdaságok számának. Ez a nagy fel-futás az agrárproletárokat is paraszttá, földtulajdonossá tette, erősödött ezáltal egyrészt a munkás-paraszt szövetség, másrészt a kommunista párt befolyása és tekintélye a parasztságon belül, melyet kifejez a párt taglétszámának rohamos emelkedése is. Míg 1945. márciusában 6.146, addig 1945. szeptemberében már 20.506-ra növekedett a párttagság száma. /Lásd: Békés megye Biz. Archivuma, MKP fond. 1945. szeptember 17. Jelentés a taglétszámról./ A parasztság fokozódó politikai aktivitása, közéleti tevékenysége egyre jobban kiszélesedik és elemi erővel nyilvánul meg a föld-reform eredményei megvédéséért vívott harcokban. Ezekben a harcokban edződik és nő fel a tehetséges parasztok egész sora, akik később a forradalmi változásokban vezetői funkciókat kapnak, itt iskoláznak azok is, akik majd a termelők-szövetkezeti mozgalom megalapítói lesznek.

Bár a parasztság politikai tudatának változására mérhetetlenül nagy hatást gyakorolt a földosztás, azonban egyre inkább kiderült, hogy a földosztáshoz kapcsolódó, a jövőt idéző elképzelésekben sok az illuzórikus elem, hogy a ren-



delkezésre álló juttatott földek sem teremtenek sok családnak biztos megélhetési alapot: hogy a föld bár leglényegesebb eszköze a paraszti élet feltételei biztosításának, de nem egyedüli és nem elégséges, mert szükségesek egyéb eszközök is, amelyekkel a föld megművelhető. A hiányos gazdasági felszerelést mutatja, hogy a megyében mindössze 2.004 ujjgazdának tudtak igavonó állatot, s 3.071-nek valamilyen mezőgazdasági felszerelést, eszközt biztosítani. Az 1949. népszámlálási adatok szerint a legfontosabb igavonó állattal, lóval rendelkezik a gazdaságok:

|                        |           |
|------------------------|-----------|
| 3-5 kat.hold közöttiek | 13,4 %-a, |
| 5-10       "       "   | 33,2 %-a, |
| 10-15       "       "  | 61,7 %-a, |
| 15-20       "       "  | 68,1 %-a, |
| 20-25       "       "  | 74,6 %-a. |

/Adatokat lásd: 3.Részletes mezőgazdasági eredmények.Bp.1950/

Az igavonó erő, a gazdasági felszerelések hiánya leginkább a volt agrárproletariátust súlytotta, kiszolgáltatva őket a volt közép- és kulákparasztoknak, akiktől általában csak bedolgozás ellenében kaptak fogatot. /Általában nat nap-szám volt 1 hektár föld szántása, boronálása./ Ez a kiszolgáltatottság fokozatosan erősítette a parasztság belső rétegei közötti ellentmondást, melyet csak a mezőgazdaság fokozatos gépesítésével, a mezőgazdasági gépállomások rendszerének kiépítésével enyhítettek.

Fokozta az újonnan földhöz juttatottak gondját, hogy nem rendelkeztek a gazdálkodás kellő anyagi-gazdasági fel-



tételein túl a paraszti gazdálkodáshoz szükséges növénytermesztési és állattenyésztési ismeretekkel, tapasztalatokkal sem, lévén, hogy eddig legfeljebb egy-egy részterületén dolgoztak a komplex mezőgazdasági termelési folyamatnak.

Az egyéni gazdálkodáshoz szükséges objektív és szubjektív feltételek hiányos volta miatt a kisárutermelésben szükségszerűen, lényegéből fakadóan megjelenő belső differenciálódás éppen a volt agrárproletárokat érintette kedvezőtlenül s ezen öntörvényű változások során a régi proletársors képe sejdült fel előttük. Éppen ezért nem véletlen, hogy jelenét - jövőjét átgondolva, épp a volt agrárproletárokat ragadta meg a szövetkezés gondolata. Így volt ez a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom előfutárainál, az ország első termelőszövetkezetét létrehozó Sarkad-feke-teéri volt uradalmi cselédek esetében, /valamennyi alapító tag az volt!/ így volt ez a termelőszövetkezeti mozgalom zászlóbontásakor 1948-ban, amikor a szövetkezés legaktívabb hívei, a munkásozotály falusi oszlopai, az agrárproletárok, korábbi uradalmi cselédek, kubikosok, ujonnan földhöz jutott gazdák voltak. S ők voltak azok, akik a mozgalom válságos éveiben - 1953-ban, majd 1956-ban is - kitartottak elvük és hitük mellett, megvédték a termelőszövetkezeti mozgalmat, majd az 1956-os ellenforradalom utáni politikai konszolidáció mellett elért gazdasági sikerekkel jelentősen hozzájárultak a szövetkezeti mozgalom kiteljesedéséhez, megszilárdításához. Jelentős politikai eredmény volt ez,



s a falusi volt agrárproletárok képezték a szocializmus építésének szilárd politikai bázisát falun, - állapítja meg, a megyei változásokat jellemezve, a párt megyei bizottsága. /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivum, A.1.ö.e. 1957. május 9-én./

És ez nem véletlen. Az agrárproletariátus, - Lenin is így beszél róla, - a proletariátus része, azok az objektív és szubjektív tulajdonságok jellemzik, mint az ipari proletariátust, bár a munkamegosztásban elfoglalt helyükből adódóan vannak sajátos, egyedi jellemvonásaik is.

Hogy az agrárproletariátus volt a termelészövetkezeti mozgalom megindulásának eredményezője, azt a következő okokra vezethetjük vissza: Először is nem élt benne olyan nosztalgia a föld birtoklása, a kismagántulajdon iránt, mint azt az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletében a földreformról feltételezte, amely szerint: "A rendelet célja, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes Nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, anagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltotta a magyar földműves nép évszázados álmát és birtokába adja ősei jussát, a földet. A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését, a földesuri birtok parasztkézre adása megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját, az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt."



A földreform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági szükségesség. A nagybirtokrendszer megszüntetése után, Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokon fog nyugodni, melyek a birtokokok telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik. /Lásd: Magyar Közlöny 1945. március 18. 10. száma/ Az egyéni földbirtoklás vágya alapvetően a kisebb-nagyobb földtulajdonnal rendelkező parasztságot jellemezte, akiket a föld helyhez kötött, szabad mozgásában gátolta, s akinek általában a saját földjé jelentette az egyetlen vagy legfőbb megélhetési formát, ők törekedtek arra, hogy földterületüket növeljék, abban látva létbiztonságuk szilárdulását. Az agrárproletár nem rendelkezik földdel, illetve, ha rendelkezik is vele, nem az képezi élete gazdasági alapját, hanem áruba bocsájtott munkafereje, mely a kereslet-kinálat törvényét követve, sokszor kényszeríti őt a lakóhely-változtatásra, illetve, a családi környezet időleges elhagyására. Az agrárproletariátus fő törekvése, hogy munkát vállalhasson, mely alapján megélhet, nem a földbirtoklás, hogy megéljen. Ezért történhetett meg, hogy a földhöz jutott agrárproletár könnyebben mond le a föld egyéni birtoklásáról, nem ragaszkodik görcsösen hozzá, kezd könnyebben az újhoz, ha abban biztosabb jövő körvonalai rajzolódnak ki előtte. Nem a föld volt számára az érték, hanem családja megélhetésének biztonsága, s ezért dönt a termelőszövetkezet mellett, számára a belépés nem jelentett veszteséget, nem volt veszténivalója.

Másodszor: a proletárlét az agrárproletariátus jellemzője, a kollektivitás. A közösen végzett munka, akár a



kubikgödrökben, akár aratáskor, csépléskor, de más alkalmakkor is, kifejlesztette a parasztságban az együtt, egymást segítő, egymásra utalt munkavégzés szükségességét. S akkor, amikor a földosztás után külön-külön nem boldogulnak, ez az érzés, ez a viszony, mint korábbi létük szubjektív feltétele, ismét összehozza őket, menedéket nyújt számukra. A közösen végzett munka belső összetartó, fegyelmező szerepe nem volt idegen számukra, sőt, ezért is élték bele magukat könnyebben a kollektív gazdálkodás gondolatába, mint a volt egyéni parasztok, akiket a közös munka megkivánta fegyelmezettség, különösen a kezdeti időszakban inkább taszított, mint vonzott.

Az agrárproletariátus érzékenyebb volt az újra, mint a parasztság általában, magasabb volt műveltségi szintje, járatosabb volt a politikában és ez még akkor is igaz, ha iskolai végzettségben szemlélve mindezt, fordított helyzet látszik. Nagy területet bejártak az országban, sőt külföldön is, munkát keresve, illetve sokféle dolgoztak életük során. Megismerkedtek más tájakkal és emberekkel, közben sokszor ütköztek a munkaadóval, az osztályharc mindennapi életük szerves része volt, még akkor is, ha ez nem mindig jelent meg látványos eseményekben. Hatott közöttük a szocializmus eszméje, a közösségi, a kommunista társadalom gondolata, széles visszhangra talált s mindez megjelent abban a tényben, hogy Békés megye agrárproletárjai a viharsarki hagyományok folytatásaként a kommunista párt tevékenységében vettek részt, annak harcát támogatták. Így az agrár-



proletariátus politikai erejénél fogva jelentős szerepet játszott a falusi viszonyok változtatásában, a szocialista mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásában, politikai megszilárdításában és fejlesztésében, tevékenységük még ma is, 15-20 év távlatából is kitapintható.

Az 1945-ben spontán kezdeményezésként elindult termelőszövetkezeti mozgalom a későbbiek során, a fordulat éve után államilag is támogatott és szervezett, széleskörű mozgalommá fejlődött. Ez a fejlődés azonban a vezetésben megjelenő szubjektívizmussal miatt nem volt egyenletes és töretlen, az elkövetett hibák jelentős visszaeséseket eredményeztek, különösen 1953-ban, majd az 1956-os ellenforradalom időszakában, nagy anyagi és erkölcsi-politikai veszteségeket okozva a szocialista viszonyok kialakulásában és fejlődésében. A termelőszövetkezeti mozgalom az ellenforradalom utáni politikai konszolidáció után indult el egy olyan szervezeti és tartalmi fejlődés útján, amely azóta is töretlen. Ezen új fejlődési szakasz nyitánya volt az MSZMP Központi Bizottságának 1958. december 7-i ülése, amelyen határozatot fogadtak el a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről. A határozat nemcsak gazdasági, hanem kiemelt politikai feladatként, éppen ezért a társadalom szocialista fejlődésének egészét érintő, központi kérdésként kezeli a szocialista mezőgazdaság általánossá tételét, s egyben megerősíti az 1957. júliusában megjelent agrárpolitikai téziseket, irányelveket. A határozat a célokat így fogalmazza meg: "Társadalmunk szocialista átalakítása csak a mezőgazdaság szocialista átszervezésével válik teljessé, csak ezzel szüntethetjük meg



népgazdaságunk egész területén az embernek ember által való kizsákmányolását, csak ezzel foszthatjuk meg minden gazdasági alapjuktól azokat az erőket, amelyek a kapitalizmus visszaállítására törekszenek, csak ezzel vesszük elejét újabb és ilyen erők keletkezésének. A mezőgazdaság szocialista átszervezése tehát egész társadalmunk alapvető érdeke. Ebből a munkából minden kommunistának, minden haladó és dolgozó embernek ki kell vennie részét." /Lásd: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956-1962. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1964. 269. old./ A határozat azt is megállapítja, hogy "hazánkban a mezőgazdaság szocialista átalakításának fő útja a mezőgazdasági termelőszerkezet." /Uo. 272. old./

Békés megyében a mezőgazdaság szocialista átszervezése 1961-ben befejeződött, valamivel előbb, mint az egész országban. Ekkorra kialakultak a szocialista nagyüzemi termelőszerkezetű gazdaságok, mint szervezeti keretek s most már a feladat az, hogy meg kell tölteni azokat az új viszonyoknak megfelelő, tényleges tartalommal. A termelőszerkezetű mozgalom fejlődésének extenzív szakasza ezzel lényegében lezárult, s ezzel együtt befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása hazánkban, a termelés mindkét ágában uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Mindez azt is jelentette, hogy szocialista fejlődésünk új szakaszba lépett, melynek nyitánya a párt VIII. Kongresszusa volt.



### A minőségi változás következményei.

Az, hogy hogyan alakul a termelőszövetkezetek gazdálkodása, most már attól függ, hogy a létrejött termelőszövetkezeti kollektívák mennyire lesznek képesek minél hamarabb a társadalmilag fejlődésükhöz nyújtott segítséget és lehetőséget optimálisan kihasználni, építve arra a politikai tudatszintre, amely az átszervezést társadalmilag biztosította, zökkenőmentessé tette, figyelembevée a szövetkezés lenini elvét. A viszonyok újak, modernnek, de a tudatban még jelen a múlt, kísért, gátol, akadályoz, vagy ahogy ezt Marx írja le: "a modern nyomorúságok mellett az öröklött nyomorúságok egész sora nehezedik ránk, amelyek abból erednek, hogy ősi, elavult termelési módok és a velük járó anakronisztikus társadalmi és politikai viszonyok tovább tengetik létüket. Nemcsak az élőkől szenvedünk, hanem a halottaktól is." /Lásd: A Tőke I. köt. Bp. 1967. 6. old./

A termelőszövetkezetek szervezeti keretei követelik a tartalmi, intenzív fejlesztést és fejlődést, ez pedig magával hozza a dolgozókkal szemben támasztott követelményekként a tudati, ideológiai, szakmai és általános műveltség színvonalának emelkedését, a fejlődés feltételei egyre inkább hangsúlyozzák a szubjektív tényezők fokozódó szerepét. Pl. ezt a követelményt így fogalmazta meg az MSZMP Békés megyei Végrehajtó Bizottsága: "A termelőszövetkezetek megszilárdítása elválaszthatatlan a tsz. tagok politikai, szakmai és



általános műveltségi színvonalának állandó és rendszeres emelésétől. Az átszervezés befejezése nem jelentheti az emberek gondolkodásának, tudatformálásának befejezését. Ez még hosszú folyamat, de a folyamatot gyorsítani kell. A szocialista építés meggyorsítása, a mezőgazdasági termelés fellendítése, az emberek jólétének emelése sok tekintetben függ attól, hogy milyen gyorsan küzdjük le a régi eszméket, hízeteket, előítéleteket és szokásokat." /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivuma, A.1. öe. 1961. április 13-án./Jelentés a tsz-ek politikai megszilárdításáról."/

A probléma súlyosságát hangsúlyozza az a tény, hogy a megyei pártbizottság újból és újból visszatér ezidőtájt a problémára. "A mezőgazdasági üzemek továbbfejlesztése, termelésük fokozása szükségessé teszi, hogy növeljük a párt- és gazdasági vezetők, valamint a dolgozók politikai, szakmai felkészültségét." /MSZMP Békés megyei Archivuma A. 5. öe. 1961. szept. 16-án "Javaslat megyénk mezőgazdasági termelésének továbbfejlesztésére a II. ötéves terv irányelvei alapján."/

A szocialista nagyüzemi gazdaságok tevékenységének vizsgálata, a szerzett tapasztalatok alapján kiderült, hogy az a szakmai és politikai ismeretbázis, amely meghaladva a kisparaszti gazdálkodás kereteit, jelentősen hozzájárult a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez, nagyon alacsony szintű, nem felel meg, nem elegendő a szocialista mezőgazdasági nagyüzemi feltételek között.



Az átszervezés befejezése korszakzárás volt. A szövetkezeti gazdálkodás létrehozása, a tulajdonviszonyok típusa, jellege szerinti egységesítés, mint politikai feladat, kedvező visszhangra talált mind a parasztság, mind a volt agrárproletariátus részéről általános, elvi síkon. Ez az egyetértés azonban nem egy helyen épp a korábbi viszonyok szubjektive tovább élő mozzanatai miatt nem teljes. A falusi struktúra főbb tartalmi mozzanataiban átalakult, a formai tulajdonságok, adott közösséget jellemző értékek, előnyös vagy hátrányos megkülönböztetések tovább élnek, nehezen oldódnak, "egységessé" a tagok a munka kohójában. A volt gazda a volt cseléddel azonos szinten áll az új körülmények között, de ezt az azonosságot jó ideig megkérdőjelezi mindegyik a maga módján, márpedig nyilvánvaló, hogy az adott kollektíva fejlődése nem tarthat fenn sokáig ilyen politikai feszültséget. Ez csak a közös, most már mégis csak a kölcsönösségen alapuló, egymásra utalt munka által létrehozott új értékek és értékelési rend kialakulása alapján tűnik el.

A mezőgazdasági termelést segítették át átszervezés előtt a mezőgazdasági gépállomások. Az itt megjelenő gépi eszközök, a termeléshez nyújtott szaktanácsadás, bemutatók, a szakmai felvilágosító munka olyan szakismerethez is juttatja az egyénileg gazdálkodókat, különösen az érdeklődőbeket, amelyektől csak a nagyüzemi gazdálkodás keretei között lehet alkalmazni, felhasználni optimálisan, erre ösztönöznek az új gépek és termelési technológiák, s ez ösztönzőleg



hatott a parasztsokra is, hogy a termelőszövetkezetekbe lépjenek. A belépés után azonban olyan méretekkel állnak szemben, amelyekhez a kisüzemekhez szokott munkamódszer és technológia nem elégséges, mindazok végrehajtásának megszervezése új eljárási módokat, ismereteket követel, még a korábban jó szakember hírében álló tagok sem képesek ezt a feladatot az adott szinten megoldani. Különösen élesen vetődik fel a munkaszervezet kialakításához szükséges ismeretek hiánya, mert a kollektív munka régi formái, - kalácsbrigádok, bandák hagyományos együttes munkája már nem elégséges.

Azok a mozzanatok tehát, amelyek ösztönöztek az újra, a változásra, most már a létrejött új lehetőségekhez viszonyítva elenyészőek, nem felelnek meg a követelményeknek. Így lett a régi minőséget megváltoztató mennyiségi oldal önmaga ellentéte az új minőségi szinten, az új strukturában. Azok a termelési viszonyok, amelyek a termelőszövetkezetekben megjelentek, a megváltozott tartalmu emberi kapcsolatok: az új gépek, berendezések és technológiai eljárások, amelyek jelentősen kiszélesítették a mezőgazdasági előállítás eszközei körét, bonyolultabb, egyben nagyobb teljesítményű gépekkel, új, magasabb szintű szakmai, politikai és általános műveltségi szintet követelnek a termelőszövetkezetektől, mivel a bevitt tudásmennyiség sem összetételében, sem színvonalában nem elegendő az új munkakörülmények között.

A közelmúltban, a kisgazdaságban folyó munkát minden oldalról alaposan ismerő, ahhoz kellő tudással rendelkező



univerzális paraszt a régi tudásszintjén már nem tud megfelelni a követelményeknek, s egyre kevésbé a perspektivikusan vele szemben fokozatosan növekvő követelményeknek. Ahhoz, hogy megfelelhessen, - szakmailag, politikailag, az általános műveltség terén egyaránt tovább kell lépnie, gyarapítania kell az ismereteit.

A helyzet, az állapot jellemzésére ismertetünk néhány adatot, amelyekből megítélhető az a bázis, amelyről elindulva, a megye termelőszövetkezeti mozgalma mai szintjét elérte, amelyen a mai állapot, mint eredmény, reálisan megítélhető.

A szövetkezeti szektor aránya a megye mezőgazdaságában, a mezőgazdasági művelés alatt lévő terület százalékában:

|                      | 1955. | 1960. | 1970. | 1972. |
|----------------------|-------|-------|-------|-------|
| Állami szektor       | 27    | 26    | 21    | 21    |
| Szövetkezeti szektor | 21    | 59    | 73    | 73    |
| Egyéni gazdaságok    | 50    | 13    | 2     | 2     |
| Kisegítő gazdaságok  | 2     | 2     | 4     | 4     |
| Összesen:            | 100   | 100   | 100   | 100   |

A táblázat tanúsága szerint az 1960-as évi adatokat lehet kiindulási pontnak tekinteni, ekkor a mezőgazdasági termelés meghatározó szektora megyénkben már a termelőszövetkezet. /Adatokat lásd: Mezőgazdasági adattár, 1960-72. KSH Békés megyei Igazgatósága, Békéscsaba, 1974. 17-17 o/



A fentiek szerint egyértelmű, hogy a termelőszövetkezeti földterület az egyénileg gazdálkodó parasztok földjéből tevődött össze. Ezt a megjegyzést azért tartottuk fontosnak megtenni egyrészt, mert nincs adat arra vonatkozóan, hogyan alakult a termelőszövetkezeti tagok szociális összetétele az átszervezés időszakában, másrészt pedig azért, mert a megyéből való nagyobb arányú elvándorlás az ipari központba, illetve a megyén belüli ipari, nem termelőszövetkezeti munkahelyekre az 1960-as évek elején történt, így a termelőszövetkezetet megalakító parasztság szociális strukturája közel azonos az 1949. évi állapottal, amikor a termelőszövetkezetek részaránya még olyan kicsi, hogy a statisztikai adatok között nem is szerepelnek. Ekkor a leendő termelőszövetkezeti tagság szociális rétegződése, agrárproletároké és parasztoké a következő:

|                                     |              |
|-------------------------------------|--------------|
| 1 kat. holdnál kisebb gazdaság      | 1,9 %        |
| 1-5 kat. hold gazdasággal           | 23.- %       |
| 5-10 kat. hold gazdasággal          | 21.- %       |
| 10-25 kat. hold gazdasággal         | 11.8 %       |
| 25 kat. hold és nagyobb gazdasággal | <u>2.2 %</u> |

Összesen tehát 59,9 %, illetve ehhez még hozzá kell tenni az ezekben az önálló gazdaságokban dolgozó családtagokat, akik kezdetben a termelőszövetkezetben is mint segítő családtagok vesznek részt a munkában, arányuk 7,6 %, így a megye kereső lakosságának 67,5 %-a az, amelyből a termelőszövetkezeti tagság kikerül. /Adatokat lásd: 1960. évi népszámlálás, 3. t. Békés megye személyi és családi adatai KSH Bp. 1962. 32. old./



A szociális összetétel bizonyítja a termelőszövetkezeti mozgalomban az agrárproletariátus meghatározó szerepét, hisz még az 5-10 kat. holdas egyénileg gazdálkodók jelentős része is a földosztással kapott földterületével került a korábbi agrárproletárok közül a paraszti rétegbe.

Az új termelőszövetkezeti tagok tudatszintjét leíró statisztikai adatokkal nem találkozunk, az iskolai végzettséget nem vetítették ki a szociális strukturának megfeldőlően. Annyit viszont tudunk, hogy Békés megyében 1960-ban összesen 1493 fő egyetemi, illetve középfokú végzettségű agrárszakember élt és dolgozott, /428 fő végzett egyetemet, 1065 fő mezőgazdasági technikumot./ Hogy közülük mennyi dolgozott a termelőszövetkezetekben, nem tudjuk pontosan, hisz más mezőgazdasági ágazatok, vállalatok, az állami intézmények és szervek foglalkoztatják zömüket. Adataink csak a függetlenített vezetőkre vonatkozóan vannak. Arról viszont van adatunk, hogy milyen minőségben dolgoznak a tagok a termelőszövetkezetekben, ebből következtetni lehet a tagság általános iskolázottsági szintjére. Ezeket az adatokat az állami gazdaságok hasonló jellegű adataival is össze tudjuk vetni.

Állami gazdaságok: Termelőszövetkezetek:

| Fizikai dolgozók  | Fő:    | %:    | Fő:    | %:    |
|-------------------|--------|-------|--------|-------|
| Szakmunkás:       | 6.156  | 20,5  | 5.605  | 6,7   |
| Betanított munkás | 6.242  | 20,8  | 7.462  | 8,9   |
| Egyéb fiz.dolgozó | 17.377 | 58.-  | 70.862 | 84,3  |
| Ipari tanuló      | 208    | 0,7   | 82     | 0,1   |
| Összesen          | 29.983 | 100.- | 84.011 | 100.- |



Szellemi dolgozók:

|                          |           |           |
|--------------------------|-----------|-----------|
| Vezető, szakalkalmazott: | 1.658 fő  | 2.179 fő  |
| Irodai dolgozó           | 965 fő    | 1.195 fő  |
| Összesen:                | 2.623 fő  | 3.374 fő  |
| Mindösszesen:            | 32.606 fő | 87.385 fő |

Az adatok összevetése egyértelműen bizonyítja, hogy alacsony a termelőszövetkezeti tagság szakmai műveltségi színvonala. A munkamegosztás differenciáltsága fokozódik, a specialisták, a szakemberek mind jobban hiányoznak. Ilyen szintű munkaerő csak nagyon alacsony színvonalú termelést tesz lehetővé. A fejlődés, a változás irányát mutatja az állami gazdaságok dolgozóinak szakmai összetétele, bár még ma is messze elmarad az ipari munkások összetételétől. /Adatokat lásd: uo. 115. old./ Ez egyben arra is utal, hogy még alacsony a mezőgazdasági termelés színvonala, hogy a termelőszövetkezetek technikai, technológiai fejlettségi szintje alig más még akkor, mint az egyéni gazdálkodás feltételei között volt. /1960-ban/

Ehhez a kiinduló bázishoz viszonyítva vesszük vizálat alá a termelőszövetkezeti gazdálkodás változásai és a tagság tudati jellemzői változása közötti összefüggéseket, hangsúlyozva, hogy a tudati változások meghatározói a termelőszövetkezeti lét feltételeinek változásai s csak annak függvényében lehet megérteni szerepüket.

A tudati változások mérhetők a vezetők és fizikai dolgozók tudati változásain külön-külön is.



### A vezetők műveltségének változásai.

A termelőszövetkezeti mozgalom új szervezeti kerete, a gazdaság működési rendje új munkamegosztási viszonyokat eredményez és tesz szükségessé, különválnak az irányítás, a vezetés, - mint szellemi tevékenység - a végrehajtó, fizikai munkától. És ez még akkor is így van, ha a kezdeti időszakban a gazdasági egységekben széles körben élhetett a közvetlen demokrácia, mint az új tulajdonviszonyok működési formája. Az adott közösség külső képviselete, a külső-belső feladatok meghatározása szükségessé teszi, hogy míg kezdetben csak részlegesen, majd később teljesen mentesítsék a közösség vezetőit a fizikai, végrehajtó munka alól. Ez egyben a társadalmi munkamegosztás, s ezen keresztül a szocialista tulajdonviszonyok fejlődését is kifejezi.

A vezetésről szólva nemcsak a függetlenített vezetőről fogunk beszélni, hanem a nem függetlenített, társadalmi vezetésről is, azonban a mindanivaló kifejtése során a kettő közötti különbséget figyelmembe vesszük, s középpontba állítjuk a függetlenített vezetőket, többek között azért is, mert a változást kifejező adatok róluk mondanak többet.

A vezetés szociális összetételére, származására adataink az egész megyét kifejezően nincsenek. Annyit azonban tudunk, hogy megyénkben, is, hasonlóan az országos adatokhoz,



a mezőgazdasági munkaerőbázisát a mezőgazdaságban dolgozó családok tagjai képezték, ritkán fordult elő, hogy értelmiségi, munkás, alkalmazotti családok tagjai változtatnák úgy a munkahelyüket, hogy a mezőgazdaságban vállaljanak munkát. Különösen így volt ez az átszervezés időszakában. A vezetők túlnyomó többségét a tagok önmaguk közül választották, néhány példa volt csupán arra, hogy a termelőszövetkezet megalakulásakor nem önmaguk közül választottak vezetőt.

A vezetői funkcióba való választás a korábbi politikai, szakmai ismeretek, az adott vezetőnek a már korábban kivívott tekintélye, ha úgy tetszik, hatalma alapján történt. Ez egyben azt is jelentette, hogy a korábbi viszonyoktól lényegesen eltérő új viszonyok a megválasztott vezetőket olyan feladatok elé állították, amelyre nem voltak felkészülve, a felkészülésük egybeesett a termelőszövetkezet gyakorlati irányításával. Ez a vezetésben nagy fluktuációhoz vezetett, sokan nem bírták a kettős megterhelést, a sok feladattal járó munkát és tanulást együtt vállalni. Ennek eredménye, hogy ma, a sarkadi termelőszövetkezetben végzett felmérés alapján de másutt is, hasonló a helyzet, a vezetésben dolgozók alig 50 %-a az, aki a termelőszövetkezetbe egyénileg gazdálkodó parasztként lépett be, a közel másik 50 %-uk felcserélődött az iskolai oktatásban szakképzettséget szerzett új, felnövő generációval. Ez az új generáció a parasztság családjában nőtt fel, ritka kivételként találkozunk csak más társadalmi csoportokból való átstrukturálódással, az érthető, mivel a társadalmi struktúra megyénkben megnyilvánuló változásai is az ipar, a szolgáltatás, más értelmiségi pályák felé irányulnak.



A vezetés tehát az 1960-as évek elején gyenge felkészültséggel látja el a termelőszövetkezetekben munkáját. És ez annak ellenére így van, hogy éppen megyénkben már több, mint egy évtizedes múltja van a termelőszövetkezeti mozgalomnak. Ezt mutatja az alábbi néhány adat is, melyeket a Békés megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztálya statisztikai dataiból gyűjtöttünk ki:

A termelőszövetkezeti vezetők közül szakmai felkészültséggel, illetve megfelelő szakmai iskolai végzettséggel rendelkezik:

|                   |            |
|-------------------|------------|
| - az elnökök      | 42,8 %-a,  |
| - az agronómusok  | 5,7 %-a,   |
| - a brigádvezetők | 70,7 %-a,  |
| - a főkönyvelők   | 2 1,6 %-a. |

Hasonlóan alacsony szintű a vezetők általános iskolázottsága is, bár itt figyelembe kell venni, hogy magas műveltségi szintre nemcsak a közoktatás kurzusainak elvégzésével lehet szert tenni, hanem a közművelődésen, illetve az önművelődésen keresztül is. 1963-ban a megyében 1053 fő dolgozik kiemelt, függetlenített vezetői beosztásban, s közülük:

|                                          |               |
|------------------------------------------|---------------|
| - egyetemi, főiskolai végzettségű        | 119 fő,       |
| - középiskolai végzettségű               | 354 fő,       |
| - 8 általános iskolai végzettségű        | 372 fő,       |
| - 6 általános iskolai végzettségű        | 187 fő,       |
| - <u>4 általános iskolai végzettségű</u> | <u>21 fő.</u> |
| Összesen:                                | 1053 fő.      |

Az első számú vezetők sem képzettek jobban sokkal, mint a vezetés általában, ezt fejezi ki az alábbi néhány adat iskolai végzettségükről:



| <u>Iskolai végz:</u> | <u>Elnök:</u> | <u>Főagronómus:</u> | <u>Főkönyvelő:</u> | <u>Összesen:</u> |
|----------------------|---------------|---------------------|--------------------|------------------|
| - Egyetem, főisk. 8  | 54            | 11                  | 73                 |                  |
| - Középiskolai 23    | 101           | 90                  | 214                |                  |
| - 8 ált. isk. 93     | 23            | 80                  | 196                |                  |
| - 8 ált.isk.alatt67  | 10            | 7                   | 84                 |                  |
| Összesen:            | 191           | 188                 | 188                | 567              |

Különösen az elnökök iskolai végzettsége nagyon alacsony. Ebben benne van az a reális megérzés, hogy az első számú vezetői tevékenységben a politikai mozzanatok dominálnak, másrészt ugyanakkor az is, hogy az elnöki funkcióhoz nem kívánalom még a magasabb szintű iskolai végzettség a termelőszövetkezeti közösségekben.

A vezetők politikai iskolázottsága is az előzőekhez hasonlóan alacsony szintű. Bár az egészre vonatkozó adat nincs, hogy a párttitkárok, a közvetlen politikai vezetés 40 %-ának nincs semmilyen politikai iskolája, míg a többiek is csak 1-3 hónapos pártiskolai végzettséggel rendelkeznek, melyek a kezdő lépések helyes megtételéhez elegendők csupán.

A vezetés fent ismertetett tulajdonságai alapján felkészületlen a vezetői feladatok megoldására, ugyanakkor mindennapi tevékenységük egyre követelőbben megkívánja a vezetéshez szükséges ismeretek körének elsajátítását, felhasználását. Különösen élesen vetődik fel ez a probléma a megye több termelőszövetkezetében, ahol egyáltalán nincsenek sem iskolázott, sem másképp felkészült emberek a vezetésben. Van olyan termelőszövetkezetek, ahol nincs nyolc osztállyal



magasabb végzettségű tag, még a vezetésben sem. Ezért a Magyar Pártbizottság a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésének kulcskérdéseként kezelve a vezetők szakmai és politikai műveltségi szintjének emelését, rendszeresen visszatér e probléma elemzésére, kijelöli a megoldást segítő konkrét feladatokat.

A vezetői tevékenység megerősítésére, a szakmai és politikai műveltségi színvonal emelésére társadalmilag különböző lehetőségek kínálkoztak: először, a megválasztott vezetők iskoláztatása a funkciójukhoz szükséges tanfolyamokon, illetve a közoktatás levelező tagozatain; másodsor, a társadalmi élet más területeiről átirányítani a képzett, a mezőgazdálkodás modern feltételeit ismerő, hozzáértő és a munkát vállaló szakembereket még akkor is, ha közülük néhányan csak ideiglenesen, egy meghatározott időre vállalják a termelőszövetkezeti munka irányítását, illetve, harmadszor, a közoktatás keretei, feltételei bővítésével növelni a mezőgazdasági szakemberképzésben résztvevők számát, hogy a ténylegesen meglévő szükségletek minél gyorsabban, minél rövidebb idő alatt kielégíthetők legyenek. Különös jelentőséget kapott a szakmai képzés fokozása, ez a legsürgetőbb feladat, mivel társadalmunk, a magyar munkásosztály, a hazai ipar és a külkereskedelem segítségével a magyar népgazdaság egyre modernebb, mind hatékonyabb és mind szélesebb körben alkalmazható és alkalmazandó új technológiai eljárásokat, komplex termelést lehetővé tevő gépeket és berendezéseket kínál, ajánl és küld a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztésére, így valósítva meg a szocialista társadalom építésének ama lenini



tanítását, mely szerint "Igen nagy hiba, a legsúlyosabb hiba lenne, amit csak marxista elkövethet, ha azt hinnénk, hogy a sokmilliós néptömegek /különösen a parasztság és kisiparosok tömegek/, akiket a modern társadalom egész berendezése sötétségre, tudatlanságra és előítéletekre kárhoztatott, csak a tisztán marxista felvilágosítás egyenes útján emelkedhetne ki ebből a sötétségből." /Lenin Művei 33. köt. Szikra Kiadó, Bp. 1953. 222. old./ Az így nyújtott társadalmi feltételek, mint objektív feltételek, kényszerítik a mezőgazdasági szakembereket, a termelőszövetkezeti vezetőket arra a belső felismerésre, hogy funkciójuk feltételei változásával lépést tartva elsajátítsák azt a magas szintű tudást, amelyre most már elengedhetetlenül szükségük van.

A vezetés szakmai, politikai műveltségi színvonalának emelésére és megerősítésére mindhárom lehetőséget kihasználtuk megyénkben, ezt a folyamatot szervezeten, tervszerűen és folyamatosan irányította a párt megyei bizottsága. A megye mezőgazdasági termelésének továbbfejlesztésére a II. ötéves terv irányelvei alapján javaslatot dolgoz ki és a javaslat kiterjed a termelőszövetkezetek vezetői és dolgozói továbbképzésére is. Az első számú vezetők részére konkrétan, határidőket is jelölve, meghatározza a továbbképzési feladatokat. Célul tűzi ki, hogy 1965-re a megye minden termelőszövetkezeti párttitkára legalább öthónapos vagy egyéves pártiskolát végezzen; hogy minden tisz. elnök végezze el legalább a zsámbéki elnökképző iskolát, vagy szerezzen technikai képesítést valamelyik középfokú mezőgazdasági technikumban; hogy minden főagronómus rendelkezzen mezőgaz-



dasági jellegű egyetemi vagy főiskolai végzettséggel; hogy a főkönyvelői állás betöltéséhez legalább mérlegképes könyvelői szakképesítés szükséges; hogy a brigádvezetők végezzenek mezőgazdasági technikumot, de minimálisan legalább a szakmunkásbizonyítványt szerezzék meg. Ezeket a követelményeket támasztva a termelőszövetkezeti vezetőkkel szemben, a megyei vezetés felméri a tényleges képzési szükségleteket, s azokat iskoláztatási tervében évekre lebontva irányítja a vezetők továbbtanulását.

A továbbképzésbe, illetve a képzésbe nem lehetett bevonni minden választott vezetőt, akik számára az előképzettség hiányos volta miatt a beiskolázás szükséges lenne. Sokan koruk, egészségi állapotuk miatt nem vállalják és vállalhatják már a továbbtanulást, az új, magasabb szintű ismeretek megszerzését. Ez egyben azt is jelzi, hogy ők lesznek azok, akiket a felnövekvő, szakmai képesítést szerzett ifjú generáció levált. Azokba a termelőszövetkezetekbe, ahol sem perspektivikusan, sem átmenetileg a közösségen belül nem találunk megfelelő vezetőt a kulcsfontosságú funkciókra, oda a megyei pártbizottság másutt már kipróbált, a megye mezőgazdasága szocialista fejlődéséért közvetlenül és ténylegesen is tenni akaró szakembereket és politikusokat irányított át a vezetési feladatok megoldására. /Fl. MSZMP Békés megyei Archivuma, A. 1. 6e. 1960. október 1-én/ Ez azonban szintén nem jelenthetett teljes és végleges megoldást, mivel egyrészt az újonnan jelentkezett szükségletek a lehetőségeknél jóval nagyobbak voltak, kevés volt az irányítható szakemberek száma, másrészt azok közül is sokan,



akik ezt a feladatot vállalták, a termelőszövetkezeti munkát, a probléma ilyen megoldását átmenetinek tartották, ami azt jelentette, hogy fenntartották korábbi munkahelyükkel szoros kapcsolataikat, városi lakásukat, s amint a vállalt időszak lejárt, visszatértek eredeti munkahelyükre funkciójukhoz.

Az előbbi, időleges megoldással szemben a probléma tartós megoldását a közoktatás, a mezőgazdasági szakoktatás különböző intézményei jelentették, ezek az intézmények voltak hosszabb távon is a szakmberszükséglet, a szakképzett vezetői gárda kialakításának legbiztosabb forrásai. A megyei vezetés által az elkészített öt éves művelődési tervben is célul tűzik az állattenyésztési, a növénytermesztési, a mezőgazdasági gépkezelői szakemberképzés különböző szintű intézményeinek jelentős bővítését. /Pld: MSZMP Békés megyei Archivuma, A. 1. 6c. 1962. március 14-én "Békés megye 5 éves művelődési terve."/ A terv végrehajtásaként bővültek a régi, már meglévő intézmények, és egész sor új mezőgazdasági jellegű szakoktatási intézmény kezdte meg működését, egy része ideiglenes jelleggel, amíg a dömping-szerűen jelentkező szükségletek kielégültek. A tervszerű szakmunkásellátást segítette a pártbizottság kezdeményezése az alsóbb szinteken tanulók számára biztosított tanulmányi ösztöndíjak adományozásáról.

A fentebb leírt kezdeményezés, a vezetőkre háruló és egyre növekvő követelményrendszer nyomására, valamint



az ismereteknek megfelelni akarás hatására, mint belső kényszer, a termelőszövetkezeti vezetés szinte emberfeletti erőfeszítéssel lát hozzá a tanuláshoz, s szerzi meg a mindennapi nehéz munka mellett a munkája eredményesebb végzéséhez szükséges tudást. A folyamatos tanulás sokak számára az általános iskolai ismeretek elsajátításával kezdődött, s közülük - ha nem is túl sokan - az egyetemi oklevél megszerzéséig meg sem szakították azt. Ezt a kemény küzdelmet így mondja el egy volt agrárproletárból lett termelőszövetkezeti elnök felesége, mintegy érzékeltetve a kor küzdelmeinek általános hangulatát: "Amikor tanulni kezdett a párom, nagyon féltettem. Meghondom őszintén, félttem, hogy tönkremegy az idegrendszere. Eleinte elnökképzőre és egyéb továbbképzésre járt, de később beállvégezte a mezőgazdasági egyetemet is. Elleneztem a tanulást, ugyanakkor idehaza igyekeztem - a lehetőségekhez mérten - megfelelő körülményeket teremteni, hogy tanulhasson. Elképzelhető, hogy tanyán, petróleumlámpa mellett milyen kényelmes volt éjszakákon át tanulni. Vállaltam a gyermeknevelést, a háztáji jószágállomány gondozását, csak hogy Péter tanulhasson. Bosszankodtam, ugyanakkor büszke voltam rá, mert roppant kitartó volt."

/Ary Róza: Az ukigyósi Aranykalász Tsz negyedszázada, 1948-1973. 23-24 old./

A kiterjedélyesedett tanulás méreteire jellemző, hogy 1964-ben, amikor ez a tendencia a legerősebb, a termelőszövetkezeti vezetők 24,5 %-a, számszerűen 787 fő tanul középiskolai, főiskolai vagy egyetemi szinten. És hogy ez milyen



jelentős a vezető tudásszintjének emelkedése szempontjából, azt akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy ebben az időben a függetlenített termelőszövetkezeti vezetők 20,3 %-a rendelkezett középfoku, vagy annál magasabb szintű szakmai képesítéssel. Ez a folyamat, a termelőszövetkezeti vezetők ilyen formájú képzésben való részvételi aránya az utóbbi időben erősen lecsökkent, mivel egyre ritkábban kerülnek vezetői funkcióba úgy még fizikai munkakörben dolgozók is, hogy ne rendelkeznének a vezetői tevékenységhez minimálisan előírt iskolai végzettséggel, képesítéssel, s másképp az oktatási hálózathoz kikerülő, termelőszövetkezetekbe kerülő szakemberek ki tudják elégíteni a vezetéssel szemben támasztott követelményeket szerzett ismereteik alapján. Bár tegyük hozzá, hogy a termelőszövetkezetekbe került szakemberek különböző szinten való belső mozgása, s az ezáltal a funkció és az általa megkövetelt iskolai végzettség közötti feszültség feloldásában ezzel a lehetőséggel, ha a korábbihoz viszonyítva csökkent arányban is, ma is élnek a termelőszövetkezeti vezetők.

Addig, amíg a tanulás során szerzett ismeretek alapján a vezetés önállóan képes lett a termelőszövetkezet irányítására, a szövetkezeti élet nem állhatott meg, meg kellett oldani a mindennap során lévő és jelentkező feladatokat. Mindezeket úgy tudták elérni, hogy a termelőszövetkezeti kollektiva egészét érintő, nagyobb jelentőségű és kihatású vezetői feladatok megoldása előtt /pl. tervezés, zárszámadás/ néhány napos továbbképzést szerveztek a felsőbb irányító állami szervek, s ezeken adott instrukcióikkal a vezetés meg tudta



oldani feladatát. Ezt a segítséget fokozta az a patronáló kapcsolat, amely a pártvezetés kezdeményezésére alakult ki, elsősorban a megyében működő, ipari vállalatok és intézmények között. A segítség lényege az volt, hogy átadták a vállalati gazdálkodás irányításával kapcsolatos tapasztalatokat, konkrét segítséget nyújtottak az adott termelőszövetkezet üzem- és munkaszervezési problémáinak megoldásában. /MSZMP Békés megyei Archivuma, A. 1. öe. 1961. április 13-án Jelentés a tsz-ek politikai megszilárdításáról./

A különböző formákban megnyilvánuló külső segítséggel sikerült elérni, hogy a vezetés átmeneti nehézségei ellenére is egészségesen fejlődjön a termelőszövetkezeti mozgalom, jelentősen túlhaladva az egyéni gazdálkodás eredményeit. Ugyanakkor a tanulás, a továbbképzés, valamint a mások által nyújtott segítséggel fokozatosan képes lett a vezetés a növekvő feladatok mind önállóbb elvégzésére is.

A változásokat olvashatjuk le a termelőszövetkezeti vezetőről - elnöktől a brigádvezetőig - szóló adatokból is. Az 1971-es adatok szerint az előírt szakmai képesítéssel rendelkezők a termelőszövetkezeti elnökök 85,4 %-a, a főagronómusok 99,2 %-a, a brigádvezetők 48,3 %-a, a főkönyvelők 100 %-a. A változások arról tanuszkodnak, hogy a megyei pártbizottság által támasztott követelményeket a brigádvezetők kivételével teljesítették.

Még plasztikusabban fejezi ki a változások méreteit a következő összehasonlítás: A termelőszövetkezeti vezetés füg-



getlenített dolgozói közül egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezők 607 fő, az 1960. évi 5,5-szerese, középszintű iskolai végzettsége van 1.607 főnek, az 1960. évi 4,5-szeresének. Jelentősen emelkedett az első számú függetlenített vezetők iskolázottsági szintje is:

| <u>Iskolai végz:</u> | <u>Elnök:</u> | <u>Főagronómus:</u> | <u>Főkönyvelő:</u> | <u>Összesen:</u> |
|----------------------|---------------|---------------------|--------------------|------------------|
| Egyetem, főiskola    | 23            | 81                  | 9                  | 113              |
| Középiskola          | 65            | 43                  | 89                 | 197              |
| Általános iskola     | 45            | 2                   | 35                 | 82               |
| Összesen:            | 133           | 126                 | 133                | 392              |

Ezeket a pozitív változásokat hasonlítja össze az 1963. évi és az 1971. évi adatok összehasonlításával az 1. és a 2. sz. melléklet is, kicsit részletesebb módon.

Ez a kedvező változás, a termelőszövetkezeti vezetőségek színvonalának emelkedése ma is tartó folyamat, követi a termelőszövetkezeti termelés technikai, technológiai változásait, csakugy, mint az ezzel együttjáró üzem- és munkaszervezés emelkedő követelményeit. Ma már a vezetés nemcsak politikailag szilárd s hite, védelmezője a szocialista mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek, megnövekedett általános műveltsége, magas szintű, a kor tudományos kutatási eredményeivel lépést tartó szakmai műveltséggel rendelkezik. A megye termelőszövetkezeti vezetése átgondolt, tervszerű, a jövőt jellemző és meghatározó tendenciákat jól érzékelő, arra adekvátan gyakorlatlaltal reagáló lett. Ezt a kiváló tulajdonságát mutatják az utóbbi öt év, a negyedik ötéves terv békés megyei mezőgaz-



dasági termelőszövetkezeti változásai. Jelentősen emelkedtek a területegységre eső hozamok, a termelés több, mint ötven %-ban az iparszerű termelési rendszerekben folyik, hogy a termelőszövetkezetek egyesülésével, a létrejött közös vállalkozásokkal egy új, még dinamikusabb fejlődési szakasz bontakozott ki.

Az elmúlt időszakban a vezetők vezetési képessége elsősorban a különböző szintű alapképzési rendszerben folytatott tanulás során emelkedett. Most egyre inkább új formák kerülnek előtérbe, így a továbbképzésben való részvétel. A fokozódó követelményeknek csak a permanens művelődés alapján lehet megfelelni. Ez az igény már adott, kialakult, ezt mutatja, hogy a kiemelt, függetlenített vezetők közül ezévben - 1974-75-ben - 1128 fő szakmai továbbképző tanfolyamra, 323 fő középszintű, főiskolai vagy egyetemi közoktatási intézményben tanul, 374 fő pedig a politikai kádereképző tanfolyamok különböző formájára jár. Összességben képzésben és továbbképzésben vesz részt a vezetők 35,5 %-a, s ez a jövőre nézve is jelentős eredmény. Ugyanakkor relative mind kevesebben vesznek részt a vezetők közül egyetemi, főiskolai oktatásban, - lásd 3. sz. melléklet.

A termelőszövetkezeti vezetés vezetői képességének növekedése együttjárt a vezetők fluktuációjának csökkenésével is. Míg a kezdeti évek konjunkturális lehetőségeit kihasználva gyakori volt a szakmai vezetésben dolgozók vándorlása, ami sokszor még a vezetői képességek bizonyítását sem tette számukra lehetővé, az ott eltöltött idő rövidsége miatt, a ma



szakemberei egyre inkább úgy nyerhetnek el a termelőszövetkezetben magasabb vezetői beosztást, ha több éves termelési gyakorlatukkal bizonyították rátermettségsüküket. Ez egyben a vezetői tevékenység fegyelmezettségének javulását is eredményezte, nőtt a vezetők munkafegyelme, fokozódott felelősségvállalása, gyakoribb a közéleti tevékenységben való aktív részvétele is. A termelőszövetkezeti vezetők munkahelyváltoztatását írja le az alábbi táblázat, 1968-ban vett adatok alapján:

| Beosztása:                      | Feldolg.<br>létszám: | Hány munkahelye volt 1957.máj.1 óta | 1    | 2    | 3   | 4   | 5   | 6 | 7 | 8 | 9 |
|---------------------------------|----------------------|-------------------------------------|------|------|-----|-----|-----|---|---|---|---|
| Elnök, elnökh.                  | 176                  | 72                                  | 77   | 17   | 8   | 2   |     |   |   |   |   |
| Főagr. agronómus                | 356                  | 101                                 | 136  | 77   | 30  | 8   | 4   |   |   |   |   |
| Főállatteny, agr.               | 86                   | 27                                  | 34   | 20   | 4   | 1   |     |   |   |   |   |
| Főkönyv, könyv,<br>üzemgazdász  | 769                  | 336                                 | 261  | 116  | 42  | 11  | 4   |   |   |   |   |
| Főgépész, gép-<br>csoportvezető | 208                  | 50                                  | 84   | 45   | 12  | 10  | 4   | 1 | - | 2 |   |
| Főkertész                       | 28                   | 11                                  | 9    | 4    | 4   |     |     |   |   |   |   |
| Üzemegységvez.                  | 145                  | 71                                  | 44   | 23   | 5   | 1   | 1   |   |   |   |   |
| Összesen:                       | 1768                 | 668                                 | 645  | 302  | 105 | 33  | 13  | 1 | - | 2 |   |
|                                 | %                    | 37,7                                | 36,4 | 17,1 | 5,9 | 1,9 | 0,8 |   |   |   |   |
|                                 |                      | 91,2                                |      |      |     |     |     |   |   |   |   |

A termelőszövetkezeti vezetés szakmai, politikai, műveltségi szintjéről összegezve elmondhatjuk, hogy az elmúlt 15 év alatt felnőtt feladatához, a követelményeknek egyre jobban megfelel. Ugyanakkor még mindig nem éri el az országos szintet. Hogy feladatát teljes mértékben megoldhassa, a



vezetés teljes mélységéig végig kell vinni a pozitív változásokat, másrészt néhány elmaradott termelőszövetkezet gyengén gazdálkodó vezetését át kell alakítani, alkalmassá tenni a mai viszonyok közötti gazdálkodásra. A szubjektív lehetőségek bővítése és mind teljesebb kihasználása a megyei vezetés eltökélt szándéka.



### A fizikai dolgozók műveltségének változásai.

Az elmúlt években a termelőszövetkezetekről szóló statisztikákban viszonylag kis helyet kapott a munkaerő tulajdonságainak számbavétele leírása és nyilvántartása, s ezen belül is kevés adat utal tudatállapotára, szakmai, politikai, általános műveltségére. E meglévő adatok zöme is a vezetőkre vonatkozik, a fizikai dolgozókról mennyiségi mutatókkal alig lehet nyilvántartásainkban találkozni, e téren csak az utóbbi néhány évben történt észrevehető változás.

A közelmúltig, a káder- és személyzeti munkára vonatkozó párthatározat ismételt megerősítéséig általános jellemzője közvéleményünknek, hogy a gazdaságról szólva, a termelést elemezve csak a termelés tárgyi, technikai oldalára fordítottak figyelmet, elhanyagolták a termelés legdöbtőbb elemé-  
aktiv oldalát, a termelés kiindulópontját és célját, a dolgozó embert. Ez a szemlélet erősen élt a termelőszövetkezetek termelést fejlesztő törekvéseiben is. A pártbizottsági határozatok azok, amelyekben a leggyakrabban találkozhatunk a munkaerő fejlettségi szintje emelésével kapcsolatos állásfoglalásokkal. Bár itt is központi kérdés a vezetés, azonban e mellett gondot fordítanak a termelőszövetkezeti tagság egészére, a fizikai dolgozók képzésére is.

A termelőszövetkezetekben kialakuló és egyre jobban



differentiálódó belső munkamegosztás, a korábbi sok águ és mágis egységes mezőgazdasági termelési tevékenységek elkülönülése, s az ezzel együtt járó specializáció megköveteli az adott tevékenységi forma minden mozzanatát jól ismerő szakembereket. Az átszervezés során belépett univerzális paraszti ismeretek felhasználásával csak a kezdeti lépéseket lehetett megtenni a termelőszövetkezetekben. A propagandában is sokszor hangoztatott nagyüzemi gazdálkodás jellemzői az új gépek és berendezések az állattenyésztésben és növénytermesztésben egyaránt, amelyek működtetése, eredményes felhasználása a nekik megfelelő szakismeretet megköveteli a fizikai dolgozóktól is. Ezek alkalmazásával indul el tulajdonképpen a magyar parasztság a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útján nem pusztán azzal, hogy felszántották a parcellákat elválasztó mezsgéket.

Az átszervezéssel kialakult termelőszövetkezeti tagság egyik jellemzője, hogy alig akad köztük szakember, azok is a termelés korábbi szintjéhez kapcsolódnak tudásukkal, tapasztalatukkal. A parasztokkal együtt belépő falusi kovács, kerékgyártó képezi csupán a szakmai gárdát a szövetkezetek többségében. A mezőgazdaságban akkor használatos, gépek ismerői a szerelők, traktorosok a gépállomásokon dolgoznak.

A megyei pártbizottság által tárgyalt előterjesztés a mezőgazdasági termelés problémáit elemezve arról beszélt, hogy az állam jelentős anyagi támogatással gépekhez juttatja a termelőszövetkezeteket, de azok a szükséges szakemberekkel nem rendelkeznek, sok a törés, nagyfokú a rongálódás, nem megfelelő a gépek kihasználtsága, a szakmai hozzáértés



hiánya miatt nagyon költségessé vált a gépekkel folyó termelés. A helyzet nemcsak a növénytermesztésben, hanem az állattenyésztésben is ilyen, sőt, találkoztunk az újat képviselő technika alkalmazásával szembeni ellenállással is. Volt olyan eset, hogy a hozzáértés hiánya miatt és a korábbi, viszonylag magasabb keresettől való eleséstől félve, a nagy összegért megépített istállóból leszerelték a legmodernebb felszereléseket és visszaálltak az egyéni gazdálkodás során is ismert és gyakorolt technológiára. Kiderült, hogy az új számukra csak mennyiségileg jelenik meg az összefogásban, minőségileg az újat még nem értik.

Ezt ismerve a megyei vezetés szorgalmazta a szakmai képzést, arra törekedett, hogy aki csak tehette, sajátítsa el a munkájához szükséges szakismereteket. A szakmai tanfolyamokon való részvétel feltétele az általános iskola 8 osztályának eredményes elvégzése, ugyanakkor a parasztság, amelynek 67 %-a 40 éven felüli, némében nem végezte el az általános iskola 7-8. osztályát. /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivum A. 1. 6e. 1963. szeptember 13-án Békés megye jelentése a falusi politikai és kulturális nevelőmunkáról," - az anyag a Politikai Bizottság 1963. november 5-i ülésére készült./ Így az első lépés, melyet ezen az uton meg kellett tenni, az általános iskolai tanulmányok befejezése.

A termelőszövetkezeti tagság tömegesen megindul, különösen a fiatalabb korosztályok az általános iskolába. A tanulást motiváló tényezők sokrétűek. Az iskolai befejezéstől



függ a szakmai tanfolyamokon való részvétel: a szakmai köp-  
sitéssel jobb kereseti lehetőségekhez lehet jutni, a tanu-  
lő növeli önértékét, a nagyobb tekintélyt a családban, segíten-  
tud gyermekeinek a tanulásban, ténylegesen művelődni, kultu-  
rálni akar, lépést tartva a korrall.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése után az álta-  
lános iskolai és felnőttoktatás esti és levelező tagozatain  
tanulók több, mint 80 %-a termelőszövetkezeti tag /Adatokat  
lásd: uo./ 1962-ben 4.560, 1963-ban 4.252, 1964-ben 2.966  
termelőszövetkezeti tag járt az általános iskolába. Ez volt  
a nagy hullám, ezután néhány évig, különösen a gazdaságirá-  
nyítás reformját előkészítő időben, valamint a reform első  
éveiben jelentős visszaesés történt. Így 1969-ben, amikor a  
mélypont volt, 219 termelőszövetkezeti tag tanult az általá-  
nos iskolákban. Láthatóan a társadalmi érdeklődés más irány-  
ba fordult, erre a területre nem fordítottak kellő figyel-  
met, pedig még mindig jelentős volt a lemaradás. Ezt mutat-  
ja, hogy a személyzeti munka előtérbe kerülésével ismét ug-  
rásszerűen megnőtt az iskolába járók száma: 1973-ban 3.065,  
1974-ben 2.651 felnőtt termelőszövetkezeti tag tanult az ál-  
talános iskolákban. /Adatokat a Békés megyei Tanács VB Műve-  
lődési Osztálya közölte./ Az újabb fellendülésben a fentebb  
jelzett motivumok mellett fontos szerepet játszik a szocia-  
lista brigádmozgalom, ahol a kulturális és művelődési fel-  
adatok során előírja a brigád, a közösség illetékes tagjai-  
nak az általános iskolai tanulmányok befejezését. /Lásd 4.  
sz. melléklet./



Az általános műveltség növekedése megteremti az alapot a tagság, a fizikai dolgozók szakmai művelődésére is. Traktoro-sokat, mezőgazdasági gépszerelőket, sertésgondozókat, baromfigondozókat, növénytermesztőket képeznek ki, elsősorban az őszi nagy mezőgazdasági munkákat követő nyugalmasabb napokban, a téli hónapokban szervezett bentlakásos tanfolyamokon. Ezeket szívesen vállalja a tagság. A megyei pártbizottság által tárgyalt jelentésben azt állapítják meg joggal, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésével nagy kulturális fellendülés vette kezdetét falvainkban, hogy dolgozó parasztjaink tízezrei képezik magukat általános, szakmai és politikai iskolákon, tanfolyamokon, melyek eredménye: két év alatt 2.060 fő különböző szintű, beosztásu termelőszövetkezeti tag kapcsolódott be technikumi tanulásba és 7.340 fő szakmunkásképzésbe. /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivuma. Á. 1. öe. 1964. március 20-án "Jelentés a mezőgazdaság helyzetéről."/ Ez utóbbi szám különösen fontos és jelentős változást takar, hiszen rövid idő alatt másfélszer annyi új szakmunkás nőtt fel a termelőszövetkezetekben, mint amennyi szakmunkás összesen dolgozott a tesz-ekben 1960-ban, az átszervezéskor.

A különböző szántú szakmai továbbképzésre, a közoktatási rendszer különböző iskoláiban a termelésbe bekapcsolódottak részaránya ebben az időben az összes termelőszövetkezeti tag 16,4 %-a. Még pontosabb képet kapunk, ha beszámítjuk a termelőszövetkezeti nyugdíjasokat és járadékosokat, és a továbbtanulókat a ténylegesen dolgozókhoz viszonyítjuk, mert így az arány 20,8 %, mint korábban már láttuk, a veze-



tésben dolgozók továbbtanulási arányszáma még ennél is magasabb.

A termelőszövetkezeti tagság szakképzettsége növeléséhez jelentősen hozzájárult az az intézkedés is, amely megváltoztatta az állami mezőgazdasági gépállomások eddigi funkcióját, s aminek következményeként nemcsak a gépek kerültek át a gépállomások tulajdonából a termelőszövetkezetekbe, hanem a rajtuk dolgozó szakemberek jelentős hányada is, tankezesek, gépkezelők, gépszerelők. Ez mintegy 2000 fővel növelte a termelőszövetkezetekben dolgozó szakmunkások számát Békés megyében.

Ugyanakkor az is igaz, hogy sok, a termelőszövetkezetekben szakmai képesítést szerzett tag megy el más területre dolgozni, különösen azokból a termelőszövetkezetekből, amelyek gyenge adottságaik vagy a gyenge gazdálkodás miatt nem tudnak a tagságnak olyan jövedelmet biztosítani, mint a háztartás más területei. Így pl. 1964-ben több, mint 600 szakember hagyta el a termelőszövetkezeteket, ami lassítva a gazdálkodáshoz szükséges szakképzett munkaerő kialakulását, különösen a jelzett termelőszövetkezetekben a gazdasági fejlődést is. Ez most már azt mutatja, hogy a termelőszövetkezeti tagság szakmai felkészültsége olyan, amelyet keresnek, jól fel tudnak használni a termelés más szektoraiban is, mintegy mutató a társadalmi munkamegosztás nagy különbségeinek csökkenését, a parasztság műveltségi színvonalának közeledését a többi dolgozók színvonalához.



A parasztság ilyen formában történő belső önfejlődésére a lehetőség egyre csökken, bár a folyamat még ma is tart. A szakmai műveltségi változásokat a parasztságon belül egyre inkább az eredményezi, hogy a belépő új tagok olyan fiatalok, akik a szakoktatásban való képzésük után vállalnak munkát a termelőszövetkezetekben, s egyáltalán, az újonnan belépő termelőszövetkezeti tagok között egyre nagyobb a fiatalabb korosztályok részaránya az idősebb korosztályokkal szemben. Míg 1968-ban a 40 évesnél idősebbek a belépők 30,4 %-a és a 20 éven aluli 22,8 %-a, addig 1972-ben - alig öt év múltán - ezek az arányok így módosultak: a belépő 40 éven felüliek aránya 25,9 %, a 20 éven aluliak 32,1 %. /Lásd: részletesebb adatokat az 5. sz. mellékletben/

Ugyanakkor nem hagyhatók figyelmen kívül azok a hatások sem, amelyek a közművelődés rendszerében érték a parasztságot. A parasztság szakmai műveltségi szintjének növekedésében, az általános műveltség növekedésével együtt jelentős szerepet játszott - különösen a közoktatás rendszerében nem tanuló termelőszövetkezeti tagság körében - a különböző előadássorozatok rendszere. Az ezüstkalászos tanfolyamok, a tesz. akadémiák, a TIT által szervezett tanfolyamok, mindmind az új viszonyok kialakítását, fejlesztését segítették és szolgálták a tudatformálás eszközével, a modern, nagyüzemi mezőgazdálkodáshoz szükséges szakismeretek elterjesztésével.

A különböző hatások eredményeként a volt egyénileg gazdálkodó parasztok zöme a termelőszövetkezeti mozgalomban,



a társadalmi és technikai változásokkal együtt jelentősen megváltozott. A fejlődés eredményeként kialakult egy új munkamegosztás, amely mind szervezeti formájában megkövetelt magasabb általános műveltséggel, mind a technikai változásaival megkövetelt magasabb szakmai, speciális műveltséggel átalakította a parasztság tudati képét. A most fizikai dolgozó termelészövetkezeti tagok közül, nem számítva a nyugdíjasokat és a járadékosokat, mintegy 30 % szakmunkásként dolgozik a termelészövetkezetekben, szemben az 1962. évi 6,2 %-kal. /Szakmunkásként számítva a traktorosokat is./ Ez a tendencia az utóbbi öt évben egyre jobban erősödik.

A mezőgazdasági termelés, így a termelészövetkezeti gazdálkodás is új fejlődési szakaszba lépett az elmúlt öt évben, az 1970-es évektől kezdődően. Az új szakaszban legfőbb jellemzőjeként az iparszerű termelési rendszerek /kezdetben zárt termelési rendszernek nevezték/ elterjedését emeljük ki, amely a mezőgazdálkodásban dinamikusan felerősítette és erősíti a termelészövetkezeti mozgalommal elkezdődött specializálódást, szakosodást. Témánkat illetően ez azt jelenti, hogy még magasabb tudati szint elérésére kényszeríti a termelészövetkezeti parasztságot, magasabb követelményeket támasztva velük szemben a szakmai, politikai, általános műveltség területén egyaránt, megnövelve a dolgozók személyes felelősségét, sokkal szélesebb és mélyebb társadalmi és technikai viszonyok ismeretét feltételezi. Ma már egyre inkább a termelészövetkezeti gazdálkodás periferiájára mellékes, kiegészítő munkára szorulnak azok, akik nem tartottak



lépést a tanulással, művelődéssel, nem követték a technikai változásokat, mert egyre kevesebb az olyan munkalehetőség a termelőszövetkezetben, amelyet a régi ismeretek szintjén bárki elvégezhet. Ezért jelent egyre nagyobb gondot az idős, újra alkalmassá válni már nem tudó tagság foglalkoztatása a termelőszövetkezetekben.

Az iparszerű termelési rendszerek, a termelés technikai fejlettsége, a modern, komplex technológiai eljárások, mind az állattenyésztésben, mind a növénytermesztésben jelentősen megnövelte a területegységre eső hozamokat, általában csökkentette a termékegységre fordított társadalmi munkát, de különösen az nagyon fontos és jelentős, hogy nagymértékben lecsökkentette az élőmunka ráfordítást. Az élő és holt munka arányának ilyen változása megnövelte az egy termelőre, egy tagra eső termelési eszköz mennyiségét, értékét. A füzeggyarmati Vörös Csillag Mezőgazdasági termelőszövetkezet, mely területileg is, gazdasági erejét tekintve is az országban a második helyen álló, korszerűen gazdálkodó termelőszövetkezet, - adatai szerint a növénytermesztési rendszerekben /a buza, kukorica, cukorrépa, lucerna termelését folytatják új módszerekkel/ az egy főre eső termelési eszközérték kb. 1 millió Ft, amivel kb. 1 millió Ft. bruttó termelési értéket produkál egy ott dolgozó tag: ez az arány az iparszerű állattenyésztésben egy főre kb. 1,5 millió Ft. eszközérték esik, amellyel kb. 800 ezer Ft. bruttó termelési értéket hoz létre egy év alatt. Mivel a termelési rendszerekben termeli meg a Békés megyei termelőszövetkezeti parasztság az általa előállított évi termékmennyiség



több, mint 50 %-át, az ebben a tevékenységi formában megjelenő új, jellemző vonásokban válnak láthatóvá a következő évek mindennapi tulajdonságai.

A fent leírt változások a munkában, a termelésben, a holt munka részarányának ilyen jelentős felfokozódása szükségszerűen megköveteli a rendszerekben dolgozóktól a magasabb szakmai, általános és politikai műveltséget, s mert a rábizott munka eredményétől egyre meghatározottabb módon függ a többi tag élete és sorsa, megnöveli erkölcsi felelősségét is.

Az e területen dolgozók a termelőszövetkezetek legjobb szakemberei, azok, akik elsajátították ehhez az igen fejlett technikához szükséges sokoldalú tudást. Ez a munkakör a tagtól megköveteli egyrészt, hogy az általános szakmai képzésen túl specializálódjon a termelési programra, külön elsajátítva az adott berendezések működtetését, másrészt folyamatosan képeznie kell magát, mivel ezek a gépsorok 5-6 év alatt erkölcsileg és fizikailag egyaránt amortizálódnak, újabbak lépnek helyébe, amelyek új vagy legalább is sajátosan felújított ismereteket követelnek a rajtuk dolgozóktól. Az "öreg szaki", hosszú évek szakmunkája mellett sem képes külön képzés, a speciális tanfolyam elvégzése nélkül dolgozni ezekkel a modern eszközökkel s hogy mennyire nem, azt illusztrálja a következő eset: a régi mezőgazdasági gépszerelő nem volt hajlandó vállalni az új gépeken való munkához szükséges ismeretek elsajátítását, a tanfolyamon



való részvételt, erre a tisz. vezetősége azt ültette a gépre, aki vállalta a tanfolyam elvégzését: az illető, mint régi, alapító tag s aki különben jó szakember hírében állt, megértődött emiatt, s hogy az "öregnek" is kedvében járjanak, amikor a kiképzett szakmunkásnak pár napra el kellett utaznia, őt ültették a gépre, s a régi szakember ismeretei, felkészültsége fogyatékoságai miatt egy óra alatt százezer Ft. értékű kárt okozott a gépben, s a nagyteljesítményű gép több, mint egy hétig nem dolgozott a hiba javítása miatt.

/Adatokat közölte Lehoczki Mihály, a füzesgyarmati Vörös Csillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet főagronómusa./ Ez az epizód is azt mutatja, hogy a hatékonyabb gépek kihasználása csak elmélyültebb, sokoldalubb műveltség alapján lehetséges, ezért az iparszerű termelési rendszerek leírásában szerepel az eszközök, a technológiai folyamat leírása mellett az is, hogy milyen munkaerőre van szükség az adott rendszerben, milyen legyen annak szakmai összetétele. A füzesgyarmati Vörös Csillag gesztorságával működő lucerna termesztési rendszerben pl. 1200 h. területre vetített munkaerő szükséglet a következő /munkaórában kifejezve/:

|                           |                   |
|---------------------------|-------------------|
| Traktorvezető             | 11.216 óra        |
| Önjáró munkagépek         | 8.225 óra         |
| Egyéb szakmunkás          | <u>10.011 óra</u> |
| Szakmunkás összesen:      | 29.482 óra        |
| <u>Betanított munkás:</u> | <u>23.400 óra</u> |
| Mindösszesen:             | 52.882 óra.       |

/Lásd: A zöld lucernatermesztés és feldolgozás termelési rendszere a füzesgyarmati Vörös Csillag Termelőszövetkezetben. Készült: Az Öntözési Kutató Intézetben, Szarvas, 1973.



Az adatok szerint jelentősen lecsökkent a terület-egységre eső élőmunka ráfordítás, az 1200 h. terület megműveléséhez szükséges munkaerő 19,58 fő évi munkaóráinak száma. Ezzel együtt megváltozott összetételi aránya is: a szükséglet 57,64 %-a szakmunkás, a betanított munkások részaránya 42,36 % és e munkák során már nincs szükség segédmunkásra, tulajdonképpen a korábbi "univerzális" parasztra. Ezek a mutatók azok, amelyek jelen viszonyainkban már a jövő képét rajzolják fel vázlatosan a ma élő emberek elé.

A különböző rendszerekben dolgozóknak, éppen mert magasabb műveltségi szintje és az itt végzett munkája eredményeként a jövedelme, megnő a tekintélyük, presztisük, kedvező helyet foglalnak el a kialakult új értéskálában. Ez azért is fontos, mert huzóerőként hat mindez a termelőszövetkezeti tagság egészére, sőt, ami kevésbé fontos, a paraszti családokban felnövekvő generációk műveltségéhez való viszonyának változására is.



Uj közösségi kapcsolatok jöttek létre.

A termelőszövetkezeti parasztság tudatváltozásában igen fontos szerepet játszott az új üzem- és munkaszervezés kialakítása, a termelőszövetkezeti közösségek, mint gazdasági egység belső szervezeti rendszerének létrehozása. A tagság, mint sajátosan szervezett kollektíva, új kapcsolatrendszert hoz létre az egyes tagok és családok között, gyökeresen megváltoztatva a falu életében rögződött korábbi viszonyokat.

A falu lakossága, a termelőszövetkezetet alkotó tagság, az egyéni kisáru-termelés időszakában elszigetelten élt egymás mellett családonként teljesen elkülönülve, s még a korábban közösen is végzett munkák /szántás, házépítés/ során sem lépték túl a családi, rokoni kereteket, ezen belül szerveződnek a közös munkák. A családi gazdálkodás általános jellemzője, hogy vezetője a munkák sorát, rendjét meghatározó, a családfő, a férj volt. A gazdálkodási egységen belül tehát ő volt a vezető s kifelé a falubeli közösségben is ő reprezentálta családi-gazdaságát, mégpedig olyan szinten, amilyenén gazdasága anyagi ereje engedte, az anyagi alapok elvesztésével hamar elpárologott a falusi lakosság előtti tekintélye, presztise is. A tulajdon nagysága és a vele való bánásmód, a gazdálkodás együttesen alakított tehát ki a faluban egy sajátos értékskálát, amelyek meghatározták a lakosok közötti szubjektív kapcsolatokat is.

A termelőszövetkezeti taggá válással eltűnnek ezek az



előnyös társadalmi helyzetek, a tulajdonviszonyok tartalmát tekintve homogenizálódott a tagság, ami azt jelentette, hogy objektíve eltűnt a parasztságok különbözőségének, így a különböző tulajdonosok közötti különbözőségek alapja. Az új közösségben jogilag mindenki egyenlővé válik s ez azzal is járt, hogy a közösség, a falu befolyásolását alakító tekintély korábbi formája fokozatosan megkopik, új alapokra helyeződik a közösségen belül, a közösségért végzett munka szerint differenciálódott. A szervezeti felépítés megszervezése nem volt problémamentes. Az új közösség kialakítja a működéshez szükséges vezetési szervezetet. A vezetők megválasztása éles politikai harcok közepette zajlott le.

A helyzet jellemzője, hogy mindenki egyetért a termelőszövetkezetek létrehozásának szükségességével, a párt ezzel kapcsolatos politikai állásfoglalásával, azonban a paraszti rétegek közötti korábbi különbségek szembe kerülnek különösen az első években a közös tevékenységben is, mindkét oldalról szubjektíven megkérdőjelezzik a napi gyakorlatban az általánosan elfogadott és helyesnek tartott politikát. Nehezebb politikai munka volt szinte a megváltozott körülmények szubjektíve elfogadtatása, mint a parasztság beszerzése a szövetkezeti mozgalomba. A problémát súlyos kérdésként kezeli a Megyei Pártbizottság is, amikor a megyei pártértekezlet beszámolójában 1962-ben így fogalmaz: "A tulajdonviszonyok megváltozásával nem alakul át egy csapásra a termelőszövetkezeti tagok gondolkodása. A tsz. tagok szocialista gazdasági viszonyokban dolgoznak, de jelentős részüket kisüzemi módon gondolkodik", majd konkrét példákkal, kife-



lentésekkel bizonyítja a szélsőséges megnyilvánulásokat, ezekből idézünk néhányat a helyzet jellemzéseként: "Veled legyek én egy brigádban, te légy az én brigádvezetőm, amikor husz évvel ezelőtt kihasználtál?" s az ellenkező oldalról: "A kódisok vezessenek engem, akik nem értenek a gazdálkodáshoz?" /Lásd MSZMP Békés megyei Archivuma A. 1. 6e. 1962. október 19-én, a megyei pártértekezlet beszámolója./ Kezdetben tehát a korábbi tagozódás mélyen érezteti hatását, a falu strukturájában elfoglalt hely, a politikai különbségek néhány helyen olyan erősek voltak, hogy meghatározták a termelőszövetkezeti kollektívák kialakítását, másutt pedig a belső munkaszervezet kialakítását, rétegenként elkülönülő módon jöttek létre brigádok, munkacsapatok. A volt agrárproletárok korábbi politikai tevékenységük, elnyomottságuk alapján követelik a vezetői posztokat, háttérbe szorítva a jól gazdálkodó egyéni parasztokat, míg a jó egyéni gazdasággal rendelkező parasztok szakmai, gazdálkodási tapasztalatukra hivatkozva szeretnének a volt agrárproletárokkal szemben nagyobb szerepet kapni és játszani a gazdaságok, a közösség vezetésében. Ezek a mozgalom sajátos "gyermekbetegségei."

Éppen ezért idézhetjük egyetértéssel Márkus Istvánt, aki azt írja, hogy "A mezőgazdasági nagyüzem öntörvényű fejlődése abban az irányban halad, hogy kinője a kompromisszumos érdek összekapcsolódásnak azokat a formáit, amelyekre átmenetileg szükség volt." /Valóság, 1968/2. szám 35. old./ Ezeket a politikai problémákat tehát csak politikai kompromisszumok útján lehetett megoldani és a kompromisszumok



segítségével tagolódtott be a korábbi rétegezettség eltérései ellenére a tagság a nagyüzemi munkaszervezetbe.

A korábbi politikai viszonyok sajátos formában történő továbbélése mellett más problémákat is meg kellett oldani a kollektívizmus formai és tartalmi követelményeit megvalósítva. Nem volt könnyű átállni a munkáját maga meghatározó, idejével - legalább is a felszínen úgy látszott - szabadon gazdálkodó, viszonylag másokhoz ritkán alkalmazkodó paraszt embernek, a most már a vezetőség által meghatározott és beütemezett, másokat is figyelembe vevő, alkalmazkodó munkára, úgy érezte, hogy korábbi függetlenségétől és szabadságától fosztja meg a termelészövetkezeti kollektivitásra épülő munkaszervezet.

Ezzel leőcsapóatbam votatjtató Pete Géza állítása, miszerint "Az elidegenedési folyamat, a bizonytalanság volt egyik oka a tömeges elvándorlásnak." /Valóság, 1968/4. szám 36. old/ Az elidegenedés és a korábbi társadalmi környezethez viszonyított relativ elbizonytalanodás két külön problémakör. Egyáltalán a termelészövetkezeti mozgáslomban kialakuló új munkaszervezet nem fokozza a parasztság eddigi elidegenedettségét, sőt, lényegi viszonyainak megváltozása, új minőségi jegyei éppen hogy az elidegenedés feloldásának útja, gyakorlati megvalósítása. Van bizonytalanság a parasztság akkori magatartásában, de bizonytalansága ezen szintjén is magasabban áll, mint az egyéni gazdálkodás szokásrendjében, hagyományáiban megnyilvánuló látszólagos biztonsági szintje. Az elidegenedés objektív viszonya a kizsákmányoló társadalmak termelési rend-



szerének, a szocializmust jellemző objektív folyamatok feloldják a korábbi elidegenítettséget, tehát nem azt tagadjuk, hogy ma olyan van, hanem azt, hogy tendenciájában nem erősödik, hanem csökken.

Nyilvánvalóan voltak olyan termelőszövetkezeti új tagok, akik beléptek a szövetkezetbe, mert nem tudtak ellenállni a közvélemény politikai nyomásának, de nem vállaltak rendszeresen munkát a közössben, tartalékokra, a háztáji gazdaságból származó jövedelmükre alapoztak egy ideig s külső szemlélőként figyelték a közössben folyó munkát. Ez gátolta a közösség társadalmi, gazdasági fejlődését. Sokakban alacsony szintű a közösségért érzett felelősség, megszokott egoista szemléletük gátolta őket abban, hogy sajátjukként tekintsék a közöset, inkább a jogokat hangoztatták, mint a kötelezettségüket.

A szervezeti tervek folyamatos megszilárdításával, a gazdasági eredményekkel fokozatosan szilárdult meg a közösségi munkafegyelom, fokozatosan erősödött a közösségi szellem, bár még sokáig, egyre ritkább esetben, de még ma is találkozunk a háztáji gazdasági tevékenységnek a közössben végzett munka elé sorolásával.

Rá kellett nevelni a tagságot az újtipusu munkára. Ma már a szövetkezeti parasztság a közösségi munka kohójában átfomálódott, s bár ehhez jelentősen hozzájárult a termelőszövetkezetek működésének fokozatos beszabályozása, a jogok és a kötelezettségek rendszerével, a közösségi, szervezett



munka mind természetesebb, belsővé lett tulajdonsága a parasztságnak. Ezt fejezi ki az, hogy például 1971-ben a férfiak 240 tízórás munkanapot teljesítettek, míg a nők 162-t. Ilyen átlagot, tekintve, hogy maximálisan 270 tízórás munkanapot lehet teljesíteni, csak folyamatos, közösen végzett munkával lehet elérni, mert ehhez hozzá kell tenni, hogy a háztáji gazdaságokban folytatott termelő tevékenység esetenként szükségszerűen tartja távol a termelőszövetkezeti tagot a közös munkától, illetve a betegség is csökkentő tényező.

Új volt a viszony, a közös gazdálkodás a termelőszövetkezetek vezetőségei részére is. A választások során viszonylag egyszerű volt megválasztani és kinevezni a különböző vezetőségeket, bizottságokat, de hamarosan kiderül, hogy tartalmas együttműködésre alig képesek. Nehéz volt átállni a vezetőknek is a családi mértékben való gazdálkodásról az új méretekre, a termelőszövetkezethez tartozó valamennyi családról való gondoskodásra. Nehéz volt a perspektívákban való gondolkodás kialakítása, a közösség általános, lényeges ügyeinek intézéséről sokszor elvonja a vezetőségek figyelmét az egyes, személyes, sokszor periférikus ügyek intézése, s leküti energiájukat is. Különösen a társadalmi vezetőségek munkája hagyott sok problémát nyitva, abban jelentek meg torzulások. Hogy ezeket a fogyatékosságokat felezámolják, szerveztek a megyei vezetők a nem függetlenített vezetők részére is tanfolyamokat, amelyeken elsajátították a közösségi munkához szükséges ismereteket.



Igy fokozatosan lett képes mind a munkaszervezet, mi a társadalmi szervezetek a tartalmas, új jellegű munkára, jelentősen kifejlesztve ezáltal a szocialista közgondolkodás és erkölcs egyik legalapvetőbb megartatási formáját, a kollektívizmust.

Az így kialakult új funkciók, a közösségi tevékenység új formái jelentősen kibővítették a közéleti tevékenység, a szocialista demokrácia körét. A különböző bizottságokban több, mint 12.000 fő termelőszövetkezeti tag kapott és vállalt társadalmi megbízatást, e szám nem foglalja magában a politikai szervezetben megbízatással rendelkezőket. A demokratikus önjelöltség ilyen széleskörű megjelenését csak a termelőszövetkezeti gazdálkodás kifejlődése tehette lehetővé a parasztság számára.

A közéleti, közösségi tevékenységben fokozatos formaváltozás figyelhető meg a termelőszövetkezeti gazdálkodás fejlődésével. A legjellemzőbb a demokratikus formaváltozása. A mozgalom kezdetén egy-egy termelőszövetkezet kis közösség volt, a tagok személyesen és jól ismerték egymást is, a közösség egészének gondjait-bajait is, így a termelőszövetkezet életében a közvetlen demokrácia volt a leginkább jellemző. Ezt lehetővé tette az is, hogy a gazdálkodáshoz szükséges feladatok tartalmilag, szakmailag sem különböztek sokkal a kisparaszti gazdálkodástól. Az időközben lejátszódott események következtében jelentősen megnövekedtek a termelőszövetkezetek, kialakult egy vertikálisan mély tagoltsága a gazdaságnak. Ez a szocialista demokratizmus, a belső



demokratikus közélet oldaláról azt jelenti, hogy a közösségi tevékenység több területén nincs lehetőség a közvetlen demokratikus magatartásra, egyre inkább megjelenik a közvetett, a képviseleti demokrácia. Ez természetes fejlődés eredménye, bár sokan, különösen a kezdeti évekre emlékezve, a közvetlen demokráciát tartják még ma is az "igazi demokráciának."

Ez a nosztalgia nyilvánvalóan nem akadályozhatja meg a szocialista demokratizmusnak az új körülményeknek megfelelő változását. A különböző demokratikus formákban jelenik meg a parasztság öntudata, a közösség öntudata, amelynek fejlettsége kifejezi az adott közösség tudati fejlettségét is.



A parasztság politikai tudatának, világnézetének  
változásai.

A parasztság akkor, amikor a szövetkezés útjára lép, politikai tudatában a legerősebb. Ez azt jelenti, hogy elfogadja, támogatja a párt által meghirdetett társadalmi, politikai programot, aktívan segíti a munkásozrtály által kezdeményezett társadalmi változások megvalósítását. Jellemzője ennek az állapotnak, hogy a hit erősebb, mint a tudás. Az elért sikerek, a kommunisták meghirdette program megvalósulása kedvező visszhangra talál a közvéleményben, a parasztság körében, s esinálják azt, amit a párt mond nekik, mert biznak benne. Ez a hit azonban a marxizmus-leninizmus elméletének ismeretével az egyénekben nincs megalapozva, legfeljebb a legaktívabbak, akik már addig is betöltöttek valamilyen közéleti funkciót, rendelkeznek néhány hónapos pártiskolával s az itt szerzett politikai alapismeretekkel.

A parasztság egészére jellemző kedvező politikai közvélemény az átszervezés időszakában szilárd bázisra támaszkodhatott a meglévő termelőszövetkezetekben. Ez jelentette egyrészt az elért szervezeti, gazdasági sikereket, másrészt a politikailag is jól szervezett tagságot. Az átszervezés megkezdése előtt a termelőszövetkezet politikai szervezettségének szintje volt a legmagasabb, országosan 14,6 %, Békés



megyében 15,5 % volt. /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivuma, A. 1. 6c. 1957. május 25-én Fehér Lajos felszólalása a megyei pártértekezleten./

Az átszervezés után a korábbi kedvező arányok, a párt-  
tonkivülieknek a termelőszövetkezetekbe való tömeges beke-  
rülésével jelentősen megváltoztak. Voltak olyan termelő-  
szövetkezetek, amelyekben egyáltalán nem volt párttag, már-  
pedig a tagság politikai tudatának megtartása és továbbfej-  
lesztése egyaránt megkövetelte a pártszervezetek kialakítá-  
sát mindenhol. Ezt tette lehetővé és segítette a tagjelölt-  
ség ideiglenes felfüggesztése a termelőszövetkezeti tagok-  
nak a pártba történő belépésekor, valamint a más területe-  
ken dolgozó párttagok átirányítása a termelőszövetkezeti  
pártszervezetekbe.

A pártszervezetekkel egyidőben jöttek létre az ifju-  
ság politikai szervezetei, a KISZ szervezetek, jelentős  
szerepet vállalva az ifjúság politikai, világnézeti nevelé-  
sében.

A politikai szervezetek feladata sokoldalú, a világ-  
nézeti nevelőmunka mellett, különösen a pártszervezeteknek,  
figyelmük középpontjába a gazdasági munka került. A gazda-  
sági munka mellett is nagyfigyelmet fordítottak a pártalap-  
szervezetek, a politikai tömegoktatás megszervezésére. A  
megyei pártbizottság is azt a feladatot állítja a pártszer-  
vezetek elé, hogy minden termelőszövetkezetben induljon be



a pártoktatás, s foglalkozzanak az eddigieknél is többet az oktatás kérdésével. /Lásd: MSZMP Békés megyei Archivuma A. 2. öe. 1964. december 5-én./

A termelőszövetkezetek politikai vezetése fokozatosan megerősödött, melyben jelentős szerepet játszott, hogy a titkárok mindegyike, a vezetőségi tagok jelentős része végzett hosszabb-rövidebb pártiskolát, a vezetőség elméletileg is jól felkészült a szövetkezetek politikai irányítására. A politikai tudatformálás széles körben folyik, a párttagság képzése mellett átfogja a tagság egy jelentős részét. Ma már a dolgozó tagság 25-28 %-a vesz részt évről-évre a politikai tömegoktatás tanfolyamain, s ebben nem számoltuk az egyéb előadássorozatok világnézeti nevelőhatását.

A parasztság politikai fejlődését fejezi ki a párttagság részarányának folyamatos és egyenletes fejlődése is. /Lásd: 6. sz. melléklet./

A KISZ szervezetek politikai nevelő tevékenységére nem fordítottunk kellő figyelmet, sőt a taglétszám is jelentősen megcsappant az utóbbi években s ez nem írható a termelőszövetkezeti tagság létszámának csökkenő tendenciájának rovására. Míg 1964-ben 5.950 tagot tartottak számon a termelőszövetkezetek KISZ alapszervezeteiben, addig 1974. júniusában mindössze 3.802-t. A csökkenés okát keresve azt írja a KISZ Békés megyei Bizottságának küldött-



értekezletére készült beszámoló 1971-ben, hogy "a vezetők indokolatlanul bizalmatlanok a fiatalokkal szemben." "A falu szemlélete konzervatívabb a fiatalok helyét, szerepét illetően." "Kevésbé biznak képességeikben." - bár a jelentés önkritikusan elismeri azt is, hogy "...a szervezeti élet fogyatékoságai is hozzájárultak a jelentős létszámcsökkenéshez." /Adatokat lásd: 7.sz. melléklet./

Az ifjúsági szervezetek politikai tudatformáló tevékenysége az utóbbi két évben tartalmilag elmélyült azoknak az intézkedéseknek a hatására, amelyek megnövelték a tagsággal járó követelmények, kötelezettségek szintjét.

Az utóbbi években mind jelentősebb megyénk termelőszövetkezeteiben is az alkalmazottként dolgozók részaránya. Az alkalmazotti dolgozók politikai szervezeti formája a szakszervezet. Egyre gyakrabban találkozunk olyan törekvésekkel, hogy hozzák létre a termelőszövetkezetek alkalmazott dolgozói részére a szakszervezetet, amely újabb lépés lenne a termelőszövetkezetek dolgozói részéről a politikai tudatosodás útján.

A politikai nevelés hatására, összhangban más társadalmi változásokkal, jelentősen átalakult a parasztság világnézete, erkölcsi, politikai magatartása: a nacionalizmus, a vallásosság, csökkenőbben van a kispolgári magatartás.



A termelőszövetkezetekben folyó kollektív munka egymás mellé állította a különböző nemzetiségeket, s a kételkedők számára is nyilvánvalóvá lett, hogy nincs az emberek közötti hátrányos megkülönböztetésnek értelme és alapja, a munka értékeli az embereket, nem nemzetiségi hovatartozásuk. Az esetenként és helyenként fel erősödő nacionalista megjegyzések alapja is nem belső nemzetiségi, hanem nemzetközi kapcsolataink, egyes országok sajátos, eltérő állásfoglalásai.

Megváltozott a valláshoz való viszony is. Megyénkben néhány község lakossága ragaszkodik vallásához, a katolikus egyházi szolgáltatásokhoz. Évente 8-10 kis településen kell vallásoktatást elindítani, másutt nincs rá igény. Az idősebb nemzedék egy része ragaszkodik csupán a hitéleti tevékenységhez, az egyházi szolgáltatásokhoz. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a kis egyházak, szekták szinte a parasztokból tevődnek össze, nyelik utánpótlásukat s az utóbbi időben tevékenységük felélénkült, számuk szaporodott. A vallásos világnézet ma már csak kevés termelőszövetkezeti tag világnézete. Épp a körülötte végbement változások hatására a vallási formák kiüresedtek, már nem befolyásolják mindennapi tevékenységében.



### A parasztság életmódjának változásai.

Ha az életmódról beszélünk akkor az foglalja magában a munkát is, mint az emberi létfeltétel legfontosabb elemét. A munka mindig meghatároz, meghatározza az életmód jellegét is, változásait is, természetesen nem feledve a munka társadalmi meghatározottságát. Nyilvánvalóan más a csepeli tősgyökeres szakmunkás, más a parasztból lett értelmiségi, s megint más a termelőszövetkezeti paraszt életmódja. De ha azonos típusu, osztályhelyzetű emberek életmódját hasonlítom is össze, általánosan meghatározó a végzett munka jellege, s csak ezután játszhatnak szerepet a hagyományok, kerülhet a figyelem előterébe a szabadidő, a tanulás, a pihenés, a szórakozás, mint az életmód részproblémái; mindezt az MSZMP Programnyilatkozata így fejezi ki: "A szocialista tudat és életmód közösségekben alakul ki és fejlődik tovább. Ezek sorában meghatározó szerepük van a munkában létrejövő közösségi kapcsolatoknak." /MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth Könyvkiadó, 1975. 515. old./

A Békés megyei parasztság életmódját Sas Judit a következők szerint közelíti meg: "Tudjuk, hogy az ország mezőgazdasági termelésének Békés megye adja mintegy 10 %-át, s egyike a legfontosabb mezőgazdasági megyének.



A termék összetételét látva azonban kiderül, hogy a termelés lényegében extenzív jellegű, hagyományos alföldi mezőgazdasági kultúrát jelent, alig részes a terméshezamban az intenzív jellegű mezőgazdaság. Ez - most nem termelési, hanem életmód szempontjából fontos számunkra - hogy ez az uralkodó termelési technológia nem kíván ezen a fejlettségi fokon sem magasabb képzettséget, sem intenzívebb tudást, sem valamilyen dinamikusan gazdálkodó szellemet.

A fejlődés emelője - amely a kultúrát, a lendületet adja, az olyan emberek tömeges léte, akik szakmájuk szükségleteinek megfelelő magas színvonalu szaktudással rendelkeznek és saját szakterületük érdekében komoly, állandó tudásgyárapító munkával korrigálják az eredményeket."/Lásd: Zárójelentés a Békés megyében folytatott életmódkutatásról. Bp. 1971. 20-21. old./

Az itt vázolt helyzetkép épp az elmúlt öt év eredményeként dinamikusan megváltozott és változik s az ezzel együttjáró, általa meghatározott jelenségek is változnak. Lásd: Sas Judit következtetése az életmódot is az átmenetiség jellemzi.

A felszabadulással kezdődött változások az életmódban megmutatkoznak a településhozzastruktúra változásaiban is. A nagy határral rendelkező tanyaközpontok, majorságok területén a földosztás után új, önálló közösségek jöttek létre, amely új életmód kialakulását tette lehetővé.



Ez a folyamat jelentős volt Békés megyében, amit az alábbi adatok is érzékeltetnek:

|       | <u>Községek száma:</u> | <u>Városok száma:</u> |
|-------|------------------------|-----------------------|
| 1949: | 64                     | 3                     |
| 1960: | 76                     | 3                     |
| 1975: | 85                     | 5                     |

A település-struktúra változása elsősorban a volt agrárproletárokat érintette, akik ezeken az új településeken jutottak új, állandó lakáshoz, bár nemcsak az új településeken, hanem a régieken is, mindegyiken osztottak házhelyeket, s különösen a 40-es évek végétől folyamatosan igényelhető kölcsönök segítségével építettek önálló kertes, családi házakat. Bár Békés megye kiterjedt tanyavilággal rendelkezik, elsősorban Békéscsaba és a Szarvasi járás határában sajátos, hogy a földosztás nem növelte számottevően a tanyasi lakosság számát, sőt, az új települések, községek létrejöttével jelentősen csökkentette azt.

A parasztság a megyében kertes családi házakban lakik, ez a lakáskörülmény teszi lehetővé, teremti meg az objektív feltételeit a háztáji gazdálkodásnak, a termelőszövetkezeti parasztság kettős életének. Ez döntő fontosságú életmódjának alakulásában, ehhez viszonyítva másodlagos, meghatározó tényező fogyasztási struktúrája, a pihenés, a művelődés, szórakozás. Nem elhanyagolható tényező, hogy épp a termelőszövetkezeti parasztság lakik a megye kiterjedt tanyavilágában.



A tanyasi lakosság keresőinek több, mint 70 %-a a termelőszövetkezetekben dolgozik, csak Békéscsaba környékén lévő lakosság aránya más, itt a tanyán lakók közül a termelőszövetkezeti tagok részaránya 50 %, míg a többiek főleg a város iparában dolgoznak.

A kertes családi házak, a tanyák kettős funkcióval rendelkeznek, szemben a tömblakásokkal. Az egyik funkció, hogy lakásként biztosítják a munkaerő regenerálódását, a másik, hogy a telek, a rajta lévő gazdasági épületekkel és felszerelésekkel új értékeket hozhat létre, alkalmas termelésre is. Ez utóbbi különösen jelentős hatással van a paraszti életmód és életvitel alakulására, benne olyan törekvések is megjelenhetnek, amelyek már nem kívánatosak, ellentétesek a szocialista erkölcsi tulajdonságok kibontakozásával.

A háztáji gazdálkodás a mezőgazdasági termelés szerve és sajátos része, benne a parasztság jelentős új munkaalkalmat teremthet magának, növelheti családi jövedelmét, emelheti gyors ütemben életszínvonalát. De a háztájiban végzett munka meghosszabbítja a parasztság egyébként is hosszú /heti 60 óra/ munkaidejét, sőt az állattartással járó munka a pihenő napokon is adott, megzavarja azt.

A munkaidő ilyen meghosszabbítása lerövidíti a szabad időt, esetenként olyannyira, hogy az a személyiség deformálódásához vezet, a háztáji nem kívánatos jelenségként elvezethet a fokozott önkiszákmányoláshoz.



A veszély reális, ezt mutatja a sarkadi Lenin Mezőgazdasági Termelőszövetkezet egyik üzemegysége dolgozóiról készített felvétel. /Lásd: 9. sz. melléklet/ A 4. pontban leírtak szerint minden dolgozó tag foglalkozik állattartással, a sertésólak 97,4 %-át, az istállók 64,1 %-át hasznosítják. Ezen utalás mellett figyelmet érdemel a 7. pontban adott válaszon megjelenő időmérleg is, - bár itt meg kell jegyezni, hogy a felvétel nyáron történt, s ez némiképp befolyásolhatja a pontosabb arányok kialakítását, - e szerint munkával tölti el idejének 46,3 %-át s ebből 12,3 %, az összes munkában eltöltött idő több, mint egynegyede a háztájiban végzett munka. Különösen nagy az eltérés a városi munkások, alkalmazottak és értelmiségiek munkaidejétől, mivel ma már általánossá vált 44 órás munkahét azt jelenti, hogy az összes idő 26,2 %-a munkaidő, /ezemben a parasztok előbb jelzett 46,3 %-os munkaidejével./ A munkaidő ilyen meghosszabbítása a továbbiakban egyre kevésbé járható út, helyes az az törekvés, hogy adópolitikával a szélsőségeket csökkentjük, szabályozzuk. De még az adómentességet élvező, támogatott és szorgalmazott háztáji gazdálkodás keretei sem használhatók ki egyéb torzulások nélkül, hiszen az 50.000 Ft. tiszta jövedelem létrehozásához is legalább ötszörös árbevételt kell produkálni. Ahhoz, hogy a termelés fejlődésével a termelőszövetkezeti parasztság megfelelő szintű tudásával lépést tarthasson, át kell alakítani időmérlegét, nagyobb teret biztosítva a minőségi munkaerő regenerálódására, a tanulásra, az önképzésre, a kulturálódásra. A kisárutermelő egyéni paraszt napi 18 órás munkaidejéhez az eddigi munkaidő



A termelőszövetkezetben végzett munka átalakította a családok eddigi életrendjét, belső viszonyait. A kisparaszti család, mint termelői közösség szervezi meg a tagjai közötti kapcsolatokat, s ebben a termelési kapcsolatrendszerben kijelöli minden családtag helyét, szerepét. Ezek a családi kapcsolatok teljesen széthullottak, a nagycsalád történelmi szerepét betöltötte. A szövetkezeti családok zöme ma már kétgenerációs, emellett csökkent a családtagok száma is, ami csak részben magyarázható azzal, hogy a termelőszövetkezeti családok között sok az idős, gyermeküket önálló életre elengedett család. Míg a családnagyság 1949-ben 3,53 - meghaladta a megyei átlagot: 3,46-ot, - az 1970-es népszámlálási adatok szerint a megyei átlag a magasabb 3,13, a 3,10-zel szemben az aktív kereső családok esetén. A felmérés valamivel jobb eredményt hozott, a családnagyság 3,45, ugyanakkor szülő vagy nagyszülő csak a családok 7 %-ában van és azok is zömében olyan esetek, hogy már nem tudják az idősek ellátni önmagukat, rászorulnak a gondozásra. Ez annak következménye, hogy minden felnőtt önálló tagként lépett be és dolgozik a termelőszövetkezetben és ebben a munkában megkeleti biztos létfeltételét, az idősebbek is a házfáj, a nyugdíj, vagy a járadék formájában. A gazdasági, termelési rendszer, mely összetartott a paraszti gazdaságokban különböző generációkat, feloldódott, lehetővé tette a szabadabb életet. Ez a szabadság kiterjed a családalapításra, egyre kevesebb szerepet játszik a szülők anyagi, gazdasági helyzete, s ezért az új családokban épp a személyiség közti na-



gyobb harmónia lehetősége alapján lényegesen kevesebb szociális, gazdasági alapokon létrejött feszültség húzódik meg.

A parasztgazdaságok belső termelői funíciója azonban még ma is tovább él a háztáji gazdaságok zömében, kialakítva az ennek megfelelő munkamegosztást. Érdekesség ebben az, hogy a gyerekeket a családok többsége kirekeszti a termelő tevékenységből, legfeljebb munkacsúcsokon veszik igénybe, így a háztáji terhe a két szülő között oszlik meg. Erre vezethető vissza, hogy a fiatalabb termelőszövetkezeti tagok, családok már kevésbé vállalják a háztájit, egyrészt a sok túlmunkát, másrészt nem is sajátították el ezt a munkát. Ez megjelenik abban is, hogy a fiatalok részére épített s egyáltalán az újabban épített kertesi családi házak mellé istállókat egyáltalán nem, sertés- és baromfiólakat is csak a saját szükséglet megteremtésének mértékéig építenek. Ezt a tendenciát fejezi ki, hogy egyre többen a háztáji területről pénzért lemondanak, ami már nemcsak a háztáji növénytermelés, hanem a háztáji állattenyésztés csökkenését is eredményezi. A paraszti családok általános változásai, fejlődési tendenciája csak úgy, mint a társadalom más szociális csoportjainál, hogy a termelés külső funkciójává válik s a gazdasági funkciókból csak a fogyasztás marad meg belülről s ez nem véletlenül teremt az ezekben a családokban felnövekvő ifjú nemzedékben egy fogyasztás-központi szemléletet, közvéleményt.

A paraszti családok korábbi létfeltételei szorosan a földhöz kapcsolódtak a családtagokat, Békés megyében különö-



sen, hiszen jóformán nem volt más megélhetési lehetőség. A termelészövetkezeti mozgalom fejlődésével, a megye iparosításával megváltozott feltételek hatására szaporodnak az ugynevezett vegyes típusu családok, s ez a folyamat erősödőben van. Az 1965. évi adatok szerint a termelészövetkezeti családok közül 19,9 % már ilyen jellegű, de a családfő mellett sok feleség is vállal munkát tagként a termelészövetkezetekben. Ennek eredményeként szaporodnak a dolgozói típusu családok a parasztok között is, a vegyes típusu családok esetében az aktív munkavállalók aránya, 70,6 %. /Lásd: A termelészövetkezeti családok háztáji termelése, KSH Békés megyei Igazgatósága, Békéscsaba, 1967. 24. old./ Ezek a változások a külső, állandó munkavállalás tovább csökkentik a háztáji gazdálkodásban bizonyos mértékig konzerválódó régi családi viszonyok hatását, felbomlasztják azokat.

Az apa és az anya rendszeres munkavállalása, a lakástól való távolléte szükségessé teszi a gyermeknevelői funkció egy részének a társadalomra való testálását, a bölcsődék, óvodák, napköziotthonok hálózatának kibővítését. Ezzel a felnövekvő generáción belüli különbségek előnyösen csökkenthetők, különösen így van ez a tanyasi lakosság gyermekei esetében. A megyében az utóbbi néhány évben a tanyai diákotthonok egész sora létesült, hogy a társadalmilag hátrányos, elsősorban a termelészövetkezeti családok gyermekeit érintő helyzet megszűnjék. Ez politikailag és szociálisan fontos kérdés, annál is inkább, mert a társadalmi értékrendben a megyében minden társadalmi rétegben a gyermekek nevelése, a



gyermekokről való gondoskodás áll az élen, megelőzve a lakás-szükségleteket, /lásd: 10. sz. melléklet/ így kielégítésükfe ennek megfelelő gondot kell fordítani, biztosítva egyre inkább a szükségletek - lehetőségek -képességek összhangját.

A kertes családi ház a legfontosabb anyagi-tárgyi érték, megszerzése a legfőbb törekvése a parasztságnak a gyermeknevelés után, a földszerzés - mint régi érték - teljesen eltűnt a termelőszövetkezeti parasztság életéből. Még az utóbbi évek urbanizálódásával melléktermékként megjelenő hobby-kert és hétvégi ház szerzés is érintetlenül hagyta, a házkörüli kertben megtalálja mindazokat s az elegendő is számára, sőt a dinamikusabban fejlődő településeken az tapasztalható, hogy a régi nagy udvarokat, kerteket felparcellázzák és eladják a parasztok is, nem ragaszkodnak már úgy hozzá, mint korábban.

A lakások belső berendezése és nagysága általában a kétszoba félkomfort, a központi fűtés még most van terjedőben. Ez a lakás nagyság - így épülnek meg az újak és egyre inkább ilyenre alakítják át a régieket - csaknem azonos a társadalom más szociális csoportjainak lakásigényeivel. A parasztság számára azonban a lakás nemcsak életszükséglet, nem csak a családi élet elengedhetetlen feltétele, több ennél: státusz-szimbólum. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a megszerzett jövedelem felhasználása egyoldalú s a lehetőségekhez viszonyítva deformált, a sokoldalú szükségletek kielégítése, a társadalmilag kívánatos szükségletek egy részét nem vagy alig elégíti ki a parasztság.



a paraszti szükségletek között kiemelt helye és szerepe van a lakás mellett a tartós fogyasztási eszközöknek, az ezekre fordított összegek lényegesen magasabbak, mint a kulturálódásra, művelődésre fordított összegek, a televízió és a rádió kivételével, melynek fogyasztási, vásárlási szintje közel azonos a munkásokéval. A tartós fogyasztási cikkek vásárlására fordított összeg a munkásoknál 82,5 %, a művelődésre 17,5 % a fontosabb háztartási kiadásokból, ugyanez a parasztoknál 92,8 %, és 7,2 % arányban oszlik meg. Ebben szerepet játszik a parasztság viszonylag alacsonyabb életszínvonala éppugy, mint a mai jövedelmek átalakított felhasználása. /Részletesebb adatokat lásd: 11. sz. melléklet./ Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a tartós fogyasztási cikkek fogyasztásában a megye parasztsága a többi társadalmi csoportokhoz viszonyítva lemaradt, /lásd 12. sz. melléklet/ melynek leküzdése most van folyamatban. Ezt a képet erősítik meg a 9. sz. melléklet adatai is.

A fenti adatok arra utalnak, figyelembe véve a parasztság szakmai, politikai, általános iskolázottsági szintjének változásait is, hogy a megye parasztsága mint osztály tart lépést a társadalmi fejlődéssel, hogy tudata, mint osztálytudat adakvát a társadalmi viszonyok fejlettségével, de ez az osztálytudat még kevésbé az egyes parasztok személyiségébe interiorizálódott tulajdonság. A munkában megjelenő új életmód és magatartási sajátosságok éppen ezért jelentősen eltérnek ma még egymástól, bár kívánatos összhangjuk lenne, ami csak fejlődési tendenciaként van még jelen a parasztság életében.



Összefoglalásként:

A Békés megyei parasztság és agrárproletariátus, élve a társadalmi segítséggel, a felszabadulás óta eltelt időben gyökeresen átalakította a megye mezőgazdaságát, az elmaradott, feudális viszonyokkal terhelt mezőgazdaságból szocialista nagyüzemi mezőgazdaságot hozott létre, amelyet a fejlett technika, modern gazdálkodás jellemez, mint legfontosabb tendencia.

A fejlődés eredményeként a szocializmus alapviszonyait meghatározó politikai egység a munkás-paraszt szövetségben tovább gazdagodott és erősödött a gazdasági viszonyokban, a tudat- műveltségi szintek közeledésében.

Megerősödtek a parasztság szemléletében, közgondolkodásában a közösségi viszonyok, melynek jellemző megnyilvánulási formája, a tovább fejlődés irányának megmutatója a szocialista brigádmozgalom elterjedése, tartalmának gazdagodása. Ez egyben azt is mutatja, hogy a parasztság érzékenyen reagál a munkáosztály kezdeményezéseire, csatlakozva hozzá követi azokat. Különösen az utóbbi néhány év jelzi az új tendenciákat. Ezt mutatja, hogy 1972-ben 275 brigádban 3.920, 1974-ben 670 brigádban 8.750 fő dolgozik, tanul, művelődik szocialista módon, hogy elérje a szocialista brigád címet. Ez az összes termelőszövetkezeti tag 16 %-a.



A technikai változásokkal lépést tart a termelőszövetkezetek szervezeti változása is, haladva a fejlődésnek a XI. kongresszus által jelzett útján. A két alapvető osztály különbségei fokozatosan csökkennek, a tudati színvonal különbségei is, még hozzá úgy, hogy a paraszti tudatot jellemző vonások egyre inkább azonosak a munkások tudati jellemzőivel.

A különbségek ma még nyilvánvalóan adóttak, de a változásokban megjelenő pozitív tendenciák csökkentik azokat. A paraszti élet sajátosságai vizsgálatával, a kedvező tulajdonságok kiemelésével, azok elterjesztésével gyorsíthatjuk a helyes, reális kép kialakulását, a parasztság tényleges társadalmi helye és szerepe kijelölését, s ezzel együtt általános fejlődési ütemét. Ez feladatunk.



1. sz. melléklet:

**A mezőgazdasági termelőszövetkezetek fémelt függet-  
lenített vezetőinek iskolai végzettsége /1963. Békés  
megyében.**

|                                    | Ált.iskola |     |     | Gimn:  | Tech.         | Felső Foku    | Egyetem        | Ösz+             |
|------------------------------------|------------|-----|-----|--------|---------------|---------------|----------------|------------------|
|                                    | 4          | 6   | 8   |        | szak-<br>köz. | tech-<br>nik. | mező-<br>gazd. | más sze-<br>sen: |
| <b>Elnök,<br/>elnökh.</b>          | 5          | 62  | 93  | 6      | 17            | 5             | 3              | 1 192            |
| <b>Főagr.<br/>agronómus</b>        | -          | 10  | 28  | 3      | 114           | 17            | 37             | 1 210            |
| <b>Főállatteny.<br/>állatorvos</b> | 1          | 16  | 47  | 2      | 59            | 8             | 22             | - 155            |
| <b>Főkönyv.<br/>üzemgazd.</b>      | -          | 8   | 82  | 45     | 56            | 6             | 3              | 4 204            |
| <b>Főgépész<br/>gépcsop.vez.</b>   | 1          | 14  | 40  | 3      | 7             | 1             | -              | 1 67             |
| <b>Főkertész</b>                   | 3          | 16  | 18  | 1      | 11            | 3             | 5              | - 57             |
| <b>Üzemegység<br/>vezető</b>       | 10         | 51  | 40  | 4      | 22            | 1             | 1              | - 129            |
| <b>Építésvez.</b>                  | 1          | 10  | 24  | -      | 4             | -             | -              | - 39             |
| <b>Összesen:</b>                   | 21         | 187 | 372 | 64     | 290           | 41            | 71             | 7 1053           |
|                                    | 580        |     |     | 354    |               | 119           |                | 1053             |
|                                    | 55,1 %     |     |     | 33,6 % |               | 11,3 %        |                | 100 %            |



2. sz. melléklet:

A termelőszövetkezetek kiemelt függetlenített vezetőinek  
iskolai végzettsége Békés megyében 1971-ben.

|                                        | Ált.isk. | Gimn.<br>szakköz. | Ffoku<br>techn. | Egyetem: | Össze-<br>sen: |
|----------------------------------------|----------|-------------------|-----------------|----------|----------------|
| Elnök,<br>elnökh.                      | 63       | 77                | 15              | 12       | 167            |
| Főagronómus<br>agronómus               | 8        | 108               | 58              | 91       | 265            |
| Főállatteny.<br>állatorvos             | 7        | 79                | 34              | 53       | 173            |
| Főkönyvelő, köny-<br>velő, üzemgazdász | 330      | 689               | 33              | 15       | 1067           |
| Főgépezs,<br>gépcsop. vezető           | 176      | 97                | 29              | 14       | 316            |
| Főkertész                              | 5        | 7                 | 2               | 4        | 18             |
| Üzemegységvez.                         | 37       | 67                | 14              | 13       | 131            |
| Építésvezető                           | 35       | 30                | 2               | 2        | 69             |
| Összesen:                              | 661      | 1154              | 187             | 204      | 2206           |
|                                        |          |                   | 391             |          |                |
|                                        | 29,9 %   | 52,3 %            | 17,8 %          |          | 100 %          |



3. sz. melléklet:

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek függetlenített vezetőinek továbbtanulásáról Békés megyében.

| Év:  | Egye-<br>tem: | Ffoku<br>techn.<br>főisk. | Közép-<br>isk. | Mérle.k.<br>v.eképe-<br>sitett<br>könyv: | Össze-<br>sen: | Ösz-<br>szes<br>vez.<br>%-a |
|------|---------------|---------------------------|----------------|------------------------------------------|----------------|-----------------------------|
| 1964 | 91            | 65                        | 279            | 352                                      | 787            | 24,5                        |
| 1968 | 46            | 25                        | 72             | 144                                      | 287            | 7,7                         |
| 1971 | 53            | 26                        | 37             | 76                                       | 192            | 4,6                         |



4. sz. melléklet:

Az általános iskolában tanuló termelőszövetkezeti tagok száma Békés megyében. /20/

|      |            |
|------|------------|
| 1962 | 4.560 fő   |
| 1963 | 4.252 "    |
| 1964 | 2.966 "    |
| 1965 | 1.682 "    |
| 1966 | nincs adat |
| 1967 | 531 fő     |
| 1968 | 417 "      |
| 1969 | 219 "      |
| 1970 | 382 "      |
| 1971 | 381 "      |
| 1972 | 369 "      |
| 1973 | 3.065 "    |
| 1974 | 2.651 "    |



5. sz. melléklet:

Tagfelvétel kor és nem szerinti megoszlása Békés megye termelőszövetkezeteiben.

| Év:                | 1968. |      | 1969. |      | 1970. |      | 1971. |      | 1972. |      | Összesen |        |
|--------------------|-------|------|-------|------|-------|------|-------|------|-------|------|----------|--------|
|                    | Össz: | nő:  | Össz: | nő:  | Össz: | nő:  | Össz: | nő:  | Össz: | nő:  | Össz:    | Nő:    |
| 20 évnél fiatalabb | 2194  | 915  | 1579  | 603  | 1583  | 517  | 1500  | 435  | 1354  | 402  | 8.210    | 2.872  |
| 21-26 éves         | 1585  | 551  | 1313  | 362  | 1166  | 255  | 999   | 242  | 826   | 182  | 5.889    | 1.592  |
| 27-39 éves         | 2669  | 1330 | 1721  | 728  | 1474  | 530  | 1221  | 414  | 943   | 279  | 8.028    | 3.311  |
| 40 éven fel.       | 2815  | 1492 | 2512  | 1338 | 1714  | 830  | 1293  | 669  | 1093  | 562  | 9.427    | 4.889  |
| Összesen:          | 9263  | 4288 | 7125  | 3029 | 5937  | 2134 | 5013  | 1760 | 4216  | 1425 | 31.554   | 12.664 |
| Férfi:             | 4975  |      | 4096  |      | 3803  |      | 3253  |      | 2791  |      | 18.890   |        |



6. sz. melléklet:

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek száma, tagok száma, családok, a párttagok száma és aránya Békés megyében.

| Év:                   | TSz száma: | Családok száma | Tagok száma | Párttagok száma | Párttagok %-a |
|-----------------------|------------|----------------|-------------|-----------------|---------------|
| 1952                  | 372        | 34.535         | 41.003      |                 |               |
| 1953                  | 216        | 20.047         | 23.514      |                 |               |
| 1954                  | 318        | 18.990         | 21.987      |                 |               |
| 1955                  | 343        | 25.310         | 29.303      |                 |               |
| 1956                  | 171        | 13.420         | 15.301      | 7.346           | 48.-          |
| Ellenforradalom előtt |            |                |             |                 |               |
| 1957                  | 371        | 20.641         | 22.994      | 1.707           | 7,4           |
| 1958                  | 373        | 22.256         | 24.862      | 2.810           | 11.3          |
| 1959                  | 417        | 36.066         | 39.574      | 4.811           | 12.1          |
| 1960                  | 290        | 72.156         | 77.523      | 7.771           | 10.-          |
| 1961                  | 245        | 81.542         | 87.507      | 8.593           | 9.8           |
| 1962                  | 203        | 80.122         | 86.004      | 8.864           | 10.3          |
| 1963                  | 198        | 79.174         | 84.656      | 8.821           | 10.4          |
| 1964                  | 184        | 78.131         | 83.574      | 8.560           | 10.2          |
| 1965                  | 165        | 77.585         | 83.528      | 8.407           | 10.-          |
| 1966                  | 160        | 76.857         | 83.131      | 8.448           | 10.1          |
| 1967                  | 146        | 76.176         | 83.722      | 8.438           | 10.-          |
| 1968                  | 138        | 75.024         | 85.895      | 8.458           | 9.8           |
| 1969                  | 135        | 74.339         | 86.760      | 8.514           | 9.8           |
| 1970                  | 132        | 72.701         | 85.901      | 8.541           | 9.9           |
| 1971                  | 131        | 71.699         | 84.118      | 8.530           | 10.1          |
| 1972                  | 130        | 70.008         | 80.606      | 8.670           | 10.7          |
| 1973                  | 127        | 68.166         | 79.513      | 8.408           | 10.5          |
| 1974                  | 116        |                | 77.784      | 8.253           | 10.6          |
| 1975                  | 90         |                |             |                 |               |



7. sz. melléklet:

A KISZ taglétszámának alakulása Békés megyében.

|            |       |                             |
|------------|-------|-----------------------------|
| 1964       | 5.950 |                             |
| 1967       | 4.980 |                             |
| 1971       | 4.012 |                             |
| 1974. jul. | 3.802 | Fogyás 10 év alatt 2.148 fő |



8. sz. melléklet:

Vezetőállásuak szakképzettségének aránya /%/ a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben Békés megyében.

| <u>Év:</u> | <u>Elnök:</u> | <u>Mezőgazdász:</u> | <u>Brigádvez:</u> | <u>Könyvelő:</u> |
|------------|---------------|---------------------|-------------------|------------------|
| 1953       | 34.8          | 58.3                | 37.7              | 82.1             |
| 1954       | 47.-          | 80.-                | 41.4              | 73.-             |
| 1955       | 48.3          | 92.6                | 35.1              | 69.-             |
| 1957       | 52.7          | 88.1                | 43.6              | 79.3             |
| 1958       | 62.2          | 97.8                | 35.5              | 78.3             |
| 1959       | 59.1          | 94.3                | 26.2              | 79.5             |
| 1960       | 57.2          | 94.3                | 29.3              | 78.4             |
| 1962       | 64.7          | 93.7                | 34.8              | 85.-             |
| 1964       | 69.6          | 88.3                | 31.8              | 85.1             |
| 1965       | 70.6          | 93.7                | 30.9              | 88.9             |
| 1966       | 76.4          | 92.5                | 29.7              | 91.9             |
| 1968       | 85.3          | 96.5                | 48.2              | 95.8             |
| 1970       | 86.6          | 97.9                | 48.7              | 94.7             |
| 1971       | 85.4          | 99.2                | 48.2              | 100.-            |
| 1972       | 93.2          | 99.-                | 61.6              | 100.-            |



9. sz. melléklet:

Összesítő:

1/ Mikor lépett a tsz-be?

|               |           |
|---------------|-----------|
| - 1961. előtt | 37        |
| - 1962-1965.  | 22        |
| - 1966-1969.  | 34        |
| - 1970 után   | <u>34</u> |
|               | 127       |

2/ Neme:

|         |           |
|---------|-----------|
| - Férfi | 92        |
| - Nő    | <u>35</u> |
|         | 127       |

3/ Hány tagja van családjának? 394.

Ebből keres:

|              |     |
|--------------|-----|
| - TSz-ben    | 130 |
| - Másutt     | 60  |
| - Nem kereső |     |
| gyermek      | 116 |
| öreg         | 12  |

4/ Hány helyisége van a lakásban és az udvaron és hányat használ rendszeresen?

|              | Van: | Használt: | Van:           | Használt: |
|--------------|------|-----------|----------------|-----------|
| - Szoba      | 213  | 204       | - istálló      | 39 25     |
| - konyha     | 115  | 114       | - ólak         | 233 227   |
| - kamra      | 117  | 115       | - garázs       | 5 4       |
| - előszoba   | 88   | 88        | - WC           | 116 116   |
| - fürdőszoba | 65   | 50        | - Nyári konyha | 65 64     |

5/ Milyen a lakás közműellátottsága?

|            |     |
|------------|-----|
| - villany  | 112 |
| - víz      | 20  |
| - csatorna | 3   |



- gáz /palackos/ 102
- telefon -

6/ Van-e háztartásában:

- |                |     |                 |     |
|----------------|-----|-----------------|-----|
| - rádió        | 109 | - mosógép       | 106 |
| - televízió    | 101 | - Centrifuga    | 24  |
| - lemezjátszó  | 12  | - Motorkerékpár | 33  |
| - magnetofon   | 2   | - autó          | 6   |
| - hűtőszekrény | 48  | - villanydaráló | 26  |
| - porszívó     | 40  | - nyaraló       | -   |
| - padlókeféző  | 5   |                 |     |

7/ Egy hétben 168 óra van. Ebből hány órát tölt el?

- |                             |      |        |
|-----------------------------|------|--------|
| - szabadon végzett munkával | 7284 | 34.1 % |
| - háztáji munkával          | 2639 | 12.3 % |
| - utazással munkahelyére    | 736  | 3.4 %  |
| - szórakozással, egyébvel   | 1166 | 5.7 %  |
| - pihenéssel, alvással      | 9511 | 44.8 % |

8/ Járat-e újságokat, folyóiratokat?

- igen 103
- nem 11
- Ha igen, melyiket: 189

9/ Vannak-e könyvei:

- igen 64
- nem 50

Ha igen, mennyi:

- 1-50 kötet 52
- 50-100 kötet 9
- 100 k. felül 3

10/ Milyen gyakran keresi fel az alábbi kulturális intézményeket?



|               | Hetenként | Havonta | Évente | Soha: |
|---------------|-----------|---------|--------|-------|
| Mozi          | 6         | 15      | 21     | 85    |
| Színház       | -         | 6       | 36     | 85    |
| Muzeum        | -         | 1       | 12     | 114   |
| Könyvtár      | 2         | 7       | 1      | 117   |
| Műv.ház       | 4         | 10      | 87     | 26    |
| Sportrendezv. | 29        | 12      | 2      | 84    |

11/ Vett-e részt kirándulásokon külföldön a tsz. segítségével?

- igen 22

- nem 105

hány alkalommal? 28

Hány napot összesen: 169

12/ Vett-e részt kiránduláson belföldön a tsz. segítségével?

- Igen: 75

- Nem: 52

Hány alkalommal: 187

Hány napot: 513



10. sz. melléklet:

A legfontosabbnak tartott értékek Békés megyében.

a/ Az említés mértéke a teljes minta százalékában:

|           | <u>I. hely</u> | <u>II. hely</u> | <u>III. hely</u> | <u>IV. hely</u> |
|-----------|----------------|-----------------|------------------|-----------------|
| - Gyermek | 70             | 10              | 5                | 3               |
| - Étkezés | 10             | 36              | 33               | 15              |
| - Lakás   | 5              | 40              | 37               | 11              |
| - Ruha    | 1              | 8               | 30               | 53              |
| - Utazás  | 1              | 1               | 4                | 84              |

b/ Társadalmi tényezőkkel összevetve:

A megkérdezettek beosztása szerint

Gyermek: Lakás: Étkezés: Ruha, Utazás:

|                         |      |      |      |      |     |
|-------------------------|------|------|------|------|-----|
| - Szakképzetlen fizikai | 76.8 | 45.7 | 52.3 | 11.4 | 2.- |
| - szakmunkás            | 76.9 | 45.4 | 45.4 | 8.2  | 1.6 |
| - alkalmazott           | 91.8 | 54.9 | 28.9 | 7.4  | 3.7 |
| - Értelmiségi           | 94.2 | 55.8 | 22.9 | 8.6  | 4.6 |
| - Vez.beosztásu         | 90.7 | 52.8 | 31.8 | 10.8 | 1.6 |

|                          |      |      |      |     |     |
|--------------------------|------|------|------|-----|-----|
| Szélső érték különbsége: | 13.5 | 10.1 | 29.4 | 4.- | 3.- |
|--------------------------|------|------|------|-----|-----|

/A táblázatot lásd: Zárójelentés a Békés megyében folytatott életmódkutatásról. Budapest, 1971. 257. old./



11. sz. melléklet:

A fontosabb kiadások a háztartásokban Forint/egy főre  
vetítve, 1967.

a/ Lakberendezési, felszerelési és tartós fogyasztási  
cikkek:

|                                 | <u>Munkás:</u> | <u>Alkalmazott:</u> | <u>Paraszt:</u> |
|---------------------------------|----------------|---------------------|-----------------|
| - Butor                         | 363            | 424                 |                 |
| - Lakásfelszerelés              | 477            | 588                 |                 |
| - Háztartási gép                | 131            | 168                 |                 |
| - Televízió                     | 88             | 88                  |                 |
| - Rádió                         | 49             | 47                  |                 |
| - Fényképezőgép, óra            | 29             | 16                  |                 |
| - Autó, motorkerékpár, kerékpár | 210            | 253                 |                 |
| Összesen:                       | 1.349          | 1.584               | /+ 235/         |

b/ Mivelődésre, oktatásra, szórakozásra fordított összegek:

|                      |     |     |         |
|----------------------|-----|-----|---------|
| - Ujság, folyóirat   | 85  | 36  |         |
| - Könyv              | 41  | 6   |         |
| - tanulási költségek | 88  | 38  |         |
| - színház            | 7   | 6   |         |
| - mozi               | 28  | 19  |         |
| - egyéb              | 37  | 17  |         |
| Összesen:            | 286 | 122 | /- 164/ |



12. sz. melléklet:

A családok tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága.

1967. év

| Megnevezés:             | Munkás-alkalm. | Paraszi: |
|-------------------------|----------------|----------|
|                         | háztartások:   |          |
| Rádióval                | 90.8           | 80.3     |
| Televízióval            | 48.7           | 25.-     |
| Magnetofon, lemezjátszó | 14.5           | 5.3      |
| Fényképezőgép           | 27.6           | 5.3      |
| Mosógép                 | 65.8           | 53.-     |
| Padlókefélgép           | 5.3            | -        |
| Porszívó                | 27.6           | 7.6      |
| Villany, hűtőszekrény   | 9.2            | 2.3      |
| Gáz, melegvízbojler     | 1.3            | -        |
| Varrógép                | 52.6           | 44.7     |
| Kerékpár                | 138.2          | 156.-    |
| Motorkerékpár           | 17.1           | 7.6      |
| Autó                    | 3.9            | 2.3      |

rendelkeznek a családok az összes családok számának  
százalékában.



## Irodalomjegyzék:

### 1/ Általános Művek:

A közművelődés kérdései, tananyag a szakosító tanfolyam számára, Kossuth Könyvkiadó Sokszorosító Üzeme.

A Magyar Forradalmi Munkásmozgalom története. Első kötet, Kossuth Könyvkiadó, 1966.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth Könyvkiadó Bp. 1964.

A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve, 1975. március 17-22. Kossuth Kiadó 1975.

Az MSZMP agrárpolitikájának fő vonásai. Kossuth Könyvkiadó, Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1970.

Berend T. Iván - Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Kossuth Könyvkiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973.

Erdei Ferenc: A szövetkezeti uton, Válogatott cikkek és beszédek. Szikra, Budapest, 1956.

Erdei Ferenc: Válogatott írásai és beszédei. Kossuth Könyvkiadó 1973.

Erdei Ferenc: Város és vidék. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1971.

Erdei Ferenc: Emberül élni. Gondolat, 1974.

Filozófiai Kislexikon, Kossuth Könyvkiadó, 1970.

Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848-1948. II. kötet. Szerkesztette: Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán, MEDOSZ Bp. 1962.



Lenin: A munkásosztály és a parasztság szövetsége. Szikra, Bp. 1955.

Lenin: Az agrárkérdésről. Szikra, Bp. 1950.

Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra, Bp. 1956.

Lenin: Az agrárkérdésről. Szikra, Bp. 1950.

"Lesz magyar ujjaszületés" Szerkesztette Pór Edig és Vásárhelyi Miklós. Magvető, 1975.

Karl Marx és Friderich Engels művei: A tőke. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1974.

Karl Marx és Friderich Engels művei: A tőke. Kossuth Kiadó. Bp. 1968.

Karl Marx és Friderich Engels: A tőke Bp. 1967. Kossuth Könyvkiadó.

1960. évi Népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1962.

1970. évi Népszámlálás. 8. Békés megyei adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1972.



A feketeérick negyedszázada. A sarkadi Lenin TSz jubileumi kiadványa 1970.

A Lenini uton. Békés megyei tudományos ülészek. 1970. április, 20-21-én. Szerkesztette: Juhász József.

A Tanácsok Békés megyében 1950-1975. Békéscsaba, 1975.

Az Ujkigyósi Aranykalász TSz negyedszázada. 1973.

Békés megye 1966-1970. eredményei és célkitűzései. 1971-75.

Békés megye fontosabb statisztikai adatai. 1958. Békéscsaba, 1959.

Békés megye gazdasági földrajza. Békéscsaba, 1974.

Békés megye 1944-1945-ben Békéscsaba, 1975.

A békéscsabai munkásmozgalom dokumentumai, 1890-1944. Békéscsaba, 1971.

Dr. Becsei József: Békés, az átalakuló agrárváros. Békés, 1972.

A zöldlucerna-termelés és feldolgozás termelési rendszere. Szarvas, 1972.

Békés megye iskoláinak államosítása. 1948. Békéscsaba, 1973.

Békés megye statisztikai zsebkönyve 1974. Békéscsaba, 1975.

A szocializmus útján, Orosháza 1944-1974.

Csende Béla: A művelődési otthonok negyedszázada Békés megyében.

Filadelfi Mihály: Uton. Gyula.

Gácsér József: Az iskolák államosítása Békés megyében. 1948. Békéscsaba, 1973.

Három szabad évtized Gyulán. Gyula, 1975.

Husz éves a Gyulai Állami Gazdaság.

Mezőberény története I. II. Mezőberény, 1973.

Dr. Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története



Békéscsaba, 1960.

Orosháza története. Orosháza, 1965. I. II.

Sárréti írások. Szeghalom, 1965.

Központi Statisztikai Hivatal Békés megyei Igazgatóságának kiadványai:

A termelészövetkezeti parasztság jövedelme, fogyasztása, és kulturális ellátottsága. Békéscsaba, 1968.

A mezőgazdaság szakembere ellátottsága, a szakoktatás helyzete. 1966. Békéscsaba, 1967.

Az iskolából kilépett ifjúságról készített adatfelvétel legfontosabb adatai 1967-1968. Békéscsaba, 1970.

Munkaköri jövedelmek a mezőgazdasági termelészövetkezetekben. 1971. Békéscsaba, 1972.

A termelészövetkezeti családok háztáji termelése. Békéscsaba, 1967.

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar fejlődése és kapcsolata Békés megyében. Békéscsaba, 1972.

A mezőgazdasági nagyüzemek erő- és munkagépállománya 1970. december 31. Békéscsaba, 1971.

Az általános mezőgazdasági összeírás fontosabb személyi adatai 1972. március 31. Békéscsaba, 1972.

Az alsó- és középfokú iskolai oktatás fontosabb adatai Békés megyében, Békéscsaba, 1972.

Fontosabb munkaügyi adatok a mezőgazdasági termelészövetkezetekben 1970. Békéscsaba, 1971.

Béja Géza: Viharsarok. Magvető. 1957.

Mezőgazdasági adattár 1960-1972. Békéscsaba, 1974.



Békés megye közművelődésének 15 éves /1976-1990/ távlati fejlesztési terve. Békéscsaba, 1975.

Számvetés a párt VIII. kongresszusa előtt. Békéscsaba, 1962.

Számvetés a párt IX. kongresszusa előtt. Békés megye 1961-1965. Békéscsaba, 1966.

Számvetés a párt X. kongresszusa előtt. Békéscsaba, 1970.

Számvetés a párt XI. kongresszusa előtt. Békéscsaba, 1975.

Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba, 1970.

Tanulmányok...1975. 1975.

Tanulmányok Sarkad multjából. Szerkesztette: Komoróczy György.

Tóth Lajos: Küzdelmes évek. Orosháza, 1970.

Tóth Lajos: Vajudó világ. Nagyszénás. 1973.

Tótkomlós negyedszázados története. 1944-1970. Tótkomlós, 1972.

Viharsarki állami gazdaságok 1949-1969.

Virágh Ferenc: A békés megyei agrárproletariátus és szegény-paraszság köri-egyleti életéről, művelődéséről 1934-1944. Békéscsaba, 1968.

Vésztő története. Vésztő, 1973.

Zárójelentés a Békés megyében folytatott életmódkutatásról. Budapest, 1971.



## Tartalomjegyzék:

Bevezetés

Néhány előfeltevés.

A harminc éve kezdődött változások tudati előfeltételei.

A felszabadulástól a szocialista átszervezésig.

A termelőszövetkezeti vezetők tudati változásai.

A fizikai dolgozók műveltségének változásai.

Új közösségi kapcsolatok jöttek létre.

A parasztság politikai tudatának változásai.

A parasztság életmódjának változásai.

Összegezésként.

Mellékletek.

Irodalomjegyzék.